

Universiteit
Leiden

**Invloed van media op Nederlandse politieke besluitvorming
tijdens de Griekse crisis (2010-2015)**

Masterthesis

F.J.M. (Frank) Zwarthoed

s1033921

Media Studies: Journalistiek en Nieuwe Media

Universiteit Leiden

Scriptiebegeleider en eerste lezer: Prof. dr. J.C. de Jong

Tweede lezer: Dr. J.P. Burger

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de invloed van media-effecten op de besluitvorming van Nederlandse politici tijdens de Griekse crisis en de rol van de media in het werk van politici. De Griekse economische crisis woedde van 2010 tot 2015 en dreigde al snel een Europese crisis te worden. Uiteindelijk hebben Europese lidstaten, waaronder Nederland, drie steunpakketten verleend aan het land. In deze crisisperiode was er veel onzekerheid over de te nemen beslissingen. Van journalisten werd verwacht dat zij de crisis van duiding voorzagen. Bekend is dat media voor politici een belangrijke bron zijn. Het is daarom relevant om te kijken in hoeverre media een rol gespeeld hebben rondom de besluitvorming over de steunpakketten. De hoofdvraag is daarom: Wat is de invloed van de media op de Nederlandse politieke besluitvorming rondom de Griekse crisis?

Door middel van inhoudsanalyses van Kamerdebatten en nieuwsartikelen en semigestructureerde interviews wordt antwoord gegeven op deze vraag. Allereerst wordt onderzocht hoe parlementariërs hun input leenden van de media in debatten. Daarna wordt in een *time series analysis* onderzocht of de media positiever zijn gaan schrijven over de steunpakketten toen besluitvorming dichterbij kwam. Als derde wordt onder de loep genomen in hoeverre media en politiek, ten opzichte van elkaar, gebruik maakten van de metafoor van besmetting van het Griekse probleem naar de rest van Europa. Ten slotte worden (ex-)Kamerleden bevraagd over de rol van de media in hun werk tijdens deze periode.

Uit de resultaten blijkt dat de media een belangrijke rol spelen in het werk van politici. Vooral in crisistijd gebruiken Kamerleden meer media om op de hoogte te blijven. Kamerleden erkennen de invloed van media op de politieke agenda, maar zien dit als een samenspel met de politiek. Hoewel Kamerleden niet vinden dat media een grote invloed hebben op besluitvorming, zeggen ze wel dat de mate van invloed verschilt per onderwerp en stellen ze dat media een grote rol spelen in de manier waarop politici hun boodschap verpakken.

Verder blijkt uit de kwantitatieve resultaten dat meer media in debatten worden genoemd naarmate besluitvorming over de Griekse steunpakketten dichterbij komt. Hoewel Kamerleden De Telegraaf niet noemen in deze debatten, lezen ze het wel om op de hoogte te blijven van het sentiment in deze krant. Daarnaast blijkt dat media, in 2010 en 2012, positiever gingen berichten over de steunpakketten bij het dichterbij komen van besluitvorming. Dit kan duiden op een opleving van enthousiasme over Griekse steun. In 2015 waren de media negatiever, wat ook correspondeert met de geringere politieke steun voor het derde steunpakket en de heftige politieke debatten in die tijd. Ten slotte blijkt uit de resultaten dat ‘kaderkranten’ zoals FD en NRC, vrijwel hetzelfde schreven over Griekse steun (allen meer positief dan negatief), in tegenstelling tot De Telegraaf, die meer negatief dan positief was. Geconcludeerd kan dus worden dat aanzienlijke invloed van media op het werk van politici er zeker is. Duidelijk wordt dat de toon in de media correspondeert met het debat en de besluitvorming in de Kamer. De invloed op besluitvorming is er in bepaalde mate, al is dat moeilijker te kwantificeren. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op andere casussen in de crisisverslaggeving, zoals de huidige coronacrisis, de financiële crisis van 2008/2009 of de *war on terror* in de Verenigde Staten.

Voorwoord

Er werden de afgelopen maanden af en toe bergen verzet. Dagen waarin ik louter bergopwaarts ging, werden afgewisseld met periodes bergafwaarts. Waar de uitdaging aan het begin een Mount Everest betrof werd het gaandeweg een Vaalserberg. Maar vast staat dat hij is beklommen. De lezer zal begrijpen dat het hier gaat over het voorliggende onderzoek, mijn masterthesis. Toch wel met een gepast gevoel van trots schrijf ik nu het voorwoord dat u leest. Voor u het beginstuk, voor mij het slotstuk. Aan het einde van de bergetappe kan ik volmondig zeggen dat ik blij en verheugd ben met het eindresultaat.

Zoals ook bergbeklimmen een teamsport is, heb ik dit niet alleen gedaan. Ik werd volop gesteund en scherp gehouden door de mensen om mij heen. Voorop staat mijn betrokken en immer meelevende familie. Streng, maar wel rechtvaardig. Mijn broertje Eric, die nachtenlang heeft helpen coderen en nog steeds wel eens 's nachts wakker wordt na een droom over de Griekse crisis en de Europese instituties. Of mijn vriendin Lisa, die, naast het geven van de nodige motivatie als ik er even geen zin meer in had, veel heeft geholpen bij het transcriberen van de interviews met (ex-)Tweede Kamerleden. Tot slot wil ik ook nog een aantal anderen bedanken. Ten eerste mijn scriptiebegeleider, professor Jaap de Jong, voor het vertrouwen, het geduld en het goede advies. Maar ook de vier (ex-)Kamerleden die ik gesproken heb voor het interview en onderzoekster Lotte Melenhorst, voor de tips en tricks over de nobele kunst van het wetenschappelijk interviewen.

Na een lange tijd in de bergen wacht voor mij een koud glas. Voor u wacht een hopelijk mooi en boeiend onderzoek. Of zoals de Grieken zeggen: Απολαύστε την ανάγνωση: veel leesplezier!

Frank Zwarthoed, 5 augustus 2020

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
1.1. Openingswoord	6
1.2. De Griekse casus	7
1.2.1. <i>Ernst van de crisis</i>	7
1.2.2. <i>Verloop van de crisis</i>	8
1.3. Probleemstelling en relevantie	11
1.4. Doelstelling en onderzoeksvraag	13
2. Theoretisch kader	15
2.1. Theorieën	15
2.1.1. <i>Inleiding</i>	15
2.1.2. <i>Besluitvorming/beleidsverandering</i>	15
2.1.3. <i>Agendasetting</i>	17
2.1.4. <i>Agendas and Instability</i>	19
2.1.5. <i>Agendasetting en verandering van beleid</i>	19
2.1.6. <i>Rol van de media in verandering van beleid</i>	22
2.1.7. <i>De Griekse crisis in de media en in agendasettingonderzoek & de kracht van metaforen</i>	23
2.2. Deelvragen	27
2.3. Hypotheses	27
3. Methodes van onderzoek	30
3.1. Inleiding	30
3.2. Kwalitatief en kwantitatief	30
3.3. Selectie van onderzoekseenheden	31
3.4. Meetinstrumenten en analyse van gegevens	32
3.5. Validiteit en betrouwbaarheid	35
4. Resultaten: kwantitatief onderzoek	37
4.1. Inleiding	37
4.2. Deelvraag 1: Media als bron	37
4.2.1. <i>Uitkomst onderzoek</i>	38
4.3. Deelvraag 2: Media als steunpilaar voor Griekse hulp	42
4.3.1. <i>Corpus</i>	43
4.3.2. <i>Intercodeursbetrouwbaarheid</i>	43
4.3.3. <i>2010: het eerste pakket</i>	44
4.3.4. <i>2012: het tweede pakket</i>	46
4.3.5. <i>2015: het derde pakket</i>	48
4.3.6. <i>Verschil tussen de kranten</i>	49

4.4. Deelvraag 3: Besmetting	52
4.4.1. <i>Uitkomst onderzoek</i>	52
5. Resultaten: Wat vinden Kamerleden?	58
5.1. Inleiding	58
5.2. Media als bron of instrument	58
5.3. Sentiment en de besmettingsmetafoor in de media	65
5.4. Rol van de media in het Kamerwerk	69
6. Conclusie en discussie	73
6.1. Inleiding	73
6.2. Conclusie	73
6.3. Discussie	76
Literatuurlijst	78
Bijlagen	87
Bijlage 1. Formulier voor codeurs en toelichting	87
Bijlage 2. Onderlinge overeenkomsten codeurs 1 en 2	89
Bijlage 3. Tabellen en grafieken negatief en neutraal tegenover steunpakket (deelvraag 2)	90

1. Inleiding

1.1. Openingswoord

“Laatste miljarden naar Athene, Grieken staan weer op eigen benen,” kopt de NOS op 6 augustus 2018 (Meinema, 2018). Het laatste leningdeel van het internationale steunprogramma is die dag overgemaakt naar de Griekse centrale bank. Het markeerde het einde van een tijdperk, een periode die werd gekenmerkt door rode cijfers, hoge schulden, gegoochel met getallen, diepe recessies en langzaam herstel. Maar ook door stijgende onzekerheid, dalend optimisme en het gevoel bij veel mensen dat volgende generaties het niet beter zouden krijgen (Europese Commissie, 2020; Eurostat, 2019; Tzogopoulos, 2013).

Binnen deze onzekere context moesten journalisten hun werk doen. Een financiële en economische crisis zoals deze was sinds de jaren '30 niet meer voorgekomen: journalisten betraden dus *terra incognita*, onbekend terrein. Bovendien betrof het ook nog eens zeer complexe en moeilijk te voorspellen kost (Papathanassopoulos, 2015, p. 106).

De onbekendheid met de materie gold niet alleen voor burgers of journalisten. Het gold evenzeer voor politici. In heel Europa werden bestuurders geconfronteerd met een kaartenhuis dat op instorten stond. De situatie was ernstig, de nood was hoog en naar hen werd gekeken voor oplossingen. Ook zij lazen de indringende krantenkoppen over Griekse fraude, de voorpagina's die vol stonden met negatieve vooruitzichten en de financiële dagbladen die speculeerden over het einde van Griekenland in de euro (Dijsselbloem, 2018; Tzogopoulos, 2013, pp. 68-69).

Omdat de crisis omgeven was door onzekerheid en onbekendheid met een dergelijke gebeurtenis, kan voorondersteld worden dat de media een belangrijke rol hebben gespeeld in de nieuwsgaring door politici. Zeker bij een onvoorspelbare gebeurtenis als een crisis is het plausibel te veronderstellen dat besluitvormers zich in bepaalde mate hebben laten beïnvloeden door deze media.

Hoe hielden de politici zich in deze tijd op de hoogte van de ontwikkelingen? Met andere woorden: welke media werden gevolgd en waarom? Hadden de media tijdens de crisis een bepalende invloed op de politieke agenda? En hebben de media invloed gehad op de besluitvorming tijdens bepalende momenten, die uiteindelijk geleid heeft tot drie steunpakketten voor Griekenland en een nieuw financieel-economisch bouwwerk van de Europese Unie? Deze vragen worden beantwoord in het stuk dat voorligt.

1.2. De Griekse casus

Allereerst wordt de omvang en tijdslijn van de Griekse crisis besproken. Wat hield deze crisis in en wat was het gevolg voor Griekenland en voor de EU? Wat zijn de belangrijkste gebeurtenissen in de jaren dat deze ingrijpende crisis zich afspeelde? Daarna volgt de probleemstelling van het onderzoek, de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie, de doelstelling en de onderzoeksvraag. Omdat de crisis veelomvattend was en het uiteenzetten van de ernst en het verloop van deze crisis belangrijk is voor dit onderzoek, is de inleiding wat langer dan gebruikelijk is in masterscripties.

1.2.1. *Ernst van de crisis*

De financiële, economische en eurocrises worden vaak vergeleken met de grote depressie van de jaren '30 van de twintigste eeuw in de Verenigde Staten. Sommige wetenschappers gaan zelfs verder: ze beweren dat deze crisis de grote depressie in lengte en in hevigheid overtrof (Eigner & Umlauf, 2015, p. 5). Van alle landen in de Europese Unie werd Griekenland het hardste geraakt. De cijfers liegen er zeker niet om. De Griekse overheidsschuld in percentage van het bruto binnenlands product (bbp) schoot in de crisisjaren omhoog van 109,4% in 2008 naar 178,5% in 2016 (Eurostat, 2019). In vergelijking: het gemiddelde in de gehele EU was in die jaren respectievelijk 61,3% en 83,3%. Het land gaf veel meer uit dan er binnenkwam en had in 2009 een begrotingstekort van 15,1%, waar het gemiddelde tekort in de EU dat jaar 6,6% betrof. De werkloosheid in Griekenland steeg van zo'n 8% in 2008 naar bijna 28% in 2013. Om weer de vergelijking met de EU te maken: deze steeg respectievelijk van 7% naar krap 11% (Eurostat, 2019). Griekenland stond er dus economisch zeer slecht voor. Het is moeilijk te voorspellen wat er met het land was gebeurd als het niet door de EU en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) van crisisleningen was voorzien.

Het was echter niet alleen de situatie in Griekenland zelf, maar het risico op verspreiding naar andere eurolanden wat angst inboezemde bij burgers en politieke leiders in het zuiden en het noorden. Dit resulteerde in een *blame game* maar ook in veel speculatie over een Grieks failliet en zelfs een vertrek van Griekenland uit de eurozone (Kutter, 2014, pp. 448-449). Meer informatie hierover staat in paragraaf 1.2.2.

Allereerst is het belangrijk om de context te schetsen waarin Griekenland zich op dat moment bevond. Dit is belangrijk om zo ook de journalistieke context te kunnen begrijpen. Journalisten van zowel financiële dagbladen als niet-financiële dagbladen, van tabloids tot kwaliteitskranten, van progressieve tot conservatieve media hadden één ding gemeen: een dergelijke financiële en economische crisis met zulke mogelijke en werkelijke gevolgen hadden zij nog nooit voor hun kiezen gehad. In alle hectiek en onzekerheid moesten er berichten worden gemaakt die door de financiële markten, politici en burgers nauwlettend werden gevolgd, terwijl gebeurtenissen zich razendsnel opvolgden. Hieronder wordt uiteengezet wat de oorzaak was van deze onzekerheid, hoe Griekenland in zo'n erbarmelijke positie terecht kwam en wat de bepalende momenten waren waarop deze scriptie zich focust.

1.2.2. *Verloop van de crisis*

Eind 2009 werd duidelijk dat de markten het vertrouwen in Griekenland begonnen te verliezen. De rentes op Griekse staatsobligaties stegen, met andere woorden: de markt stond sceptischer tegenover Griekenland en de vraag of het zijn leningen en rentes nog kon terugbetalen (Tzogopoulos, 2013, p. 29). In de jaren daarvoor was al gebleken dat de cijfers die het Griekse ministerie van Financiën over de economie naar buiten bracht niet geheel naar waarheid waren verspreid. De economie werd vele malen rooskleuriger voorgesteld dan zij in werkelijkheid was. Jarenlang werden de tekortcijfers met terugwerkende kracht aangepast. Pas nadat Griekenland reeds lang en breed was toegetreden tot de eurozone kwam aan het licht dat het land helemaal niet voldeed aan de toelatingseisen om lid te worden. Griekenland had geen solide overheidsfinanciën, doordat het al jaren meer uitgaf dan het binnenkreeg. Bovendien bleven de schulden van het land oplopen. Maar het belangrijkste was: Griekenland liep door zijn constante aanpassingen van de werkelijkheid betrouwbaarheidsschade op (Tzogopoulos, 2013, pp. 134-135).

Dit kwam zeker aan het licht in de nasleep van de financiële crisis die begon in de Verenigde Staten. Na de val van Lehman Brothers bleek al snel dat niet alleen banken maar ook overheden in de problemen kwamen door de soms sterke link tussen de beide systemen. Bankens in Europa, waaronder die in Griekenland, hadden veel nationale staatsobligaties op de balansen staan (Gerapetritis, 2019). Dit brengt in slechte tijden risico's met zich mee voor het financiële systeem en de overheid.

Hoewel de Griekse overheid de slechte staat van het land jaren onder de pet heeft weten te houden, bleek dat in 2009 niet meer mogelijk. De financiële markten kwamen erachter dat Griekenland chronisch meer uitgaf dan er binnenkwam, onvoldoende competitief was, hoge schulden had, een uitgedijde publieke sector moest onderhouden, moeite had met het verzamelen van belastingen, een verouderd pensioenstelsel had en dat corruptie er welig tierde (Papathanassopoulos, 2015, p. 106; Tzogopoulos, 2013, p. 29). Kredietbeoordelaars begonnen Griekse staatsobligaties lager te waarderen. De hogere rentes die hiermee gemoeid waren betekenden voor het land dat het niet meer tegen lage rentes kon lenen. Dit betekende het begin van de Griekse afhankelijkheid van andere landen om de interne problemen op te lossen.

Eind 2009 besloot de regering van George Papandreou dat het tij moest worden gekeerd. De premier kondigde een pakket aan bezuinigingsmaatregelen aan, dat hij het Stabiliteits- en Groeiprogramma noemde, vernoemd naar het Europese Stabiliteits- en Groeipact, de afspraken in Brussel over de maximale overheidsschuld en tekorten die een land mag hebben. Ondanks dat het plan verschillende bezuinigingen en hervormingen bevatte, zoals het bevriezen van ambtenarenlonen, besparingen op sociale zekerheid, verhogen van de accijnzen op alcohol en het verhogen van de pensioenleeftijd, mocht het niet baten. Griekenland kon nog niet zelfstandig geld lenen op de internationale markten (Tzogopoulos, 2013).

In de overlegorganen van de EU werd men intussen zenuwachtig. Aan de ene kant was er de angst dat de Griekse crisis kon overslaan op andere landen, aan de andere kant vonden vooral landen

als Nederland en Duitsland dat dit een Grieks probleem was dat door Griekenland zelf moest worden opgelost (Dijsselbloem, 2018, p. 64).

De problemen in het land bleven zich opstapelen en in april 2010 besloot de Griekse regering een aanvraag te doen voor financiële assistentie van andere eurolanden, een zogenoemde ‘*bailout*’. Dit pakket aan bilaterale leningen kwam er in mei 2010. Het pakket bestond uit een leningdeel van 80 miljard euro vanuit de eurozone en 30 miljard vanuit het IMF. Als tegenprestatie werd van de Griekse regering verwacht dat ze nog meer deed om zaken op orde te krijgen: er werd een Memorandum van Overeenstemming (MvO) opgetekend, met daarin meer belastingverhogingen en bezuinigingen. Bovendien werd afgesproken dat Griekenland onder streng toezicht kwam van de zogenaamde ‘trojka’, een gelegenheidsformatie van de Europese Centrale Bank (ECB), Europese Commissie en het IMF (International Monetary Fund, 2010). Ondanks eerdere terughoudendheid van noordelijke landen zoals Nederland en Duitsland kwam het pakket er dus toch. Oud-minister van Financiën Jeroen Dijsselbloem (2018) memoreert een uitspraak van Angela Merkel rond deze tijd: “*Scheitert der Euro, dann scheitert Europa*” (p. 65). Dit is exemplarisch voor de angst die er was onder Europese beleidsmakers dat de Griekse crisis zou overslaan op andere landen en zou uitmonden in het einde van de eurozone.

De maanden daarna verliepen in eerste instantie voortvarend. De Griekse regering leek de nodige maatregelen te nemen die het tekort moesten terugdringen en de economie moesten moderniseren. Het voorzichtige optimisme van de trojka werd echter niet gedeeld door de financiële markten. Tzogopoulos (2013, p. 45) schrijft dat enquêtes in die periode uitwezen dat een groot deel van de investeerders geloofde dat Griekenland failliet zou gaan. Bovendien kwam de reële economie ook niet goed op gang (2013, p. 46). Omdat een Grieks failliet wederom in de lucht hing werd er gespeculeerd over een tweede steunpakket.

Terwijl de protesten tegen de maatregelen van het eerste pakket in de straten van Athene flink opliepen en de rente op Griekse staatspapieren bleef stijgen, kwam in de wandelgangen van de EU het besef dat Griekenland het zonder verdere hulp niet zou redden. De conclusie was dat Griekenland nog meer moest bezuinigen in ruil voor nieuwe noodleningen (Dijsselbloem, 2018, p. 79). Ondanks het feit dat de Griekse minister van Financiën in eerste instantie grote aarzeling had om nog een keer een pakket aan hervormingen te moeten doorvoeren kwam er op 21 juli 2011 toch een overeenstemming over een nieuw steunpakket. Dit keer ging het om een pakket aan leningen ter waarde van 109 miljard euro, uitgegeven door het Europese noodfonds genaamd European Financial Stability Facility (EFSF) (2018, p. 81). Dit EFSF was door de Europese lidstaten al in 2010 opgericht om nieuwe klappen op te kunnen vangen en het kon zelf geld lenen op de kapitaalmarkt. De lidstaten stonden garant voor deze leningen (tot maximaal 440 miljard) (2018, p. 66). Bovendien werd een deel van de leningen bij private investeerders vandaan gehaald, die het risico hadden genomen om in Grieks staatspapier te investeren .

In oktober werd dit tweede pakket nog eens uitgebreid met 21 miljard euro. Hiertegenover stonden weer extra maatregelen die Griekenland moest nemen. De demonstraties in de Griekse hoofdstad bleven zich maar uitbreiden. Daarnaast werd de Griekse premier door de aanpassing van het steunpakket zelfs in zijn eigen partij sterk veroordeeld. Hij reageerde hierop met het aankondigen van een referendum over de maatregelen. De Europese leiders waren zo verontwaardigd en boos dat ze de druk op de premier nog meer opvoerden. Uiteindelijk werd in Griekenland een deal bereikt: de premier trad af, de centrumrechtse oppositiepartij Nea Dimokratia (ND) steunde het pakket en er trad een nieuwe premier aan (Reuters, 2012). In februari 2012 hadden alle landen ingestemd met het definitieve tweede steunpakket en hiermee was de politieke rust voor even wedergekeerd.

In juni 2012 werden er verkiezingen gehouden. Het zeer linkse Syriza eindigde verrassend als tweede partij, maar de verkiezing werden gewonnen door de ND waardoor partijleider Antonis Samaras premier werd. Het ‘Grexit-scenario’ was nog steeds niet verdwenen uit de wandelgangen van Brussel, er werd zelfs in het geheim een dergelijk scenario voorbereid (Dijsselbloem, 2018, p. 93). Ook waren landen bang voor het ‘domino-effect’ en angstig om ‘besmet’ te worden met het ‘Griekse virus’ (Dijsselbloem, 2018, p. 94).

De doorslag die langdurige rust op de financiële markten bracht en waar lang op werd gewacht kwam in juli 2012. Tijdens een optreden van de toenmalige ECB-president Mario Draghi in Londen zei hij heel stellig: *“The ECB is ready to do whatever it takes to preserve the euro. And believe me, it will be enough.”* (Dijsselbloem, 2018, p. 97). Dit zorgde voor een periode van stabiliteit op de markten en bezorgde Griekenland een tijd waarin ze de harde maatregelen uit de steunpakketten in rustiger vaarwater konden uitvoeren. Relatief rustig, want de werkloosheid in Griekenland was nog altijd zeer hoog en de protesten waren niet verdwenen.

In november 2012 werd de schuldenlast voor Griekenland iets verlicht en leek het land de goede kant op te gaan. Zelfs zo goed dat er in 2014 weer economische groei te zien viel. Ook de vooruitzichten voor het volgende jaar waren goed. Het leek erop dat Griekenland van het Europese infuus kon als ze nog aan enkele eisen gingen voldoen (Amadeo, 2019). Dit liep echter anders.

De regering Samaras had door de goede cijfers hernieuwd zelfvertrouwen gekregen en kondigde eind 2014 nieuwe verkiezingen aan (Dijsselbloem, 2018, pp. 169-170). Deze verkiezingen, begin 2015, liepen voor de zittende premier zeer slecht af. De grootste partij werd het uiterst linkse Syriza, geleid door Alexis Tsipras. Deze beweging had sterk campagne gevoerd tegen de Europese bemoeienis met Griekenland en deze lijn zouden ze de komende maanden voortzetten.

De Griekse minister van Financiën Yanis Varoufakis werd een bekende naam in Europa door zijn harde stellingname: ‘wij sluiten geen deals met de trojka, we redden onszelf wel’. Ondertussen werd er door Griekenland binnenskamers wel gepleit voor kwijtschelding van de schulden (Dijsselbloem, 2018, p. 174). De financiële markten werden zenuwachtiger. Aandelenkoersen daalden en vele Grieken haalden hun geld van de bank (Amadeo, 2019). De angst in Europa bestond dat Griekenland niet meer aan zijn financiële verplichtingen kon voldoen. Na lang gesteggel tussen

Athene en Europa kon uiteindelijk onderhandeld worden maar dit ging traag en leverde weinig op. Het ‘Grexit-scenario’ kwam weer op tafel en Europese leiders begonnen genoeg te krijgen van de houding van Griekenland (Dijsselbloem, 2018, p. 191). Eind juni waren de onderhandelingen nog niets opgeschoten en besloot de regering Tsipras weer een referendum uit te schrijven. De financiële situatie was zo precair geworden dat de beurzen en de banken in het land dichtgingen, burgers mochten maximaal 60 euro opnemen (Amadeo, 2019). De uitslag van het referendum werd een overtuigend ‘nee’. Echter, ook de Griekse regering beseftte dat het zo niet langer kon. Varoufakis werd ontslagen, een nieuw onderhandelingssteam ging aan de slag en uiteindelijk ging het land akkoord met de eerdere Europese eisen.

Dit was voor een aantal EU-landen echter niet meer voldoende. Vooral Duitsland was het vertrouwen in de Grieken verloren (Dijsselbloem, 2018, p. 211). Na lange beraadslagingen en vergaderingen tot in de late uren werd in augustus 2015 een nieuw steunpakket onderhandeld met nóg meer hervormingen, bezuinigingen en privatiseringen (2018, p. 220). Griekenland had zichzelf in de voet geschoten en kon geen kant meer op. Na nieuwe verkiezingen in september stemde een meerderheid van het parlement voor het derde steunpakket van 86 miljard euro. Nadat ook landen als Nederland, met grote politieke en publieke terughoudendheid en ongemak, het pakket hadden gesteund kon Griekenland eindelijk stap voor stap uit het dal klimmen.

Vanaf 2017 begon de economie in het land weer te groeien. Eind 2018 kon Griekenland zelfs weer op eigen benen staan, zijn de laatste miljarden van het derde steunpakket naar het land overgemaakt en kon het weer zelfstandig opereren op de financiële markten (Meinema, 2018). Maar het land is door het oog van de naald gekropen en zat middenin een storm die het niet snel zal vergeten (Smith, 2018).

1.3. Probleemstelling en relevantie

Zoals in bovenstaande tijdlijn is te lezen zijn er verschillende belangrijke momenten geweest waarop besluitvorming over de Griekse crisis plaatsvond. Vijf momenten kunnen worden aangewezen als het meest ingrijpend:

- Mei 2010: het besluit tot het verstrekken van bilaterale leningen aan Griekenland (het zogenoemde ‘eerste steunpakket’)
- Juli 2011: de deal over 109 miljard euro steun (het tweede steunpakket)
- Oktober 2011: de uitbreiding van het tweede steunpakket tot een bedrag van 130 miljard.
- Februari 2012: de afronding van de tweede steundeal (en de ratificatie door de Eurolanden)
- Juli/augustus/september 2015: de besluitvorming over het derde (en voorlopig laatste) steunpakket van 86 miljard

Rondom deze vijf momenten ontstond er begrijpelijkerwijs een storm van media-aandacht (Tzogopoulos, 2013, p. 65). Dit voerde de druk op de beslissingen van besluitvormers op en weerspiegelde ook de dilemma's die er waren rondom de Griekse situatie.

Want die dilemma's waren er zeker. Het noorden van Europa, met landen als Duitsland en Nederland voorop, was zeer terughoudend in het verlenen van noodsteun voor landen in nood (Djankov, 2014, p. 69). Immers, in het geval van Griekenland had het land zelf een grote bijdrage geleverd aan de preciaire situatie die was ontstaan, door het verhullen van tekortcijfers en het niet uitvoeren van benodigde hervormingen. Griekenland moest volgens deze landen dus 'het eigen huis op orde brengen' alvorens er over steun gesproken kon worden. Het zuiden, landen als Italië en Frankrijk, was meer bereidwillig om deze steun te verlenen (Tzogopoulos, 2013, p. 59). Niet onbegrijpelijk, want ook zij hadden grote tekorten en problemen in de financiële sector. Zij waren dus kwetsbaarder om ook aangestoken te worden door de Griekse problemen en hoopten in dat geval ook op een behulpzame EU.

Ondanks de meningsverschillen werden er uiteindelijk toch, in gezamenlijkheid, besluiten genomen over Griekenland. Het land moest weliswaar flink bezuinigen en hervormen, maar kwam wel in aanmerking voor noodsteun. In de literatuur valt te lezen dat dit in belangrijke mate te maken had met de angst dat 'niets doen' uiteindelijk zou uitmonden in een gevaar voor de eurozone als geheel. Griekenland had dus een dominosteentje kunnen zijn die andere stenen omver gooide of een 'besmettingsgevaar' voor andere landen. De Griekse crisis werd zo geen crisis van één land, maar een crisis van een munt, van de hele Unie (Kutter, 2014, p. 456; Mink & De Haan, 2012, p. 2).

Belangrijk is het besef dat deze crisis zich afspeelde in grote onzekerheid (Tzogopoulos, 2013, p. 5). Geen enkele beleidsmaker wist wat de gevolgen van zijn acties konden zijn. Zeker ook de gevolgen van níet handelen waren ongewis. Een failliet van Griekenland werd door sommige economen weliswaar als een reële optie gezien, door anderen werd dit echter flink bestreden. De argumentatie was vaak: 'Een Grieks failliet betekent een Grexit, en een Grexit kan blijvende gevolgen hebben voor de stabiliteit van de munt en de Eurozone als geheel'. Dit argument zou vaak doorslaggevend blijken om twijfelende landen toch aan boord te krijgen voor steun aan het noodlijdende Griekenland (Dijsselbloem, 2018, pp. 64-65).

Ook voor journalisten was de crisis onbekend terrein. De vaak complexe situaties werden daarom dikwijls gevat met pakkende metaforen en symbolen. Een belangrijke, vaak terugkomende, metafoor was het 'domino-effect' of het 'besmettingsgevaar', zoals ook al hierboven benoemd (Joris, Puustinen, Sobieraj & d'Haenens, 2015, p. 134; Tzogopoulos, 2013, pp. 77-80). Op deze metaforen en het belang hiervan voor het discours rondom de Griekse crisis wordt in paragraaf 2.1.7 teruggekomen.

De media spelen een belangrijke rol voor politici in hun dagelijks werk (Van Aelst & Walgrave, 2011, p. 298). Bovendien is er veel geschreven over de rol van de media in het beïnvloeden van beleid (zie paragraaf 2.1.6). Zeker in een situatie waarin politici onderling verdeeld zijn, er in het hele politieke speelveld onzekerheid is over de te nemen beslissingen en de media een kritisch geluid

laten horen, kan worden verwacht dat de media een bepaalde invloed op beleidsmakers hebben (Robinson, 2001, p. 535). Het is nuttig om te weten of deze invloed er is, wat deze invloed is en of politici deze invloed zelf ervaren.

Journalistiek is in de geschiedenis van groot belang geweest in het democratische proces (Kaplan, 2010, p. 25). In de literatuur wordt de journalistiek soms omschreven als ‘vierde macht’, wat betekent dat de pers in haar informele rol ‘werkelijke politieke macht’ kan hebben (Hampton, 2010, p. 4). Hoewel ook wordt gesteld dat commercialisering van de journalistiek of een mate van afhankelijkheid van de overheid deze vermeende functie van de pers in gevaar kan brengen (Hampton, 2010, pp. 6-10), blijft het relevant in hoeverre deze kwalificatie van de pers overeind blijft. Natuurlijk zijn er ook critici die stellen dat de rol van de media als ‘*fourth estate*’ rijkelijk wordt overdreven (Gans, 2010, p. 5). Echter, als de pers een wezenlijke invloed blijkt te hebben op besluitvorming is de rol van de pers in het democratische proces belangrijker dan wordt gedacht door critici. Het vergroten van de kennis over de media-invloed op besluitvorming is dan ook de belangrijkste maatschappelijke relevantie van onderstaand onderzoek.

Uiteraard is het ook belangrijk dat het onderzoek een hoge mate van wetenschappelijke relevantie heeft. Communicatiewetenschappers maken in hun werk vaak gebruik van de agendasettingtheorie, vooral om de invloed van de media op de publieke agenda te onderzoeken, met andere woorden: de agenda van het ‘grote publiek’ dat de krant leest en het nieuws volgt (Van Noije, Kleinnijenhuis & Oegema, 2008, p. 456) (zie ook hoofdstuk 2). Waar communicatiewetenschappers in het gebruik van deze theorie dus focussen op de media-invloed op ‘de massa’, met de media als onafhankelijke variabele, focussen onderzoekers van publiek beleid zich vooral op de variabelen die beleidsverandering verklaren. Volgens de onderzoekers Wolfe, Jones & Baumgartner (2013) kunnen deze vakgebieden veel van elkaar leren. Zo benadrukken ze dat communicatie- en mediawetenschappers zich meer kunnen focussen op de effecten van de media op beleidsverandering en zouden onderzoekers van publiek beleid zich meer moeten verdiepen in media-effecten (2013, p. 176). Onderstaand onderzoek sluit aan bij die oproep om deze twee vakgebieden te integreren. Door het bestuderen van de media en hun invloed op beleid sluit het dus aan bij het groeiende aantal publicaties dat hierover de laatste jaren wordt geschreven (Baumgartner & Jones, 2009; Robinson, 2001; Wolfe, 2012). Bovendien geeft het onderzoek meer duidelijkheid over de rol van media in crisistijd, wat aansluit bij een groeiende interesse in de literatuur op het gebied van crisisframes en media-effecten in crisisperiodes (zie bijvoorbeeld Ansell, Boin & Kuipers (2016) of Winkler (2017)).

1.4. Doelstelling en onderzoeksvraag

Dit onderzoek heeft als doel om meer kennis te vergaren over de media-effecten bij de besluitvorming rondom de Griekse crisis. Er is veel gezegd en geschreven over de beslissingen om Griekenland te steunen en een pakket hervormingen en bezuinigingen op te leggen in combinatie met leningen. Niet elk land was hier blij mee en het debat werd in de media op het scherpst van de snede gevoerd. Ook de

verschillende politici die een rol spelen in de besluitvorming rondom Griekenland lazen de krant en keken het nieuws. Het is van belang te weten of de media een rol hebben gespeeld in dit proces en wat die rol inhield. Uit de doelstelling volgt de centrale onderzoeksvraag van deze scriptie:

➤ **Wat is de invloed van de media op de Nederlandse politieke besluitvorming rondom de Griekse crisis?**

In de volgende alinea wordt de onderzoeksvraag verder toegelicht en gepreciseerd. Met de Griekse crisis wordt hier de crisisperiode 2010 tot en met 2015 bedoeld, waarbij wordt ingezoomd op drie van de vijf beslissende momenten in deze periode (2010, 2012 en 2015). In paragraaf 1.3 zijn deze vijf bepalende momenten al genoemd. Waarom hier gefocust wordt op drie van de vijf momenten en niet op alle vijf is omdat deze drie momenten corresponderen met besluitvorming in de Tweede Kamer. Hieronder wordt hier dieper op in gegaan.

De politieke besluitvorming over deze crisis is uiteraard in verschillende landen (en door verschillende leiders) genomen. Omdat het een zeer arbeidsintensief project zou worden als op alle landen in Europa wordt gefocust, richt ik mij in dit onderzoek op Nederland (Nederlandse parlementariërs en kranten). Omdat de drie steunpakketten allemaal door de Tweede Kamer zijn behandeld en in stemming zijn gebracht, en Nederland een land is geweest waar de politiek verdeeld was over de beslissingen, geldt het als een interessant land om de media-effecten te onderzoeken. De besluitvorming in de Nederlandse Tweede Kamer vond plaats op 7 mei 2010, 29 februari 2012 en 19 augustus 2015: dit zijn dan ook de drie momenten waarop de focus ligt in dit stuk:

- 7 mei 2010: de Tweede Kamer stemt in met het verstrekken van bilaterale leningen aan Griekenland (het zogenoemde ‘eerste steunpakket’, dat totaal 110 miljard euro bevatte)
- 29 februari 2012: de Tweede Kamer stemt in met het tweede steunpakket (totale waarde: 130 miljard euro)
- 19 augustus 2015: de Tweede Kamer stemt in met het derde steunpakket (totaal 86 miljard vanuit het noodfonds genaamd Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM))

Met ‘invloed van de media’ wordt uiteraard niet gesuggereerd dat de media als enige invloed zouden hebben op deze besluitvorming. Wel is het interessant om te zien óf en in welke mate de media een rol hebben gespeeld in de grote en verstrekkende beslissingen die deze periode zijn genomen. Met ‘de media’ worden de massamedia bedoeld. In paragraaf 3.3. wordt dieper ingegaan op de media die voor analyse zijn uitgekozen en waarom. Nu volgt hoofdstuk 2, waarin de theorieën besproken worden die in dit onderzoek worden toegepast.

2. Theoretisch kader

2.1. Theorieën

2.1.1. *Inleiding*

Er zijn vele theorieën die uiteenzetten hoe verandering van beleid tot stand komt. Allereerst worden in dit hoofdstuk de theorieën beschreven die deze veranderingen en het ontstaan van bepaalde besluitvorming kunnen duiden. Daarna wordt ingegaan op de theorie van de agendasetting, die gebruikt zal worden in het onderzoek naar de Griekse casus. In dat onderdeel wordt ook dieper ingezoomd op het belang van de media in de agendasetting-theorie. In paragraaf 2.1.7 wordt beschreven welke onderzoeken er al zijn gedaan naar de rol van de media in politieke besluitvorming rondom de Griekse crisis. Tot slot worden de deelvragen van het onderzoek en de bijbehorende hypothesen behandeld.

2.1.2. *Besluitvorming/beleidsverandering*

Vooraf van de jaren vijftig van de twintigste eeuw is er een grotere interesse ontstaan voor het bestuderen van publiek beleid, vooral door de theorieën van Harold Lasswell. Lasswell wordt ook wel gezien als een van de pioniers van de moderne politicologie en beschrijft in zijn boek *'The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis'* (1956) verschillende componenten van het besluitvormingsproces en hoe politieke actoren invloed hierop kunnen uitoefenen. In zijn eerdere werk beschreef hij het politieke proces als een competitie over *'who gets what, when and how'* (1936, p. 1). Dit adagium komt terug in zijn latere werk, waar hij niet de technische besluitvormingsprocessen belichtte maar de sociale processen die de context bepalen waarin besluitvorming plaatsvindt (Bartels, 2018, p. 75). Dit is een belangrijk uitgangspunt om later werk over het beschrijven en begrijpen van besluitvormingsprocessen te kunnen interpreteren.

Zijn leerling Herbert Simon voegde een ander element toe aan de leer van Lasswell. Simon (1985) stelde dat beleidsmakers, zijnde het politici, beleidsexperts of anderen die betrokken zijn in het beleidsproces, maar een beperkt keuzepalet hebben als het gaat om beleidskeuzes. Ze overzien niet alle mogelijke opties en consequenties en denken daarom maar gedeeltelijk 'rationeel' (John, 2018, p. 2). Bovendien worden ze beperkt in hun keuzes door de 'normen' en 'regels' die gelden in het (interne) proces. Hij noemde dit *'bounded rationality'*, een term die ook in de economie vaak gebruikt wordt. Hierdoor zien beleidsmakers vaak maar één onderdeel van een probleem of oplossing: *"The narrowness of the span of attention accounts for a great deal of human unreason that considers only one facet of a multi-faceted matter before a decision is reached."* (Simon, 1985, p. 302).

De theorie van Herbert Simon heeft belangrijke gevolgen voor de manier waarop we naar besluitvorming kijken. Je zou namelijk kunnen zeggen dat volledig rationeel alle voor- en nadelen en langetermijngevolgen van een te nemen maatregel afwegen heel veel tijd en middelen kost, en dat is

vaak niet voorhanden. Daarom legt Simon uit hoe beleidsmakers dat wél kunnen doen, zonder te vooronderstellen dat de beslissing die zij maken altijd de best afgewogen beslissing is. De besluitvormer in kwestie legt zich er, als het ware, bij neer dat de ideale oplossing niet bestaat. Hij of zij kiest de meest acceptabele oplossing die op dat moment voorhanden is. Simon noemt dit ‘*satisficing*’ (Simon, 1956, p. 129).

De politiek wetenschapper die op dit punt voortborduurde is Charles Lindblom, die het zogenoemde ‘*incrementalisme*’ introduceert in de literatuur over politieke besluitvorming. Lindblom stelt dat beleidsmakers, omdat ze niet alle consequenties van hun beslissingen kunnen voorzien, kleine, voorzichtige stapjes nemen. Ze gaan uit van de huidige situatie en bouwen dit langzaam uit (1959, p. 81). In deze theorie is het keuzepalet van de beleidsmaker beperkt tot de maatregelen die maar in relatief kleine mate verschillen van maatregelen die op dat moment in werking zijn (1959, p. 84). Nieuwe oplossingen voor problemen verschillen dus nooit veel van de *status quo*. Lindblom noemt een aantal redenen waarom dit volgens hem zo is. Volgens hem snapt een slimme beleidsmaker dat zijn beleid maar gedeeltelijk kan bereiken wat hij wil en dat het ook ongewilde en ongewenste gevolgen kan hebben (1959, p. 86). Als hij of zij slechts kleine stapjes (maatregelen) neemt voorkomt hij of zij het maken van fouten die blijvende gevolgen hebben. Diegene begrijpt dat zijn oplossing niet de laatste oplossing is die bedacht wordt, dus neemt hij een kleine stap die hij redelijkerwijs kan overzien en die makkelijk kan worden opgevolgd door een andere stap. Ook kunnen kleine stapjes makkelijk(er) geëvalueerd worden, waardoor de beleidsmaker effectiever kan terugkijken op gemaakt beleid (1959, p. 84). En het belangrijkste: gemaakte fouten kunnen makkelijker opgelost worden of teruggedraaid worden. Lindblom stelt eigenlijk dat het in de aard van de beleidsmaker of politicus ligt om geen radicale beslissingen te nemen. Hierdoor verandert beleid in stapjes, nooit op een heftige manier: “*Policy does not move in leaps and bounds.*” (Lindblom, 1959, p. 84).

Echter, dit verklaart niet de momenten dat beleid wél ingrijpend verandert. Kijkend naar de eurocrisis, dan valt op dat er wel degelijk veranderingen zijn ingezet die zonder crisis waarschijnlijk niet konden en waren genomen. Denk aan de gezamenlijke structuur die door de EU-landen is opgezet om te voorkomen dat banken kunnen vallen, de verzwaarde (kapitaal)regels waar banken aan moeten voldoen en zelfs een (eerder ondenkbaar) EU-fonds om landen in financieel zwaar weer overeind te kunnen houden.

Hoe worden ingrijpende beleidswijzigingen verklaard? Als beleid in stapjes verandert, hoe kunnen we dan toch zien dat er soms relatief grote veranderingen plaatsvinden? En wat is de rol van de media hierin? De auteurs die deze vragen willen beantwoorden en voortbouwen op eerdere literatuur die hierover geschreven is zijn Frank Baumgartner en Bryan Jones. In hun klassieke boek *Agendas and Instability in American Politics* (1993) en de heruitgave uit 2009 leggen zij een veelomvattende theorie neer die uitlegt dat beleid weliswaar het grootste gedeelte in kleine stapjes verloopt, maar dat het af en toe ingrijpend en met grote gevolgen kan veranderen.

Het werk van Baumgartner & Jones maakt, naast bovenstaande theorieën, ook sterk gebruik van de agendasettingtheorie. Omdat deze theorie en het werk van Baumgartner & Jones belangrijk is om de rol van de media in het besluitvormingsproces te begrijpen, wordt hieronder in meer detail uitgelicht hoe zij verandering van beleid verklaren en beschrijven. Eerst wordt ingegaan op de agendasetting, daarna op het boek van Baumgartner & Jones.

2.1.3. Agendasetting

De media spelen een belangrijke rol in het wetenschappelijke werk over agendasetting. Simpel gezegd stellen de wetenschappers die deze theorie gebruiken dat de massamedia een belangrijke factor zijn in het bepalen welke (maatschappelijke) onderwerpen er leven onder het grote publiek. Mensen lezen niet alleen maar over bepaalde onderwerpen in de krant of zien het op TV, onbewust leren de media ze ook hoeveel belang ze aan onderwerpen moeten hechten en welk onderwerp belangrijker is dan andere (McCombs & Shaw, 1972, p. 176). In een politieke campagne kan het natuurlijk erg belangrijk zijn welke onderwerpen er spelen onder de bevolking, immers: daar kan een politieke kandidaat weer op inspelen. De media hebben volgens deze theorie dus een belangrijke rol in het ordenen van de publieke agenda. De wetenschapper Bernard Cohen vatte dit in 1963 al kernachtig samen: *“The press may not be successful much of the time in telling people what to think, but it is stunningly successful in telling its readers what to think about.”* (p.13).

Een van de fundamenteën voor de agendasettingtheorie is gelegd door Maxwell McCombs & Donald Shaw in 1972 (Wolfe et al., 2013, p. 178). Zij onderzochten voor het eerst hoe mensen werden beïnvloed door de massamedia. Ze ondervraagden in de stad Chapel Hill in North Carolina een representatieve groep mensen tijdens een verkiezingscampagne en vroegen hen welke onderwerpen ze van belang achtten in deze campagne. Tegelijk voerden ze een analyse uit van de relevante media en bekeken welke onderwerpen hierin prominent naar voren kwamen (McCombs & Shaw, 1972, p. 185). Hun conclusie was dat er een sterke relatie bestond tussen de campagneonderwerpen die in de krant en op TV belangrijk werden bevonden en de rangschikking van deze onderwerpen door het publiek (1972, p. 181).

McCombs & Shaw schrijven dat journalisten moeten putten uit een grote bron aan mogelijke onderwerpen om over te publiceren. Maar een klein deel van die onderwerpen krijgt het volle licht van voorpagina's en headlines. En welk nieuws dat precies is, daar is geen van tevoren vastgestelde definitie voor. Wel zijn er, volgens McCombs & Shaw, professionele journalistieke normen voor het selecteren van 'groot nieuws' die deze selectie beïnvloeden (1972, p. 184). Dat alle nieuwsmedia samen toch grotendeels dezelfde nieuwsitems als 'belangrijk' selecteren als dat het publiek dit doet is volgens McCombs & Shaw bewijs van een agendasettingeffect van de media naar het publiek (1972, p. 184).

Vele wetenschappers hebben sindsdien de agendasettingtheorie verfijnd, getest of toegepast op andere gebieden. Zo is er gefocust op de ontwikkeling van bepaalde politieke onderwerpen op de

agenda door de jaren heen, is gekeken naar agendasetting in verschillende landen en culturen en naar het psychologische proces dat in werking treedt bij agendasetting (Sterling, 2009, p. 55). Wanta (1997) zocht uit welke variabelen het agendasettingeffect versterken, Iyengar & Kinder (1987) en Fishbein & Ajzen (2010) keken naar de consequenties van agendasetting, en een groot deel van de literatuur is zich ook gaan focussen op de zogenoemde *second-level agendasetting*: de invloed van de media op de classificatie van ‘attributes’. ‘Attributes’ wordt in dit geval vertaald als wat je van iets vindt. Dit kan gaan over mensen, over plaatsen maar ook over onderwerpen in het nieuws (Sterling, 2009, p. 56). Een voorbeeld: media moeten kiezen welke ‘eigenschap’ van een onderwerp of persoon ze uitkiezen. Als een minister van Volksgezondheid veel werkervaring heeft in verschillende sectoren zal bij een politieke blunder (bijvoorbeeld het verkeerd informeren van het parlement) waarschijnlijk niet de nadruk liggen op zijn opgebouwde beroepservaring maar juist op een gebrek aan politieke sensitiviteit. Deze ‘classificatie’ van de minister komt dan meer en meer in het nieuws en zal ook bij het publiek hoger op de ranglijst van classificaties voor deze persoon terecht komen. McCombs, Lopez-Escobar & Llamas (2000) concludeerden in hun studie dat de publieke classificatie van deze ‘attributes’ ook overeenkwamen met de mediaclassificatie van diezelfde eigenschappen. Met andere woorden: de agendasettingtheorie gaat verder dan alleen maar de invloed van de massamedia op de ‘ranglijst’ van onderwerpen waar we als publiek over aan het nadenken zijn. Het kijkt ook naar de manier waarop media kunnen beïnvloeden hoe we naar iets kijken (Wolfe et al., 2013, p. 178).

In de literatuur over agendasetting wordt het meeste geschreven over de link tussen de media en het publiek (*public agenda setting*) (Wolfe et al., 2013, p. 176). Echter, er zijn meer invalshoeken mogelijk, invalshoeken die geschikter zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag die in deze scriptie aan de orde komt. Een belangrijke variant van agendasetting is ‘*policy agenda setting*’, groot gemaakt door het werk van Baumgartner & Jones uit 1993, waar al eerder aan gerefereerd is. Dit deel van de literatuur legt de meeste nadruk op de invloed van de media op de *policy agenda* (beleidsagenda). Zij stellen dat de media niet alleen invloed hebben op wat het grote publiek belangrijk vindt (en hoe dit publiek naar deze belangrijke zaken kijkt), de media beïnvloeden ook wat beleidsmakers belangrijk vinden en hoe ze naar die zaken kijken (Wolfe et al., 2013, p. 184). Veel wetenschappers die zich bezighouden met *policy agenda setting* gaan zelfs verder. Ze stellen dat media-invloed zelfs kan bijdragen aan verandering van beleid (Baumgartner & Jones 1993; Robinson, 2001; Wolfe et al. 2013, p. 183). Baumgartner & Jones bouwen in hun theorie voort op eerdere literatuur die verandering van beleid probeert te verklaren (zoals vermeld in paragraaf 2.1.2) en nemen de agendasettingliteratuur mee in hun werk. Hieronder zal de stelling van Baumgartner & Jones worden uitgelegd. Deze theorie is van groot belang om te onderzoeken hoe media verandering van beleid kunnen beïnvloeden en is daarbij dus zeer relevant voor de beantwoording van de onderzoeksvraag in deze scriptie.

2.1.4. *Agendas and Instability*

Ook Baumgartner & Jones (2009) gaan uit van beperkte rationaliteit van actoren (p. xxiii). Ze erkennen de bevindingen van eerdere schrijvers over dit onderwerp, namelijk dat beleid het grootste deel van de tijd in kleine stapjes verloopt. Dit is een gevolg van deze beperkte rationaliteit van beleidsmakers. Dat heeft te maken met de normen en regels die gelden voor beleidsmakers, die het moeilijk maken om verregaande beslissingen te nemen (2009, p. xxiii) en omdat het simpelweg mensen zijn. Zoals alle mensen hebben ook beleidsmakers te maken met ‘cognitieve en emotionele beperkingen’ in het rationeel analyseren van problemen en oplossingen (2009, p. xxiii).

Echter, in plaats van de conclusie te trekken dat deze beperkte rationaliteit alleen maar leidt tot ‘incrementalisme’, het niet te ver afwijken van de *status quo* en het nemen van kleine stapjes, gaan Baumgartner & Jones (2009) een stap verder. Zij zeggen dat ditzelfde mechanisme ook kan leiden tot veranderingen, zelfs tot grote veranderingen (p. xxiv).

Het belangrijke element dat dit verklaart en wat de rode draad is door het werk *Agendas and Instability* is het begrip ‘*scarcity of attention*’, eerder opgeworpen door Herbert Simon (1985). Omdat beleidsmakers maar een beperkt keuzepalet aan mogelijkheden hebben, zich mogelijk niet op alle facetten van een probleem of oplossing kunnen richten, moeten ze keuzes maken. Voor het ene probleem of oplossing hebben ze op een bepaald moment wél aandacht en daaruit vloeit voort dat ze voor de andere facetten geen (of weinig) aandacht hebben. Grote veranderingen van beleid zijn daarom lastig, immers: als er geen aandacht is voor andere zaken dan de onderwerpen die op dat moment deel uitmaken van de beleidsagenda dan blijft die beleidsagenda ‘stabiel’ (2009, p. xxiv). Natuurlijk zijn er wel actoren die de deze agenda willen veranderen. Bepaalde lobbyisten, politici en belangengroepen hebben er belang bij dat beleid juist wél flink verandert, en willen dus de aandacht van beleidsmakers verleggen. Zij constateren echter dat niet alleen de beleidsmakers zelf een schaarheid aan aandacht hebben, ook het grote publiek en de massamedia heeft en hebben dit. En wil je de aandacht van beleidsmakers dan helpt het om de ‘ongeïnteresseerden’, zij het de media, politieke partijen of andere beleidsmakers, te prikkelen om jouw onderwerp hoger op hun agenda te plaatsen (2009, p. 21). Het agendasettingeffect verklaart dat er niet alleen invloed kan worden uitgeoefend op de publieke agenda, ook de beleidsagenda is aan verandering onderhevig (Walgrave, Soroka & Nuytemans, 2008, p. 828). Maar makkelijk gaat dat niet. Baumgartner en Jones (2009) stellen dat lange periodes van stabiliteit afgewisseld kunnen worden door korte, hevige momenten van verregaande verandering (p. xvii).

2.1.5. *Agendasetting en verandering van beleid*

In tegenstelling tot de beleidsagenda kun je in de publieke agenda en de media-agenda, die nauw met elkaar verbonden zijn, weinig ‘incrementalisme’ terugzien (Baumgartner & Jones, 2009, p. 10). Een onderwerp dat tot voor kort geen aandacht van de kranten en TV kreeg kan opeens de voorpagina halen. Baumgartner & Jones beargumenteren dat deze nieuwe of hernieuwde aandacht voor een

bepaald onderwerp niet per se gevolgd hoeft te worden door beleidsmakers maar dat áls dit gebeurt dit geen kleine stapjes tot gevolg heeft (2009, p. 10; Van Aelst & Walgrave, 2011, p. 299).

In de uitleg hoe dit kan gebeuren speelt het begrip ‘*issue perception*’ of ‘*issue definition*’ een grote rol. Dit kan worden uitgelegd als de manier waarop naar een bepaald onderwerp gekeken wordt en hoe een bepaald onderwerp wordt uitgelegd. Baumgartner & Jones (2009) stellen dat er een vorm van stabiliteit van beleid is als de mensen die met een onderwerp bezig zijn, de geïnteresseerden, op dezelfde manier kijken naar dit onderwerp (‘*issue perception*’) (p. 11). Het grootste deel van de tijd is dit ook het geval. Echter, als een andere kijk op dit onderwerp plotseling verschijnt, bijvoorbeeld in het nieuws gebracht door ‘verliezers’ in het beleidsproces, mensen die eerder niet gehoord werden, dan kan dit de aandacht trekken van mensen die eerder ongeïnteresseerd waren in het onderwerp (2009, p. 239). Deze ongeïnteresseerden bij het onderwerp betrekken is het doel van deze ‘verliezers’ in het beleidsproces en is een eerste stap om de consensus onder de ‘geïnteresseerden’ aan te passen en hiermee de beleidsagenda te veranderen (2009, p. 20). Het mobiliseren van ongeïnteresseerden, wat een groot deel van het publiek kan zijn, is dus een spaak in het wiel van beleidsstabiliteit.

Hoe ontstaat zo’n moment waarop beleid via agendasetting kan veranderen? Verschillende auteurs, zoals Kingdon (1995), Bennett & Lawrence (1995), Lawrence (2000), Molotch & Lester (1974) en Soroka (2002) schrijven over het belang van een ‘*window of opportunity*’ (Wolfe et al., 2013, p. 181). Wolfe et al. (2013) schrijven in hun paper over de link tussen agendasetting en publiek beleid dat het een gangbare journalistieke praktijk is om context en interpretatie te bieden over gebeurtenissen die plaatsvinden. Zeker als een gebeurtenis nogal ingrijpend en verontrustend wordt bevonden en context zeer benodigd is, hebben de media een belangrijke rol in het duiden van deze zaken. Wolfe et al. (2013, 181) schrijven dat juist in deze gevallen een nieuwe kijk op deze onderwerpen (‘*issue redefinition*’) kan plaatsvinden, veelal aangewakkerd door belangengroepen, politici of experts. Hoe beleid kan veranderen door deze herdefiniëring van onderwerpen kan worden uitgelegd met een voorbeeld dat beschreven wordt in het werk van Baumgartner & Jones (2009).

Zij beschrijven in hun boek uitgebreid de casus van kernenergie in de Verenigde Staten. Ze doen onderzoek naar de hoeveelheid artikelen die geschreven is over kernenergie in Amerikaanse kranten door de jaren heen en onderzoeken daarin tevens de toon van die artikelen (positief of negatief). Dit vergelijken ze met de activiteiten in de politiek die te maken hebben met kernenergie. Ze zien in de beginperiode van kernenergie, eind jaren ’40, een groot enthousiasme voor deze nieuwe techniek. Dat de techniek die verantwoordelijk was voor atoomwapens ook kon worden ingezet voor vredelievende energieopwekking veroorzaakte een golf van optimisme over deze vorm van energie in Amerika, onder het publiek en in de media. In het politieke domein werd er met weinig kritiek gesproken over deze vernieuwing. Vooruitgang was het devies. De kritische noten werden later gekraakt door milieuorganisaties, maar de consensus onder de beleidsmakers in Washington was groot. Deze consensus werd weer weerspiegeld in de media. De artikelen die werden geschreven

gingen vooral over de kansen en mogelijkheden die gepaard gingen met de nieuwe techniek en waren grotendeels positief (Baumgartner & Jones, 2009, pp. 59-64).

Dat betekent niet, stellen Baumgartner & Jones, dat negatieve sentimenten over kernenergie onder journalisten en onder het grote publiek niet bestonden. Ze zochten uit dat mensen zeer groot voorstander kunnen zijn van kernenergie en tevens angstig kunnen zijn voor deze techniek. Echter, als deze kant van een onderwerp, de potentiële gevaren, niet worden belicht dan kan worden verwacht dat het enthousiasme groot is en blijft (2009, p. 67).

Het positieve beeld van kernenergie onder publiek en media werd dus gedeeld door beleidsmakers, die als gevolg hiervan allerlei instituties creëerden waarbij de industrie veel zeggenschap kreeg over regels van het spel, ook op het gebied van toezicht en veiligheid. De manier waarop een bepaald onderwerp wordt geframed heeft in dit geval dus invloed op beleidsmakers en politici (Birkland & Schwaeble, 2019, p. 6; Wolfe et al., 2013, p. 181).

De jaren '50 kenmerkte zich door weinig aandacht voor kernenergie in de media en onder het publiek. Dat de aandacht is verstomd betekent echter niet dat instituties zich niet kunnen uitbreiden, hun greep op de materie kunnen verstevigen of juist meer beleid kunnen maken. Het betekent echter ook dat beleid stabiel blijft, grote veranderingen vinden niet plaats (Baumgartner & Jones, 2009, p. 73).

Langzaam ontstond er binnen de grote toezichthouder op kernenergie, waar ook veel wetenschappers vanuit de industrie inzaten, onenigheid over de veiligheid van kernreactoren. Een aantal wetenschappers lekten deze informatie naar belangengroepen en critici van het kernenergiebeleid, mensen die belang hadden bij een andere kijk op kernenergie. Deze informatie kwam bij de media terecht. In plaats van een bastion van consensus, werd het domein kernenergie langzaam een domein van conflict. Waar eerst de beelden 'vooruitgang' en 'efficiëntie' het onderwerp definieerden werd er nu over bericht met de bril 'gevaar' en 'vervuiling' (2009, p. 69). Het aantal artikelen in de media steeg flink vanaf eind jaren '60. Ditmaal was het merendeel echter negatief. Dit werd ook weerspiegeld in het Amerikaanse congres, waar steeds vaker negatief over dit thema werd gesproken en waar langzaam meer regels werden geïntroduceerd. Regels die niet positief waren voor de industrie.

Tegelijkertijd kalfde de steun voor kernenergie onder het grote publiek af. Dit ging begin jaren '70 nog geleidelijk maar maakte een grote sprong toen in 1979 een ernstig kernongeval in Pennsylvania plaatsvond waarbij radioactieve stoffen in de lucht kwamen. Dit incident staat bekend als het ongeval van 'Three Mile Island', de naam van de kerncentrale. Negatieve media-aandacht, herdefiniëring van het onderwerp, conflict tussen beleidsmakers en uiteindelijk een grote gebeurtenis ('*focusing event*') zorgden er dus voor dat de gloriëdagen van de kernenergie-industrie ten einde waren in Amerika (2009, p. 129-130; Birkland & Schwaeble, 2019, p. 5; Wolfe, 2013, p. 180). Beleidsmakers waren het uiteindelijk weer eens: voorlopig worden er geen kernreactoren meer gebouwd.

Bovenstaand voorbeeld laat zien dat (grote) veranderingen van beleid vooral plaatsvinden in periodes van groot enthousiasme of kritiek (Baumgartner & Jones, 2009, p. 84; Robinson, 2001, p. 536). Er vindt dan een mechanisme van positieve feedback plaats, waar verschillende elementen (conflict tussen beleidsmakers, media-aandacht, publieke opinie) elkaar versterken en leiden tot verandering (Baumgartner & Jones, 2009, p. 16). Rustige periodes worden juist gekenmerkt door negatieve feedback waardoor nieuwe ideeën niet als relevant of benodigd worden gezien: beleid verloopt dan dus in kleine, voorzichtige stapjes (2009, p. 236).

Samengevat: aandacht voor een onderwerp (zoals kernenergie), of een bepaalde *'attribute'* van een onderwerp (zoals 'kernenergie als schone energievoorziening' of juist 'kernenergie als gevaar') of het gebrek aan aandacht hiervoor is volgens Baumgartner & Jones (2009) de kern van beleid (p. 20). Als er agendasettingeffecten optreden kan de interesse en aandacht voor een onderwerp toenemen en dit kan leiden tot (flinke) verandering van beleid. Echter, dit gebeurt meestal als meerdere actoren en gebeurtenissen elkaar versterken (positieve feedback) (2009, p. 236). Dit mechanisme vonden ze niet alleen bij het onderwerp kernenergie maar ook bij andere onderwerpen die ze hebben bestudeerd, zoals tabak, pesticiden, veiligheid van auto's, stadsplanning en inkomenspolitiek.

2.1.6. *Rol van de media in verandering van beleid*

Media spelen een belangrijke rol in het proces van positieve feedback. Baumgartner & Jones (2009) stellen dat elke keer als er een golf van media-aandacht voor een bepaald onderwerp ontstaat, het te verwachten is dat er een mate van beleidsverandering op volgt (p. 20). De toon van de media-aandacht is hierbij het meest van belang. Als de toon over een bepaald onderwerp verandert, bijvoorbeeld van positief naar negatief, dan biedt dit kansen voor tegenstanders van het beleid (2009, p. 26). Retorica en symboliek versterken dit effect (2009, p. 44; Bickes, Otten & Weymann, 2014, p. 428). Eenzelfde onderwerp kan in de loop der tijd gelinkt worden aan verschillende vormen van symboliek of beschrijvingen, en belanghebbende actoren proberen dit constant te doen (Baumgartner & Jones, 2009, 44; Wolfe et al., 2013, p. 185). Denk aan kernenergie en de symboliek van gevaar, dood en verderf ten opzichte van kernenergie als vooruitgangssymbool. De techniek verandert niet, de kansen en gevaren ook niet snel, maar de manier waarop het onderwerp gezien wordt kan wel snel veranderen. Het wel of niet veranderen van feiten staat hier dus los van veranderende aandacht voor of kijk op een onderwerp (McBeth, Tinkle & Schaefer, 2018, p. 797).

Zoals vermeld in paragraaf 2.1.5. bestudeerden de schrijvers twee belangrijke aspecten van een onderwerp: of een onderwerp op de agenda staat bij beleidsmakers of andere actoren (zoals de media) en of de toon positief of negatief is (Baumgartner & Jones, 2009, p. 50). Als de toon snel verandert heeft dit volgens de auteurs waarschijnlijk effect op beleid, zeker als de aandacht ook hoog is (2009, p. 51). Wat het meest voorkomt is een verandering van toon (bijvoorbeeld van positief naar negatief) vóór en niet na een grote toename van aandacht voor een onderwerp. Negatieve pers was er

dus al voordat het conflict werd uitgebreid naar het grote publiek. Als het eenmaal is uitgebreid wordt het ideale moment gecreëerd voor beleidsverandering (2009, p. 99).

Media hebben dus een grote rol in het overhevelen van aandacht van de ene naar het andere onderwerp en kunnen van eenzelfde onderwerp in de loop der tijd verschillende aspecten belichten. Deze aandacht kan soms heftiger zijn dan de feiten objectief laten zien (2009, p. 105; McBeth et al. 2018, p. 797). Deze wisseling van aspecten en onderwerpen valt te verklaren vanuit de normen en gewoontes van journalisten (Baumgartner & Jones, 2009, p. 104). Om ingewikkelde onderwerpen eenvoudig weer te geven is het gemeengoed om van een ‘meerdimensionaal’ onderwerp één aspect te belichten. Als later over eenzelfde onderwerp een ander aspect wordt belicht mist daarbij nog wel eens de ‘overkoepelende samenhang’. Daarbij hebben media een voorkeur voor conflict en competitie, waardoor deze aspecten vaker naar voren komen dan andere (2009, p.104). Journalisten helpen zo (bewust of onbewust) de actoren die er belang bij hebben om conflict en onenigheid onder beleidsmakers uit te vergroten en de blik van het grote publiek op deze onenigheid te richten (2009, p. 120; Rothman & Lichter, 1982).

Baumgartner & Jones (2009) stellen dus dat een grote toename van persaandacht vaak vooraf gaat aan de aandacht van beleidsmakers en/of politici. Ze benadrukken echter wel dat als een onderwerp eenmaal op de formele beleidsagenda staat de relatie tussen media-aandacht en beleidsaandacht ingewikkelder wordt en beide kanten op kan gaan (p. 247). Dit is de werking van het positieve feedbackeffect waar de media een belangrijk aandeel in hebben (2009, p. 248; Dyussenov, 2017, p. 5; Wolfe et al. 2013, p. 180).

2.1.7. *De Griekse crisis in de media en in agendasettingonderzoek & de kracht van metaforen*

Om de rol van de media in de Griekse crisis goed te kunnen begrijpen wordt nu eerder onderzoek naar deze casus behandeld. Er is namelijk al enig onderzoek gedaan naar de media en de mediaeffecten tijdens de Griekse crisis. Een breed gedeelde, en wellicht weinig verrassende, conclusie is dat er door de pers veel over de crisis geschreven is. Kutter (2014, p. 447) schrijft over de beginperiode van de crisis dat het land niet alleen continu in het nieuws was, er was zelfs een obsessie met Griekenland. Europese en Amerikaanse kranten schreven meer artikelen over Griekenland in de periode 2010-2011 dan in al de vijf jaren daarvoor (Tzogopoulos, 2013, pp. 64-67). Natuurlijk, de situatie in Griekenland was zorgwekkend (zie paragraaf 1.2.1). Maar wat verklaart de opvallend grote aandacht voor een relatief ‘klein’ landje op wereldschaal met eveneens een kleine economie als die vergeleken wordt met veel andere EU-landen?

Vele onderzoekers van de ‘crisisverslaggeving’ stellen dat de interesse van de media voor Griekenland voor iets groters stond dan het land alleen. Die interesse focuste vooral op de gevolgen van de Griekse crisis voor de rest van de EU. Papathanassopoulos (2015, p. 106) schrijft dat nieuws over Griekenland vooral vanuit een nationaal perspectief werd geschreven, waardoor de gevolgen en gevaren voor het eigen land de rode draad vormden door de verslaggeving. Griekenland stond

symbool voor grote instabiliteit in de eurozone (2015, p. 107). Bickes et al. (2014, p. 426) schrijven dat de Griekse crisis een Europese systeemcrisis werd, mede veroorzaakt door structurele fouten in de gezamenlijke munt. De Griekse crisis werd dus geframed als een serieuze dreiging voor de eurozone (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 146). Door middel van metaforen en symbolen werd deze dreiging en de verwoestende kracht van een crisis ‘gevisualiseerd’ in de pers (Bickes et al., 2014, p. 426). Hieronder wordt hier meer uitgebreid op ingegaan.

Crisis veroorzaakt negatieve verhalen in de pers. Financiële problemen, gebrek aan economische groei, het mogelijk failliet gaan van een land: de pers springt erop en schrijft er veel over. Negatieve verhalen vergroten de aandacht en de focus van journalisten voor deze crisis (Papathanassopoulos, 2015, p. 104). Journalisten bespraken vaak complexe, technische zaken die grote gevolgen hadden voor de eurozone. Echter, in de praktijk was het zo dat journalisten hier lang niet altijd veel kennis van hadden en dat ze een dergelijke crisis nog nooit hadden meegemaakt (Papathanassopoulos, 2015, p. 106; Tzogopoulos, 2013, p. 153). Daarnaast hebben media de neiging om, zeker als het om complexe zaken gaat, verhalen te simplificeren. Ze filteren inconsistenties weg, belichten één kant van een verhaal dat vele kanten heeft en willen een ‘verhaal vertellen’, met een begin en een eind (Salgado & Nienstedt, 2016, p. 463-464). In crisistijd worden verhalen sensationeler door middel van ‘spectaculaire visualisaties’ en ‘persoonlijke verhalen van tragedies, trauma en wanhoop’ (Papathanassopoulos, 2015, p. 116).

Wat ook uit de literatuur naar voren komt is dat het agendasettingeffect van verslaggeving door crisis sterker kan worden. Zo opent het een ‘*window of opportunity*’, een mogelijkheid voor agendasettingactoren om hun oplossingen naar voren te brengen (Blumenau & Lauderdale, 2018, p. 462). Deze term, gebruikt door Kingdon (1995) in zijn bekende werk over agendasetting en beleidsverandering, duidt op een moment waarop een probleem en een bepaalde oplossing, waar er in theorie veel van zijn, met elkaar samenvallen waardoor deze oplossing als meer gangbaar wordt gezien. Door politieke actoren wordt deze kans gepakt om een probleem op een bepaalde manier te framen, bijvoorbeeld door het probleem te herdefiniëren waardoor zijn of haar gewenste oplossing het beste aansluit bij het probleem (Birkland & Schwaeble, 2019, p. 5). Dit sluit nauw aan bij de theorie van Baumgartner & Jones (2009), waarin dit proces ook beschreven wordt. Deze ‘*windows of opportunity*’ kunnen leiden tot ‘dramatische en vergaande hervormingen’ (Blumenau & Lauderdale, 2018, p. 462). Journalisten kunnen dus, door de manier waarop ze de crisis beschrijven, hierover uitleg geven en het probleem interpreteren, bijdragen aan de opbouw van een bepaald frame dat ook van belang kan zijn voor politici bij het nemen van politieke beslissingen (Blumenau & Lauderdale, 2018, p. 476; Kutter, 2014, p. 447; Salgado & Nienstedt, 2016, p. 462-463). In plaats van dat de media de realiteit reflecteren of repliceren kunnen ze de realiteit vormgeven en bepaalde elementen van een probleem weglaten of juist benadrukken (Doudaki, Boubouka, Spyridou & Tzalavras, 2016, p. 427; Robinson, 2001, p. 532).

Eerder al, in paragraaf 2.1.6, bleek dat symboliek in dit proces een belangrijke rol speelt. Een onderwerp kan in de loop der tijd gelinkt worden aan verschillende vormen van symboliek of beschrijvingen, en belanghebbende actoren proberen dit ook constant te doen (Baumgartner & Jones, 2009, p. 44). Omdat journalisten in hun verslaggeving over de Griekse crisis vaak te maken hadden met abstracte concepten en technische onderwerpen, werd veel gebruik gemaakt van metaforen (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 134). Van *The Economist* tot *BILD*, van *The Sun* tot de *Wall Street Journal*, het gebruik van metaforen was wijdverspreid. Ruim een derde van de artikelen die door Arrese & Vara-Miguel zijn onderzocht in hun paper uit 2016 bevat metaforen (2016, p. 142). Metaforen zijn belangrijk omdat ze een bepaalde ‘attribute’ van een onderwerp belichten en andere weglaten. Dit heeft een nauw verband met ‘framing’. Volgens de definitie van Entman (1993, p. 52) wordt framing als volgt beschreven: “*Framing essentially involves selection and salience. To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and/or treatment recommendation for the item described.*” Als een onderwerp geframed wordt, wordt dus altijd maar een deel van de werkelijkheid uitgelicht. Zoals eerder al genoemd in dit theoretisch kader kan deze selectieve weergave van de werkelijkheid een invloed hebben op politici, omdat ook zij beperkte aandacht hebben en niet alle facetten van een onderwerp kunnen zien (Baumgartner & Jones, 2009; Simon, 1985). Volgens Lakoff & Johnson, die onderzoek hebben gedaan naar framing en metaforen, hebben deze twee concepten veel met elkaar te maken. Zoals eerder vermeld leggen metaforen ook de nadruk op één element van een bepaald onderwerp (2003, p. 236). Lakoff & Johnson geven hiervan een voorbeeld. Als iemand zegt: “*He shot down all of my arguments*”, wordt het doeldomein ‘argument’ verbonden aan het brondomein ‘oorlog’ (2003, p. 4). Hierdoor wordt het competitieve aspect van het argument belicht en wordt het coöperatieve aspect weggelaten (Lakoff & Johnson, 2003, p. 4; Semino, Demjén & Demmen, 2016, p. 628). Metaforen zijn dus belangrijk omdat ze beïnvloeden hoe we denken en hoe we als gevolg daarvan handelen (2016, p. 628; Lakoff & Johnson, 2003, p. 156). Daarnaast kunnen metaforen “een ingewikkeld of abstract onderwerp concreet maken, met als bijkomend effect dat nuanceringen, mitsen en maren buiten beschouwing worden gelaten.” (Gagestein & Mes, 2019, p. 197). Hierdoor zijn het “rasechte beïnvloeders.” (Gagestein & Mes, 2019, p. 196).

Metaforen waren tijdens de Griekse crisis dus alom vertegenwoordigd in de media. De situatie in het Zuid-Europese land werd gelinkt aan verschillende brondomeinen. Zo werd de crisis gezien als natuurfenomeen, als organisme, als oorlog, als ramp en werd het gelinkt aan gezondheid (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 136). Vooral die laatste werd veel gebruikt. Wat opvalt is dat deze ‘destructieve’ metaforische brondomeinen bijna allemaal benadrukten dat de Griekse crisis een serieuze dreiging voor Europa was (Bickes et al., 2014, p. 429). Vooral de dreiging van ‘besmetting’ kwam veel naar voren (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 145; Bickes et al., 2014, p. 430; Tzogopoulos, 2013, pp. 77-80) in zowel Europese kranten als tijdschriften. Deze metafoor werd ook veelvuldig

gebruikt in het boek van Dijsselbloem (2018), en werd daar genoemd als een belangrijke afweging van lidstaten om Griekenland van steun te voorzien. Dit belang van besmetting voor de uiteindelijke afweging van lidstaten in 2010, 2011 en 2012 werd ook in een paper van Mink & De Haan (2012) uiteengezet.

Bickes et al. (2014) beschrijven dat de crisis door veel media werd neergezet als een besmettelijke ziekte. De ziekte verspreidde zich door heel Europa en riskeerde de gezondheid van andere lidstaten. Schuldenlanden waren geïnfecteerd en ziek en zieke landen konden alleen geholpen worden met medicijnen en operaties (2014, p. 430). Elk land had zo het risico om geïnfecteerd te worden. Arrese & Vara-Miguel (2016, p. 145) stellen dat dit in verschillende landen op eenzelfde manier werd beschreven, behalve in Griekenland zelf. Door deze beschrijving van de crisis werden concepten als risico, angst en gebrek aan controle doorgegeven en werd de crisis neergezet als een grote bedreiging voor het voortbestaan van de eurozone (2016, p. 146). Kutter (2014, pp. 451-456) schrijft dat als een dreigende situatie wordt beschreven als iets dat een groter collectief kan raken, dit mobiliseert voor directe actie of krachtig ingrijpen. Dit zorgde ervoor dat EU-ingrijpen een overtuigend verhaal werd (2014, p. 456). Zoals ook al vermeld in het voorbeeld van Baumgartner & Jones (2009) over kernenergie in de Verenigde Staten kan een combinatie van onder andere negatieve media-aandacht en herdefiniëring van een onderwerp leiden tot een andere kijk van beleidsmakers op het onderwerp en dus tot beleidsverandering (pp. 99-105).

Om te verduidelijken wat het belang hiervan is voor dit onderzoek, en te verduidelijken wat 'herdefiniëring van een onderwerp' te maken heeft met de besmettingsmetafoor, wordt nu gekeken naar de afwegingen van Europese lidstaten over financiële steun voor Griekenland. Dijsselbloem (2018) schrijft dat er in de eurozone twee 'kampen' van landen waren die op verschillende manier naar het Griekse probleem keken. Een kamp, onder leiding van Duitsland, vond dat Griekenland, als het zijn problemen niet oploste, maar losgemaakt moest worden van de rest van de eurozone (Dijsselbloem, 2018, p.94). Een ander kamp, waar vooral de zuidelijke landen toe behoorden, vond het gevaar van besmetting te groot en vreesden dat zij de volgende zouden zijn die in de problemen kwamen (2018, p. 94). Het verlenen van een steunpakket was vooral bij de laatste groep lidstaten een gewilde optie. Grexit was een optie dat vooral door de eerste groep werd gebezigd, bijvoorbeeld door de Duitse minister van financiën Schäuble (2018, p. 202). Dit zijn twee verschillende manieren om het probleem te definiëren. De ene groep zag de Griekse crisis als een Grieks probleem, waardoor het isoleren van het land (ofwel een Grexit) het antwoord zou kunnen zijn. De andere groep zag het Griekse probleem als een Europees probleem, onder andere door de vrees van besmetting, waarbij ook de nodige financiële steun en solidariteit kwam kijken. Het benadrukken van besmettingsgevaar in de media zou vooral de nadruk leggen op de Griekse crisis als Europees (gezamenlijk) probleem en veel minder op de crisis als puur een Grieks probleem (Bicket et al., 2014, p. 430). De vraag is in hoeverre de Nederlandse media in de onderzochte periodes deze 'Europese' definitie van het Griekse probleem hanteerden, de definitie waarin de sluimerende besmetting een grote rol speelde. Een definitie die aan

kan zetten tot krachtig ingrijpen (Kutter, 2014, p. 451-556). De tweede vraag is in hoeverre de politiek deze definitie gebruikte in de Kamerdebatten. Dit om uit te vinden of de politiek hier op media leken te reageren of andersom.

Om het onderzoek richting te geven worden hieronder de deelvragen besproken die horen bij de onderzoeksvraag uit paragraaf 1.4. Hierna worden de voorgenomen methodes van onderzoek beschreven in hoofdstuk 3, waar wordt uitgelegd hoe de deelvragen worden geoperationaliseerd.

2.2. Deelvragen

Op basis van bovenstaande theorieën selecteer ik vier deelvragen om de onderzoeksvraag van het onderzoek te beantwoorden. Zoals al eerder beschreven is de onderzoeksvraag van deze scriptie:

- **Wat is de invloed van de media op de Nederlandse politieke besluitvorming rondom de Griekse crisis?**

Om deze hoofdvraag te beantwoorden worden de volgende vier deelvragen gesteld:

- **1. Hoe vaak verwezen Tweede Kamerleden rondom de drie geselecteerde crisisperiodes naar berichten over de Griekse crisis in de media?**
- **2. Hoe ontwikkelde het aandeel Nederlandse mediaberichten in de periodes rondom de drie besluitvormingen dat positief, negatief of neutraal stond tegenover een reddingspakket aan Griekenland?**
- **3. Hoe ontwikkelde de frequentie van het gebruik van de ‘besmettingsmetafoor’ zich in de Tweede Kamer en in de media, ten opzichte van elkaar, in de periode rondom de besluitvormingen over de reddingspakketten?**
- **4. Hoe beoordelen de Kamerleden, die het onderwerp Griekse crisis in hun portefeuille hadden (of nog hebben), de invloed van de media op hun besluitvorming in de drie stemmingen over de Griekse steunpakketten?**

2.3. Hypotheses

Zoals blijkt uit bovenstaande literatuur zijn er veel onderzoeken die concluderen dat er een vorm van media-invloed is op politieke besluitvormers. De conclusies lopen hierover uiteen. Dit verschilt volgens sommige onderzoekers per methode die gebruikt wordt maar ook de nationale context (het land waarin de media opereren) kan invloed hebben (Vliegthart & Damstra, 2018), zie paragraaf

3.2. Door het gebruik van verschillende methoden wil dit onderzoek een valide conclusie kunnen trekken over de invloed van media tijdens een grote economische, financiële en politieke crisis zoals die van 2010-2015.

Deelvraag 1 richt zich erop in hoeverre de politieke agenda haar input leent van de media-agenda. Verwacht wordt dat de invloed van de media hier groot zal zijn. Volgens Van Noije et al. (2008) is het hanteren van de ‘symbolische’ politieke agenda, met andere woorden, het meer ‘retorische’ deel van de politieke agenda, een belangrijke graadmeter voor media-effecten. Zij stellen dat het parlementaire debat niet primair bedoeld is voor het bereiken van de media maar juist fungeert als het “*centrale instrument van parlementaire uitvoering.*” (p. 463). Als Kamerleden, naarmate besluitvorming dichterbij komt, meer gaan verwijzen naar media in debatten kan worden geconcludeerd dat de rol van media in hun werk groter wordt. Uit de literatuur en bovenstaande verwachting volgt de volgende hypothese:

H1: Naarmate politieke besluitvorming over de Griekse steunpakketten dichterbij komt wordt er meer naar media verwezen in Kamerdebatten over de Griekse crisis

Deelvraag 2 leunt sterk op de literatuur van Baumgartner & Jones (2009). In hun boek worden sterke media-effecten besproken in periodes die te kenmerken zijn als ‘*windows of opportunities*’. Zeker een periode van crisis kan volgens de schrijvers verregaande veranderingen teweeg brengen door positieve feedbackeffecten, die onder andere door media-aandacht worden versterkt (2009). Verwacht wordt dat er een toename was van het aantal artikelen over de reddingspakketten en tevens dat het aantal artikelen dat positief was over de reddingspakketten steeg naarmate de besluitvorming dichterbij kwam.

H2: Media gaan meer en positiever schrijven over de steunpakketten naarmate politieke besluitvorming over de Griekse steunpakketten dichterbij komt

Deelvraag 3 komt voort uit de beschreven effecten van krachtige metaforen op menselijk denken en handelen (onder andere onderzocht in Semino, Demjén & Demmen, 2016, p. 628). Voorondersteld wordt dat het gebruik van de ‘besmettingsmetafoor’ door de media én het parlement in deze periode piekte. Gezien de effecten die media op parlementair handelen kunnen hebben wordt ook verwacht dat de mediapijk nog vóór de parlementaire piek zit. Zou dit kloppen dan kan dit duiden op een media-invloed op parlementair handelen.

H3: Het gebruik van de besmettingsmetafoor door media en Kamerleden stijgt in de periode naar besluitvorming toe. De mediapijk zit hierbij nog vóór de parlementaire piek.

Om deelvraag 4 te beantwoorden worden semigestructureerde interviews gehouden met Nederlandse (ex-)parlementariërs. De media-effecten die te zien zijn door het gebruik van deze methode verschillen in de literatuur (zie paragraaf 3.2.). Het is goed mogelijk dat ze terughoudend zijn om toe te geven dat de media invloed op hun werk hebben (Walgrave, 2008, p. 449). Het helpt daarbij om parlementariërs niet alleen te vragen naar hun ‘subjectieve’ kijk op de invloed van de media op hun werk, maar ook te vragen naar ‘objectief’ gedrag en handelen tijdens momenten dat de media invloed op een parlementariër kunnen uitoefenen (Walgrave, 2008, 448). Met andere woorden: er moeten niet alleen perceptievragen worden gesteld, ook moet worden gevraagd naar concrete handelingen. Zoals: welke bronnen hebben Kamerleden aangewend om zich voor te bereiden op een bepaald debat? En hoe zijn Kamerleden ertoe gekomen om motie X of debatonderwerp Y in te brengen? Hierdoor kan deze terughoudendheid gedeeltelijk opgevangen worden. Verwacht wordt dat op basis van de semigestructureerde interviews naar voren komt dat voor parlementariërs de media een belangrijke rol spelen in hun werk en dat media-invloed ook, voor een deel, een rol speelt in besluitvorming.

H4: Media spelen een belangrijke rol in het werk van Kamerleden tijdens de Griekse crisis en hebben voor een deel invloed op hun besluitvorming.

Uit deze verwachtingen spreekt de vooronderstelling dat de massamedia een belangrijke rol spelen in het werk van politici. Sterker nog: de verwachting is dat media een rol spelen in de besluitvorming op belangrijke politieke kruispunten, zoals een ingrijpende crisis die het leven van veel burgers kan aantasten. Uit de resultaten moet blijken in hoeverre dit het geval is.

3. Methodes van onderzoek

3.1. Inleiding

Een onderzoek is niet compleet zonder een uitgebreide omschrijving van de te gebruiken methodes. Allereerst wordt de globale opzet van het onderzoek beschreven in paragraaf 3.2, daarna de selectie van onderzoekseenheden in paragraaf 3.3. Het meetinstrument en de analyse van gegevens wordt uit de doeken gedaan in paragraaf 3.4 en het hoofdstuk eindigt met een beschrijving van de validiteit en betrouwbaarheid in paragraaf 3.5.

3.2. Kwalitatief en kwantitatief

Als het om agendasettingonderzoek gaat is het verstandig om kwantitatief onderzoek met kwalitatief onderzoek te combineren (Baumgartner & Jones, 2019, p. xxiii; Van Aelst & Walgrave, 2011, p. 308). Beide vormen van onderzoek worden veel gebruikt in de onderzoeken naar media-effecten. Echter, de resultaten verschillen nogal. Zo stellen Kunelius & Reunanen (2012, p. 58) dat diepte-interviews met *elites* een minimaal effect van de media op de politieke agenda laat zien en dat kwantitatieve *time series analysis* juist weer een groot effect laat zien (Walgrave et al., 2008). Andersom kan ook: een studie van Van Aelst & Walgrave uit 2011 (p. 301) concludeert weer een veel groter effect bij interviews met politici dan *time series analysis*.

Om, gezien al deze conclusies, geldige uitspraken te kunnen doen is gekozen voor een gecombineerde aanpak. Eerst worden de drie deelvragen met een kwantitatieve component beantwoord, daarna volgt de beantwoording van een vierde, kwalitatieve deelvraag. Kort gezegd zal in de eerste deelvraag het effect van de media op de politieke agenda worden gemeten. In veel studies wordt gekeken naar parlementaire debatten, interpellatiedebatten en Kamervragen om de invloed van de media-agenda op de politieke agenda te meten (Walgrave & Van Aelst, 2016, p. 4-8). Daarom is hier voor dezelfde methode gekozen: het onderzoeken van de verwijzingen van Kamerleden naar mediaberichten tijdens de debatten over de Griekse crisis (voor de eerste deelvraag).

Deelvraag twee sluit aan bij de onderzoeksmethodes van Baumgartner & Jones (2009) in het vinden van media-effecten op beleid en besluitvorming. Zij onderzoeken de ontwikkeling van de hoeveelheid berichtgeving over een onderwerp en linken die aan positieve of negatieve verhalen in de media. Is er een ontwikkeling van positief naar negatief of andersom en komt daar een groei van media-aandacht bij kijken? Dit kan een indicatie zijn dat er anders tegen een onderwerp aangekeken wordt en dat er een mobilisatie gaande is, waardoor er positieve feedbackmomenten optreden en er grotere kans is op beleidsverandering (Baumgartner & Jones, 2009, p. 50, p. 64, p. 86). Omdat Kamerleden in de besluitvorming rondom de Griekse reddingspakketten in principe voor de keuze stonden om voor of tegen het pakket te stemmen is deze verdeling ook opgenomen in de deelvraag,

met daaraan de categorie ‘neutraal’ toegevoegd. Hierdoor kunnen alle artikelen geïnclassificeerd worden.

De derde deelvraag komt voort uit de kracht van symboliek en metaforen op het menselijk denken en handelen, zoals in paragraaf 2.1.7 is beschreven (Baumgartner & Jones, 2009, p. 44; Semino, Demjén & Demmen, 2016, p. 628). Gezien de grote dreiging die uitgaat van de besmettingsmetafoor, die kan aanzetten tot mobilisatie, wordt onderzocht in hoeverre de media dit symbool gebruikten en in hoeverre de Tweede Kamer dit deed. Deze twee variabelen worden samen met de factor tijd in een grafiek opgenomen waardoor wordt gezien of er patronen van media-effecten vindbaar zijn (Baumgartner & Jones, 2009, p. 130; Walgrave & Van Aelst, 2011, p. 297). Zoals eerder vermeld in paragraaf 2.1.7. is de besmettingsmetafoor de meest genoemde metafoor in de media, zowel in kranten in verschillende Europese landen (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 141) als in tijdschriften in verschillende Europese landen (Bickes et al., 2014, p. 431). Uiteraard zijn er ook andere metaforen gebruikt, zoals het domino-effect en de crisis als constructiefout (Joris et al. 2015, p. 138), maar deze creëren niet het gevoel van urgentie van een sluimerende besmetting of infectie waar alleen het acuut indienen van een ‘medicijn’ de situatie kan redden (Bickes et al., 2014, p. 431; Joris et al., 2015, p. 135). Dergelijke besmettingsbewoordingen kunnen de noodzaak voor direct ingrijpen vergroten (Kutter, 2014, pp. 451-456).

Deelvraag vier is de kwalitatieve deelvraag en tevens de meest opvallende. Door middel van semigestructureerde interviews met verschillende Kamerleden die woordvoerder waren bij een van de debatten over de Griekse reddingspakketten kan meer context worden vergaard bij de kwantitatieve resultaten en wordt gepolst wat de rol van de media was in hun werk in die periode en of zij vinden dat de media een invloed op hun beslissingen hebben gehad. Een korte toelichting over de haalbaarheid is hier op z’n plaats, aangezien het normaliter vrij lastig kan zijn om een aantal van deze Kamerleden te kunnen interviewen. Hiervoor moet een persoonlijke noot worden gekraakt. De auteur van dit stuk is een aantal jaren werkzaam geweest in de Tweede Kamer en heeft zo gemakkelijker toegang tot de mensen die daar werken en de Kamerleden in kwestie. Hierdoor wordt het vinden van de geschikte kandidaten enigszins vergemakkelijkt.

3.3. Selectie van onderzoekseenheden

Deze studie wil de invloed van de massamedia op politieke besluitvorming binnen de context van de Griekse crisis onderzoeken. Omdat deze crisis zo ingrijpend en veelomvattend was, is het onderzoeken van media-effecten extra interessant. Immers, juist op deze momenten kan er een *window of opportunity* optreden waarin de media een grote rol kunnen hebben (Kingdon, 1995; Molotch & Lester, 1974). Onderzoekseenheden zijn dan ook de massamedia aan de ene kant en Tweede Kamerleden aan de andere kant. Het is moeilijk te zeggen of de uitkomsten van de studie ook generaliseerbaar zijn naar parlementariërs en massamedia van andere landen. Studies over de agendasettingeffecten in verschillende landen lopen in hun conclusies uiteen (Salgado & Nienstedt,

2016, p. 472; Walgrave & Van Aelst, 2011, p. 301). Daarom pretendeert deze studie niet te kunnen generaliseren naar andere landen.

Om de invloed van de massamedia te onderzoeken wordt gekeken naar de media-agenda (McCombs & Shaw, 1972). De invloed op Tweede Kamerleden wordt bepaald aan de hand van de politieke agenda.

In deze studie is gekozen voor het analyseren van Nederlandse kranten. Kranten zijn, gezien hun tekstuele basis, eenvoudiger te analyseren dan TV-programma's. Bovendien: de correlatie tussen onderwerpen in de krant en onderwerpen op TV is "extreem hoog" (Van Noije et al., 2008, p. 463) en kranten zijn het meest invloedrijke medium voor financieel en economisch nieuws, vooral voor *elites* (Arrese & Vara-Miguel, 2016, p. 138). De kranten die gekozen worden zijn *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *De Telegraaf* en *Het Financieele Dagblad*. Deze selectie is ook gemaakt in het onderzoek van Arrese & Vara-Miguel (2016, p. 139) en behelst een breed spectrum aan kranten met verschillende signatuur (centrumlinks, centrumrechts, tabloid en gespecialiseerd economisch). Dit geeft een goede dwarsdoorsnede van het Nederlandse papieren medialandschap.

Voor de politieke agenda worden de verslagen van debatten in de Tweede Kamer onderzocht. Dit kunnen debataanvragen zijn (interpellatie) maar ook parlementaire debatten, een mondeling vragenuur of een commissievergadering (algemeen overleg).

Zoals in paragraaf 1.4. al was te lezen zijn er drie perioden uitgekozen waarop het onderzoek focust. Dat zijn de periodes rondom de parlementaire besluitvorming over de Griekse reddingspakketten. Het gaat om 7 mei 2010, 29 februari 2012 en 19 augustus 2015. Om een beter beeld te krijgen van de media-effecten wordt een periode van zes weken vóór de parlementsitting en drie weken daarna uitgekozen als omvang van de studie. Zes weken ervoor omdat de aanloop naar de besluitvorming toe de meest belangrijke periode is. Drie weken daarna omdat zo gecontroleerd kan worden voor de periode na de besluitvorming.

De Kamerleden die een uitnodiging krijgen voor het kwalitatieve interview zijn de (ex-) woordvoerders financiën (Griekse crisis) van de verschillende fracties. Getracht wordt een zo divers mogelijk sample te krijgen, binnen de mogelijkheden van deze studie. Dat betekent bijvoorbeeld niet alleen rechtse of alleen linkse partijen. Een aantal van deze Kamerleden zit niet meer in het parlement. Dat is voor dit onderzoek echter geen probleem, ook zij krijgen een uitnodiging. Als vier Kamerleden van verschillende partijen (coalitie/oppositie, links/rechts) worden geïnterviewd kan nuttige context worden geleverd aan de kwantitatieve resultaten. Gemikt wordt dus op vier Kamerleden, die als vertegenwoordigers van verschillende fracties in de Kamer een groot deel van het Nederlandse parlement vertegenwoordigden.

3.4. Meetinstrumenten en analyse van gegevens

Voor het meten van de media-agenda wordt gebruikt gemaakt van krantenartikelen uit de vier bovenstaande kranten in de drie genoemde periodes. Deze worden gevonden via de LexisNexis-

database. De zoekopdracht die gebruikt wordt is ‘Griek*’ in combinatie met ‘red*’, ‘steun*’ en/of ‘lening*’. De studie focust zich niet op een vergelijking tussen verschillende kranten, maar de artikelen worden wel gecodeerd op de krant waaruit ze komen, zodat dit mee kan worden genomen in de analyse (zie paragraaf 4.3.6.).

Om de frequentie van de ‘besmettingsmetafoor’ in de media te kunnen testen wordt gezocht op het woord ‘besmet*’, ‘infect*’, ‘koorts*’, ‘ziek*’, en ‘virus*’, in combinatie met bovenstaande zoekopdrachten. Voor het vinden van deze zoekwoorden is eerst inductief bekeken welke woorden worden gebruikt om de besmetting van het Griekse probleem aan te geven.

Elk artikel waarin de metafoor wordt benoemd wordt gecodeerd, ook als de metafoor ontkend wordt. Een voorbeeld: stel dat een politicus in een debat of media-uiting zegt dat er absoluut geen sprake is van een Griekse besmetting van de economie. Dan is de metafoor toch genoemd maar registreert het brein van de ontvanger de ontkenning niet of beperkt. De metafoor sorteert hier dan toch effect, al is het niet het effect dat de politicus in kwestie graag zou willen. Hierover schrijven Sarah Gagestein en Jolijn Mes uitgebreid in hun boek ‘Word meesterframer’ (2019, p. 59, p. 215, p. 272). Een bepaald frame wordt dus al geactiveerd als het genoemd wordt. In het geval van framingeffecten geldt een ontkenning dus als erkenning (2009, p. 215).

Nadat de codering is verricht wordt een frequentiedistributie gemaakt die in een grafiek wordt weergegeven (*scatter plot*), in combinatie met de bevindingen over de politieke agenda. Deze methode wordt in het boek *Agendas and Instability in American Politics* (2019) veelvuldig gebruikt om het verloop van een bepaald onderwerp op de media-agenda tegenover de politieke agenda te zetten, waardoor kan worden gezien wanneer de aandacht toe- en afneemt en of er indicaties van media-effecten zijn. In de wetenschap wordt dit een *univariate time series analysis* genoemd (Youseop, 2017, p. 15). Analyse vindt hier plaats door visuele inspectie van *trends* in de grafiek, een analyse van de *scatter plot* (2017, p. 16).

De politieke agenda wordt, zoals eerder gemeld, gemeten door te zoeken naar uitspraken van Kamerleden in verschillende Kamerdebatten. De handelingen (gespreksverslagen) van deze plenaire vergaderingen kunnen worden gevonden op de overheidswebsite www.officiëlebezoekmakingen.nl. De verslagen van commissievergaderingen (AO’s) staan op de website van de Tweede Kamer: www.tweedekamer.nl > Kamerstukken > Commissieverslagen. Alleen de vergaderingen waarin de Griekse crisis (deels) wordt besproken worden meegenomen in het onderzoek. Uit deze documenten worden het aantal verwijzingen naar media (TV, krant of website) gehaald en dit wordt in een frequentiedistributie gezet. Tevens worden de verwijzingen naar woorden zoals ‘besmet*’ en ‘infect*’ op dezelfde manier achterhaald. Deze distributies worden daarna grafisch weergegeven.

Het onderzoeken van deelvraag twee, welk aandeel van de mediaberichten in deze periodes positief of negatief stond tegenover de Griekse reddingsplannen, zal per artikel worden beoordeeld op basis van een codeboek. Daarbij blijft het onderzoek dichtbij de methode van Baumgartner & Jones (2009). Zij baseren zich op de methode van Weart (1988, p. 387), die artikelen als positief of negatief

voor een bepaalde doelgroep classificeerde. Baumgartner & Jones gebruiken deze methode ook, maar voegen er nog iets aan toe. Ze vragen aan de codeur om zichzelf bij het beoordelen van nieuwsberichten de volgende vraag te stellen: *“If you were an industry leader, would you be pleased or unhappy to see such a title?”* (Baumgartner & Jones 2009, p. 51). Voorbeeld: als het gaat om het onderzoeken van artikelen over kernenergie, plaatsen Baumgartner & Jones de codeur dus in de positie van, in dit geval, een prominent uit de kernenergie-industrie. Artikelen zijn met deze pet op te coderen als positief of negatief voor de industrie.

Andere onderzoekers bouwen hierop voort. Zo gebruiken Green-Pedersen, Mortensen & Thesen (2017, p. 211) eenzelfde soort vraag maar zetten ze de codeur in de positie van een minister in het kabinet: *“If you were a government minister, would you see this particular news story as negative, neutral or positive?”* (2017, p. 211). De reden die ze hiervoor geven is dat zij, net als in dit onderzoek, focussen op de interactie tussen media en politiek en minder op de media als een ‘op zich zelf staande institutie’ (2017, p. 211). Het vragen of iets negatief of positief is vanuit de positie van ‘de overheid’ of van een ‘overheidsminister’ focust volgens Green-Pedersen et. al. op de ‘potentiële politieke implicaties’ van mediaberichten.

Deze methode is verschillende keren toegepast, bijvoorbeeld door Percival (2015, p. 160-161) met de vraag:

If you were a leader of the prison industry, law enforcement or other organized group that wanted to see a continuation of punitive penal policies and a prominent role for prisons in the criminal justice system, would you be pleased or unhappy to see the story? (2015, p. 160-161)

Of Colvin (2004, p. 83) met de vraag *“If you were a gay rights leader would you be pleased or unhappy to see such a headline?”*.

Om het coderingsproces gemakkelijk te maken krijgt de codeur een coderingsformulier waar de benodigde informatie over een artikel wordt genoteerd. Ook wordt daar een variant op bovenstaande vragen gesteld, namelijk: “Als jij een politicus zou zijn die het verstandig vindt dat Griekenland door EU-landen met financiële middelen wordt gered, zou jij dit artikel dan als positief, negatief of neutraal zien?” Als handvat worden een aantal voorbeelden gegeven van woorden en zinsconstructies die passen bij positief, neutraal en negatief (zie tabel B1 in Bijlage 1). Eenheid van het onderzoek is op artikelniveau, niet op zinsniveau. Er wordt gekeken naar de teneur van het artikel, niet alleen naar de titel. Bij overwegend positieve opmerkingen in het artikel wordt het artikel positief gecodeerd (bijvoorbeeld in totaal twee bronnen die een steunpakket van belang achten). Bij overwegend negatieve opmerkingen tegenover het steunpakket wordt het artikel negatief beoordeeld, bijvoorbeeld als wordt aangedrongen op een Grexit. Artikelen worden neutraal gecategoriseerd als het gaat om een beschouwend artikel of een artikel dat duidelijk positieve en negatieve componenten kent.

Zie voorbeelden daarvan in Tabel B1 van Bijlage 1. Na het coderen van alle artikelen wordt ook hier *time series analysis* gebruikt voor het analyseren van de frequentiedistributies.

De semi-gestructureerde interviews in deelvraag vier worden aan de hand van een vaste vragenlijst afgewerkt, al kan in het gesprek van die lijst worden afgeweken als het gesprek daarom vraagt. De antwoorden dienen als kwalitatieve aanvulling op de kwantitatieve bevindingen. De vragenlijst wordt opgesteld naar aanleiding van de theorie uit hoofdstuk 2 en de resultaten uit hoofdstuk 4. Interviewvragenlijsten van vergelijkbaar onderzoek zijn moeilijk te vinden. Indicaties van een effectieve structuur zijn er daarom nauwelijks. In 2017 schreef Lotte Melenhorst haar dissertatie over de rol van de Nederlandse media in het wetgevingsproces rondom een aantal wetsvoorstellen in de Kamer (onder andere de Wet werk en zekerheid en de Wet studievoorschot hoger onderwijs (Melenhorst, 2017, p. 211)). Hiervoor heeft zij een aantal Kamerleden geïnterviewd over de rol van de media op hun werk (2017, pp. 201-206). Aangezien Melenhorst tientallen mensen (waaronder Kamerleden) bevraagt door middel van semigestructureerde interviews en dit doet in de context van een vergelijkbaar onderwerp, heeft een gesprek plaatsgevonden met Melenhorst om input op te doen voor een effectieve vraagstructuur. De vragen die gebruikt worden in dit onderzoek worden gepresenteerd in paragraaf 5.1.

3.5. Validiteit en betrouwbaarheid

Om de validiteit van de onderzoeksresultaten te vergroten wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van triangulatie. Volgens de definitie van Laura Stoker (2011) is dit een onderzoeksstrategie waarbij meerdere vormen van bewijs worden gebruikt om een onderzoeksvraag te beantwoorden (p. 2669). Een bepaalde vorm van empirisch bewijs geeft vaak maar voor een deel inzicht in de complete vraag die gesteld wordt. Het gebruik van meerdere methoden (of databronnen en data-analyses) kan zo een completer beeld geven van een bepaald fenomeen (2011, p. 2669).

Daarom wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden (kwantitatief en kwalitatief). Elke methode kent eigen zwaktes (Queirós, Faria & Almeida, 2017). Zo is de betrouwbaarheid minder goed te waarborgen als een relatief kleine, specialistische groep geïnterviewd wordt door middel van semigestructureerde interviews. Echter, door de persoonlijke ervaringen van Kamerleden mee te nemen in de resultaten, vergroot het de validiteit van het onderzoek. De betrouwbaarheid van kwalitatief onderzoek kan worden gewaarborgd door te letten op navolgbaarheid en herhaalbaarheid (zie Van IJzendoorn & Miedema, 1986, p. 499). In de resultaten zal dan ook te zien zijn wanneer de interviews precies zijn afgelegd, hoeveel Kamerleden er zijn geïnterviewd en welke vragen er zijn gesteld. De betrouwbaarheid van het kwantitatieve onderdeel wordt gewaarborgd door zo transparant mogelijk te zijn over het corpus geselecteerde artikelen en de manier van codering. Voor deelvraag twee wordt het coderingsschema in de bijlagen geplaatst zodat het voor iedereen te reproduceren is. Omdat er sprake is van een tweede codeur wordt ook de intercodeursbetrouwbaarheid berekend. Hierover wordt uitgebreid gerapporteerd. Een goede

intercodeursbetrouwbaarheid vergroot ook de betrouwbaarheid van de conclusies. Meer informatie over de intercodeursbetrouwbaarheid is te vinden in paragraaf 4.3.2.

Los van triangulatie wordt de validiteit ook vergroot door de deelvragen direct aan te laten sluiten bij de theorie. Zo wordt de theorie van Baumgartner & Jones (2009) gebruikt voor het formuleren van deelvraag twee. Zij kijken naar een verandering van toon in de media: van positief naar negatief of negatief naar positief. In combinatie met het aantal artikelen dat over een bepaald onderwerp wordt geschreven en de factor tijd wordt zo grafisch weergegeven of er sprake is van een ontwikkeling richting positief of negatieve berichtgeving over de reddingspakketten. Als de toon sterk verandert duidt dit vaak op een mobilisatie, een *window of opportunity* en bijbehorende druk op beleidsmakers (2009, 99). De literatuur over de kracht van metaforen op het menselijk denken en het feit dat deze metaforen in veelvoud door de media zijn ingezet tijdens de Griekse crisis staan aan de basis van deelvraag drie. Onderzoeken over de invloed van de media-agenda op de politieke agenda vormen de eerste deelvraag. De laatste deelvraag is vooral gekozen door de context die het kan bieden aan de resultaten van de eerste drie deelvragen. Bovendien is het voeren van semigestructureerde interviews een veelgebruikte methode om media-effecten te meten (Walgrave & Van Aelst, 2011).

Tot slot: om de validiteit van deelvraag vier te vergroten is het van belang om de interviewvragenlijst voor de Kamerleden goed aan te laten sluiten bij de theorie. Omdat deze interviewvragen in vergelijkbare onderzoeken bijna niet worden gepubliceerd zijn *best practices* besproken met onderzoekster Lotte Melenhorst.

4. Resultaten: kwantitatief onderzoek

4.1. Inleiding

In dit laatste onderdeel worden beknopt de resultaten van het (kwantitatieve) onderzoek besproken. Het hoofdstuk bevat de eerste drie deelvragen en de resultaten hiervan worden per deelvraag benoemd. De resultaten worden voorzien van duiding maar concluderende opmerkingen volgen in hoofdstuk 6: ‘Conclusie en discussie’.

Zoals blijkt uit paragraaf 2.1.5 en paragraaf 2.1.6: media kunnen een belangrijke invloed op beleid hebben. Echter, zoals blijkt uit paragraaf 3.2. kunnen de conclusies hierover in empirisch onderzoek verschillen. De gebruikte methode en/of een bepaalde nationale context kan van invloed zijn op de mate waarin media-effecten worden gevonden (Vliegthart & Damstra, 2018). Door het gebruik van verschillende methoden (triangulatie) wil dit onderzoek een valide conclusie kunnen trekken over de invloed van media op politici tijdens een grote economische, financiële en politieke crisis zoals die van 2010-2015.

4.2. Deelvraag 1: Media als bron

Deelvraag 1 analyseert in hoeverre de politieke agenda haar input leent van de media-agenda. Verwacht wordt dat de media regelmatig aangehaald worden door politici in het parlementaire debat over de eurocrisis. Immers, ook politici zoeken naar duiding in onzekere tijden. We weten al dat de media een zeer belangrijke rol spelen in het dagelijks leven van politici (Davis, 2019, “Media-Source Relations”). Politici consumeren niet alleen ontzettend veel nieuws, maar media bepalen ook voor een belangrijk deel de politieke agenda van het parlement (Sevenans, 2017). Mediaberichten vormen bijvoorbeeld een ‘haakje’ waarmee debatten worden aangevraagd of worden ingevuld. Bovendien moeten politici wel op de hoogte blijven van het laatste nieuws en de nieuwsroutines omdat de politiek de laatste jaren steeds meer ‘mediatiseert’, met andere woorden: de media spelen een steeds grotere rol in alle facetten van het politieke ambt (Davis, 2019, “Media-Source Relations”). Tijdens een politiek uitdagende tijd zoals de Griekse crisisperiode kan worden verwacht dat de media met nog meer belangstelling geraadpleegd werden. De gebeurtenissen volgden elkaar immers in rap tempo op en commentatoren in de krant vielen over elkaar heen om er iets van te vinden.

In hoeverre drong dit nieuws door tot het huis van de democratie? Die vraag staat centraal in onderstaand stuk. Onderzocht is hoe vaak door Kamerleden wordt verwezen naar mediaberichten tijdens de debatten over de Griekse crisis. Ook is uitgezocht naar welke media in deze periodes het meeste wordt verwezen. Zo kan worden gezien welke media waarschijnlijk een grote (of minder grote) rol hebben gespeeld in de informatievoorziening van de Kamerleden en hoe ze deze bronnen in de debatten gebruiken.

Voor het bestuderen van de politieke agenda is gebruik gemaakt van de ‘symbolische politieke agenda’, het gesproken woord in plenaire debatten en vergaderingen. Volgens Van Noije et al. (2008)

is het hanteren van de symbolische politieke agenda – het meer ‘retorische’ deel van de politieke agenda – een belangrijke graadmeter voor het bestuderen van de politieke agenda.

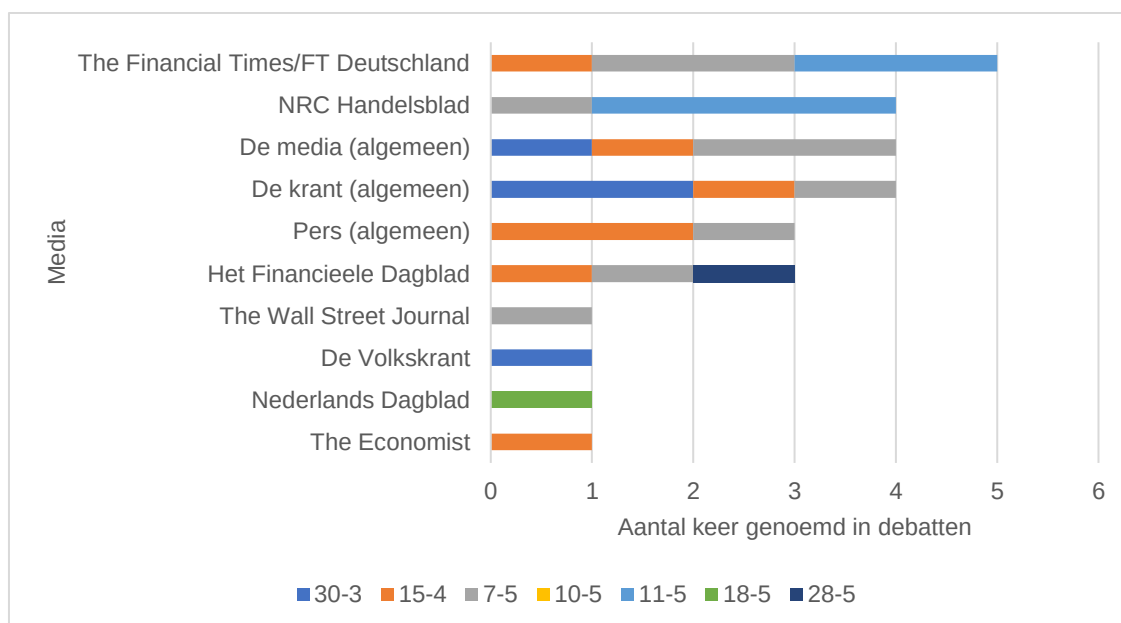
Politici verwijzen graag naar media. Dit heeft verschillende redenen. Melenhorst & Van Aelst (2017) schrijven dat, naast de informatieve functie van media, waarmee het dient als een informatieve arena van verschillende visies en meningen, het ook actief ingezet wordt in debatten. Dit kan simpelweg zijn om een bron aan te halen, maar ook om ‘urgentie aan te geven’. Bovendien wordt het gebruikt om zaken op te helderen bij een bewindspersoon of om collega-Kamerleden mee te confronteren (2017, p. 230-233).

Dit alles is ook het geval in de debatten over de Griekse crisis. Media worden deze periode regelmatig gebruikt in de verhalen van parlementariërs. Als een Kamerlid een zorgelijke ontwikkeling heeft vernomen in een buitenlandse financiële krant wil hij of zij graag weten hoe de minister hierover dacht. Of Kamerleden confronteren de minister met een artikel of uitspraak in de krant en willen hem een reactie ontlokken. Kamerlid Koolmees van D66 stelt in februari 2012 bijvoorbeeld een vraag aan minister De Jager over een artikel waarin toenmalig Eurocommissaris Neelie Kroes geciteerd wordt. Kroes stelt in het artikel dat de euro het ook overleeft zonder Griekenland. Koolmees confronteert de minister daarmee: “De Eurocommissaris gaat in het interview naar mijn mening echter een beetje kort door de bocht. Naar mijn idee is het onjuist, ontijdig en vooral onvolledig. Is de minister van Financiën het met mij eens?” (Handelingen II 2011/12, 50, item 2, p. 2-4).

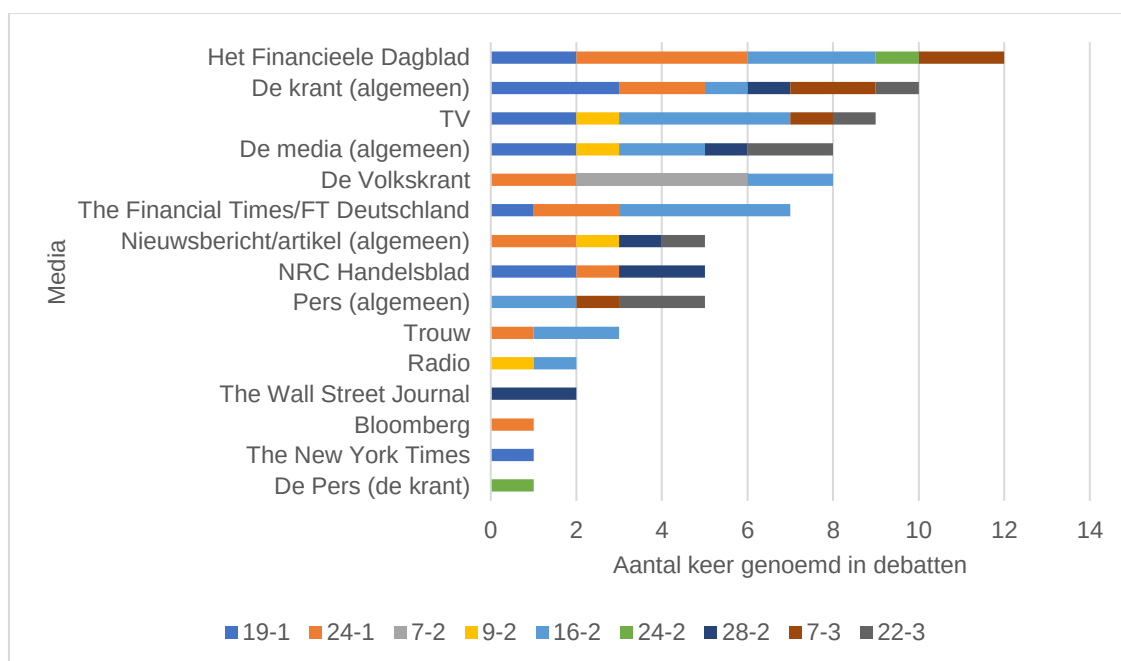
Ook wordt duidelijk dat Kamerleden de media, en vooral de financiële media, gebruiken om op de hoogte te blijven van de Griekse crisis. Deze kennis wordt weer gedeeld in de vergaderzaal. Media spelen dan ook een belangrijke rol in het sturen van het debat. Een voorbeeld van toenmalig Kamerlid Plasterk (januari 2012) maakt dit helder: “Ik las in de afgelopen twee dagen twee citaten van leden van de Griekse regering. Die citaten baarden mij zorgen. In de *Financial Times* schreef onderminister Mourmouras, en ik citeer het in het Engels: «*Austerity has not been the answer for the Greek. We cannot sustain it. This is the lesson of the last year.*» Met andere woorden: budgetstrengheid doet het voor ons Grieken niet; dat is de les van het afgelopen jaar. [...] Heeft de minister er nog vertrouwen in dat het lukt om Griekenland weg te houden bij een faillissement?” (Handelingen II 2011/12, 21501-07, item 879, p. 1-31). Aan de hand van nieuwsvoorbeelden wordt het debat op sommige momenten dus vormgegeven.

4.2.1. Uitkomst onderzoek

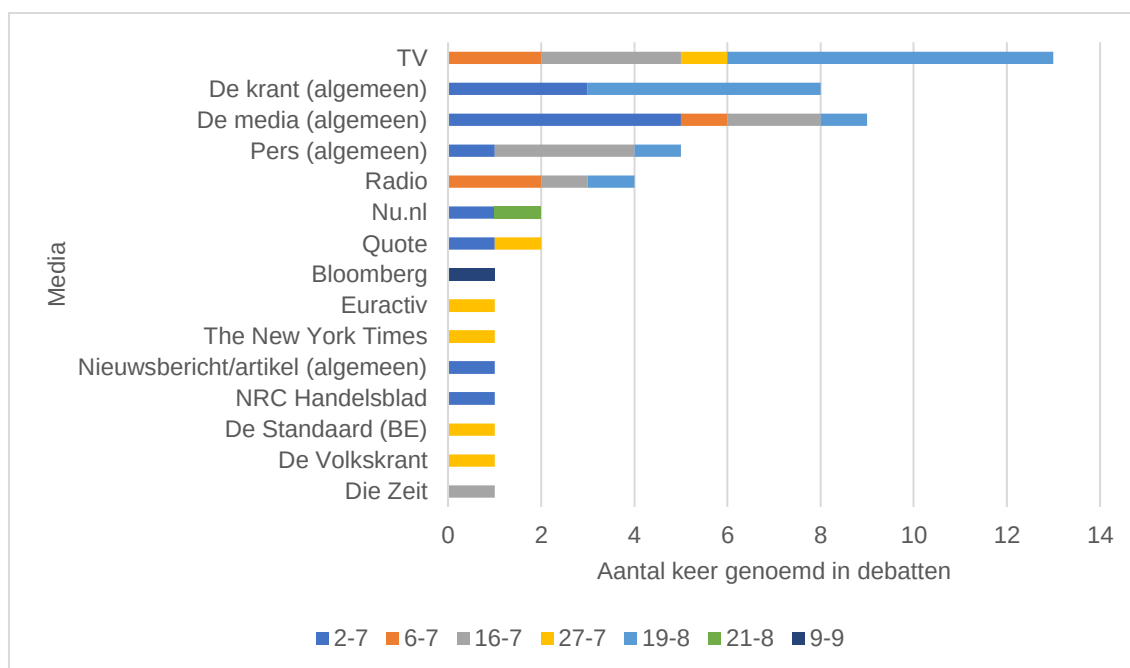
Voor het onderzoek naar het mediagebruik in de politieke arena is gebruik gemaakt van de transcripties van debatten die gevoerd zijn in de drie Griekse crisisperiodes. Dat zijn de periodes rondom de drie besluitvormingsmomenten in de Kamer. Alle debatten die in deze periodes gevoerd zijn over de situatie in Griekenland zijn meegenomen. In Figuur 1, 2 en 3 is te zien op welke media Kamerleden zich baseerden tijdens debatten over de Griekse crisis rondom de besluitvormingsperiodes.

Figuur 1. Genoemde media in debatten over het Griekse steunpakket (2010)

Figuur 2. Genoemde media in debatten over het Griekse steunpakket (2012)

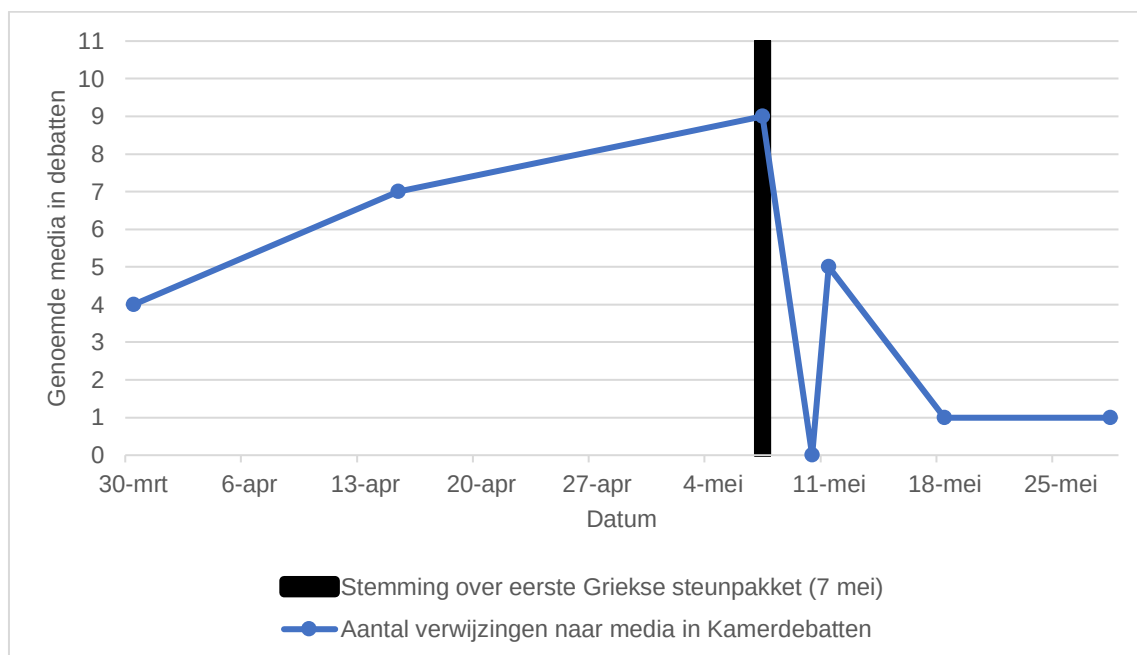
Figuur 3. Genoemde media in debatten over het Griekse steunpakket (2015)

De meest geciteerde en aangehaalde media zijn de financiële kranten. Daarna volgen de andere zogenoemde kaderkranten. Ook worden media (of pers) in het algemeen veel aangehaald. Opvallende afwezige in de lijst aangehaalde media is De Telegraaf. Hoewel het onmiskenbaar een krant is die wordt gelezen in politiek Den Haag wordt het geen enkele keer genoemd in de debatten over de Griekse crisis. In deelvraag 4 wordt meer licht gescheden op de beweegredenen van Kamerleden om bepaalde media wel en bepaalde media niet te noemen en welke invloed deze media volgens hen op hun werk hadden.

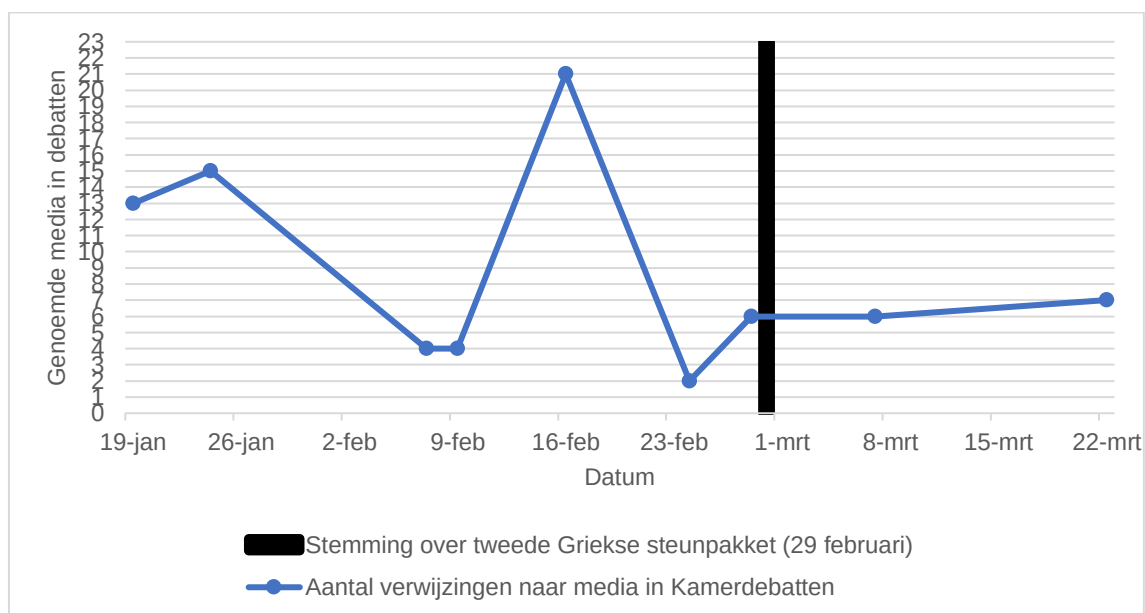
In 2015 worden citaten uit het RTL-debat van enkele jaren daarvoor veelvuldig gebruikt om de minister-president mee om de oren te slaan (“de rode knop”). Ook andere programma’s, zoals EenVandaag worden aangehaald. Het opiniepanel van dit programma wordt bijvoorbeeld gebruikt om aan te geven dat het de instemming van het volk niet kan wegdragen als er nóg een Grieks pakket wordt gemaakt (Handelingen II 2014/15, 21501-07, item 1291, p. 1-65). Deze scepsis weerspiegelt de discussie in 2015. De toon in het debat werd harder en persoonlijker. Een stuk minder technisch dan in 2010 en 2012. Partijen hadden jaren de tijd gehad om hun informatie in te winnen en hun posities te bepalen over het onderwerp Griekse steun. Er werden daarom minder verdiepende vragen gesteld aan de minister en er werden statements geleverd, soms vergezeld met mediaverwijzingen.

In paragraaf 2.1.7. werd al vermeld dat de effecten van media op het denken en handelen van beleidsmakers kan worden versterkt door crisis. Nieuws biedt duiding en interpretatie, iets dat in onzekere tijden kan worden aangewend voor input. Het is in die gedachte relevant om te zien hoe het gebruik van mediaverwijzingen in debatten zich ontwikkelt naarmate de besluitvorming over de

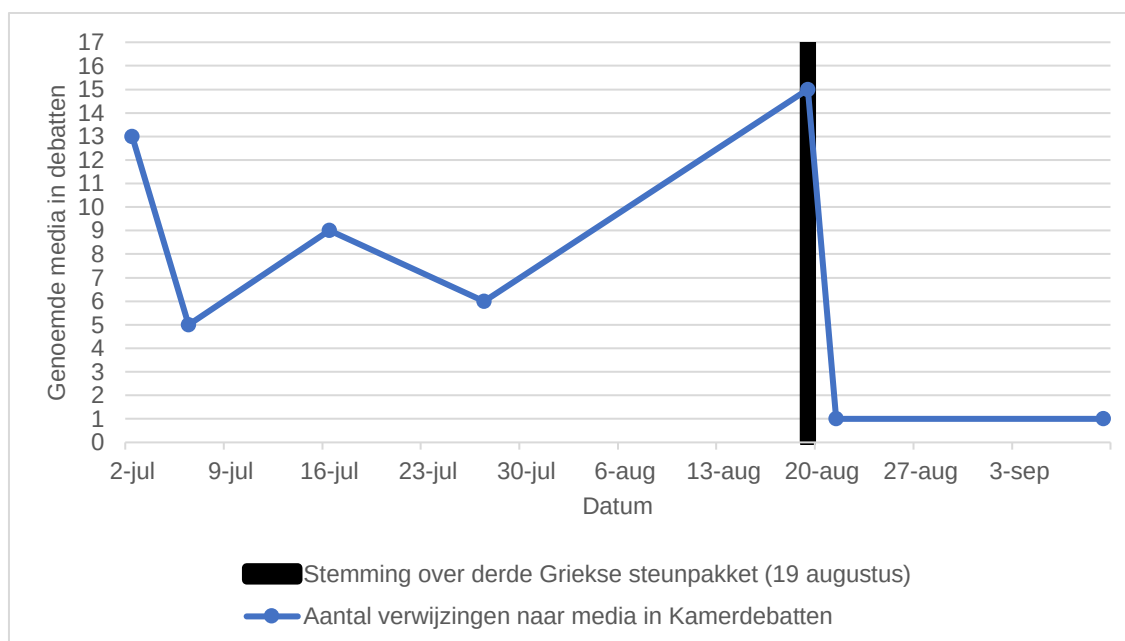
Griekse steunpakketten dichterbij komt. Gebruiken Kamerleden meer of minder mediaverwijzingen in de periode daarnaartoe? In Figuur 4, 5 en 6 wordt dit afgebeeld.

Figuur 4. Verwijzingen naar media in Kamerdebatten over het Griekse steunpakket (2010)

Figuur 5. Verwijzingen naar media in Kamerdebatten over het Griekse steunpakket (2012)

Figuur 6. Verwijzingen naar media in Kamerdebatten over het Griekse steunpakket (2015)

In alle onderzochte jaren, maar zeker in 2010 en 2015, neemt het aantal genoemde media in Griekse debatten sterk toe naarmate besluitvorming dichterbij komt. Daarna neemt het af. Dit kan duiden op een verhoogde consumptie van de media in deze pre-besluitvormingsfase en een grotere invloed van de media op het dagelijks werk van deze Kamerleden, bijvoorbeeld in de voorbereiding van de debatten. Deelvraag 4 moet meer licht werpen op deze vraag.

In de grafiek van 2012 (Figuur 5) is een piek op 16 mei te zien en daarna een daling. Dit valt te duiden door de zeer gespannen sfeer waarin de Europese onderhandelingen zich op dat moment bevinden. Het was allerm minst zeker of er een Griekse deal zou komen, een faillissement van het Zuid-Europese land lag nog nadrukkelijk op tafel. De Kamerleden wisten in het debat van 16 februari niet waar ze moesten beginnen met het bevragen van minister De Jager van Financiën, er waren een hoop onduidelijkheden over de deal die er wel of niet zou komen. Uiteindelijk wordt er enkele dagen later in Europa toch een akkoord bereikt tussen de regeringsleiders. De rust die hierop volgt, ook bij de financiële markten, heeft wellicht ook bij de Kamerleden de druk van de ketel gehaald.

4.3. Deelvraag 2: Media als steunpilaar voor Griekse hulp

De media spelen een belangrijke rol in het pakken van de aandacht. Zo ook de aandacht van beleidsmakers. Dit kan aanzienlijke beleidsconsequenties hebben. In paragraaf 2.6. staat beschreven dat grote veranderingen van beleid vooral plaatsvinden in periodes van groot enthousiasme of kritiek (Baumgartner & Jones, 2009, p. 84; Robinson, 2001, p. 536). Het positieve feedbackmechanisme zorgt er in deze periodes voor dat verschillende actoren elkaar versterken en beleid een bepaalde kant op kunnen duwen. Denk bij deze actoren aan beleidsmakers zelf, maar ook ambtenaren, het grote publiek (via publieke opinie) en de media (Baumgartner & Jones, 2009, p. 16). Bij een golf van media-

aandacht voor een bepaald onderwerp is te verwachten dat er een bepaalde beleidsverandering op volgt (2009, p. 20). Het mechanisme hierachter is eerder beschreven in dit onderzoek (zie hoofdstuk 2).

In deelvraag 2 wordt onderzocht hoe de Nederlandse pers schreef over de Griekse steunpakketten en in welke mate. Dit sluit aan bij de methode van Baumgartner & Jones, waarbij artikelen als positief of negatief voor een bepaalde doelgroep geclassificeerd worden. Tevens onderzochten deze wetenschappers het aantal artikelen dat door de pers geschreven is over een bepaald onderwerp in de loop der tijd. Ze keken bijvoorbeeld naar nieuwsartikelen over pesticiden en classificeerden het als positief of negatief voor de betreffende industrie (2009, p. 95).

Met een dergelijke bril is ook gekeken naar de nieuwsartikelen die over de Griekse steunpakketten zijn geschreven, rondom de drie besluitvormingsmomenten (7 mei 2010, 29 februari 2012 en 19 augustus 2015). Doel is om erachter te komen of een stijgende lijn is te ontdekken in het aantal artikelen dat positief was over de noodzaak voor een steunpakket voor Griekenland, en of deze positieve lijn samengaat met een stijging in het aantal artikelen dat over het onderwerp wordt geschreven. Immers, een golf van media-aandacht in combinatie met een verandering van toon kan beleidsverandering in gang zetten (Baumgartner & Jones, 2009, p. 26). De artikelen worden gecodeerd met de vraag in het achterhoofd: “Als jij een politicus zou zijn die het verstandig vindt dat Griekenland door EU-landen met financiële middelen wordt gered, zou jij dit artikel dan als positief, negatief of neutraal zien?”

4.3.1. *Corpus*

In totaal zijn er 1141 relevante artikelen gevonden voor de drie tijdsperiodes. Het gaat om 413 artikelen in 2010, 313 artikelen in 2012 en 415 artikelen in 2015. Deze artikelen zijn per week gebundeld, zodat de analyse zich kan richten op het aantal artikelen dat per week is geschreven over het onderwerp en het percentage positieve artikelen daarvan. Als het percentage per dag zou worden genomen zou dit immers niet zoveel zeggen, dat aantal schommelt teveel. De zoekopdrachten die gebruikt zijn om de artikelen te vinden staan vermeld in paragraaf 3.4.

4.3.2. *Intercodeursbetrouwbaarheid*

Bij het coderen van data is het belangrijk dat er een gezonde mate van intercodeursbetrouwbaarheid aanwezig is. Immers, onderzoek moet betrouwbaar en reproduceerbaar zijn. Een veelgebruikte methode om deze betrouwbaarheid te meten is Cohen's Kappa (κ). Deze statistische methode filtert de factor toeval uit het percentage overeenkomsten (Cohen, 1960, p. 38). Om de intercodeursbetrouwbaarheid te vergroten heeft de tweede codeur een instructie gehad en is hij voorzien van voorbeelden van positieve, neutrale en negatieve passages in artikelen. Ook hebben de eerste en tweede codeur een testronde gedraaid met artikelen die niet in het uiteindelijke Kappa-corpus zaten, om de twijfelgevallen scherp te stellen. De Kappa-score in Tabel 1, berekend met SPSS, is

gebaseerd op ruim 20% van het corpus: 230 artikelen. De Kappa in deze studie is .617, een score die in een veelgebruikte categorisering valt in de categorie ‘*substantial*’ (Landis & Koch, 1977, p. 165; Viera & Garrett, 2005, p. 362). Dit is de op een na hoogste categorie. Een Kappa van 0.41 tot 0.60 valt in deze categorie onder ‘*Moderate agreement*’ en 0.61-0.80 onder ‘*substantial*’. Boven de 0.81 geldt de ‘*almost perfect agreement*’. De ‘mismatches’ tussen de twee codeurs zaten vooral in de categorie neutraal ten opzichte van positief en negatief. Neutraal is wat lastiger te coderen dan positief of negatief. Zoals in het codeursformulier is te lezen (zie Bijlage 1) bevat deze categorie niet alleen artikelen die puur beschouwend waren maar ook gebalanceerde artikelen die enerzijds een positieve houding lieten zien tegenover de reddingspakketten en anderzijds een negatieve houding.

Mismatches tussen positief enerzijds en negatief anderzijds waren er nauwelijks. Van het hele Kappa-corpus van 230 artikelen waren er in totaal 4 artikelen (1.74%) waar de twee codeurs dit anders dan elkaar interpreteerden. De onderlinge scores kunnen worden teruggelezen in Tabel B2 in Bijlage 2.

Tabel 1

Intercodeursbetrouwbaarheid

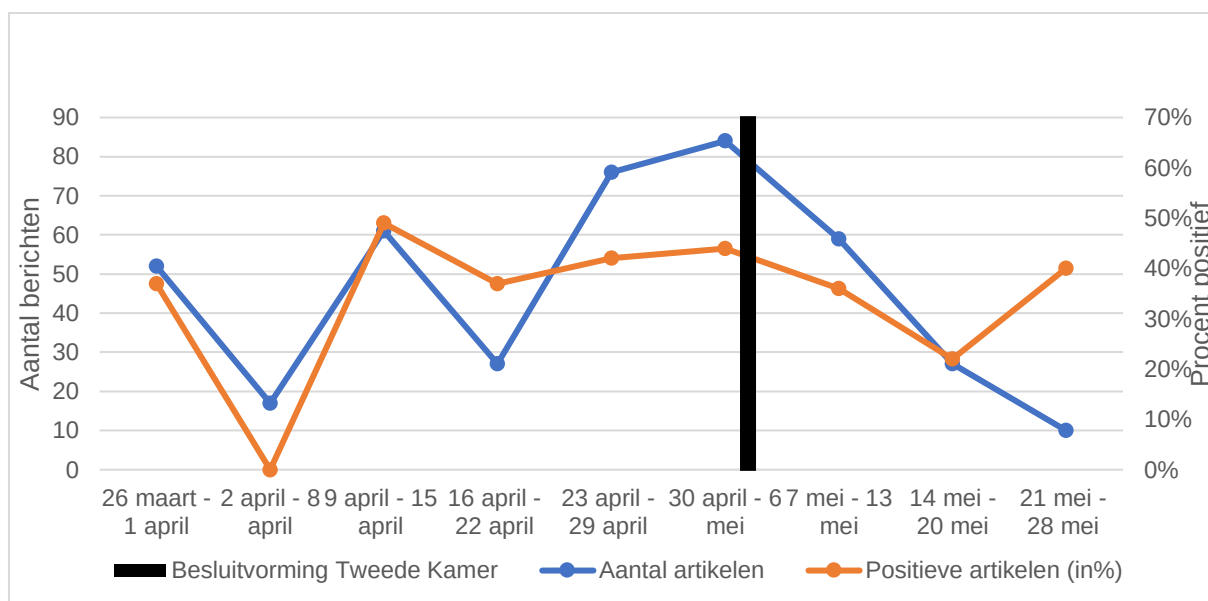
	Waarde	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Overeenkomst in %	,743			
Kappa	,617	,043	13,237	,000
Aantal artikelen (totaal)	230			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

4.3.3. 2010: het eerste pakket

In Figuur 7 worden de resultaten van het jaar 2010 weergegeven. De blauwe lijn geeft het aantal artikelen weer dat geschreven is in deze periode en de oranje lijn laat de ontwikkeling zien van het percentage positieve artikelen per week. De zwarte, verticale streep geeft het besluitvormingsmoment in de Tweede Kamer op 7 mei 2010 weer. Deze resultaten zijn ook schematisch weergegeven in Tabel 2. De grafieken die de lijn met het percentage negatieve artikelen laat zien staan in Bijlage 3. Omdat het voor dit onderzoek vooral belangrijk is om te kijken in hoeverre er meer of minder positief geschreven werd over de steunpakketten in de media worden de grafieken met de positieve lijn weergegeven in dit resultatenhoofdstuk.

Figuur 7. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2010 (positief)

Tabel 2

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2010 (positief)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen positief	Positieve artikelen (in %)
26 maart - 1 april	52	19	37%
2 april - 8 april	17	0	0%
9 april - 15 april	61	30	49%
16 april - 22 april	27	10	37%
23 april - 29 april	76	32	42%
30 april - 6 mei	84	37	44%
7 mei - 13 mei	59	21	36%
14 mei - 20 mei	27	6	22%
21 mei - 28 mei	10	4	40%
Totaal (2010):	413	159	38,40%

Opvallend is het feit dat de twee lijnen vrijwel dezelfde trend volgen. Dit betekent dat het aantal artikelen dat over de Griekse steunpakketten is geschreven en de toon van de artikelen met elkaar lijken samen te hangen. Naarmate er meer geschreven wordt over het onderwerp wordt ook de toon positiever (over het verlenen van steun). Zoals in Tabel 3 is te zien is zo'n 38% van de artikelen positief. Dit zijn artikelen met overwegend positieve passages over de Griekse noodsteun. Meer gebalanceerde artikelen (met sterke plussen en minnen of weinig richting een bepaalde kant op) werden in de categorie neutraal opgenomen (34,9%) (zie Tabel B6 in Bijlage 3). De negatieve artikelen maakten 26,7% uit van het corpus (zie Figuur B1 en Tabel B3 in Bijlage 3). De lijn met negatieve artikelen volgt duidelijk niet dezelfde trend met de lijn die de aantallen geschreven artikelen aangeeft.

Bovenstaande grafiek, Figuur 7, laat zien dat het aantal artikelen geleidelijk stijgt tot de week van 7 mei en dan gestaag daalt. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat het noodpakket in

deze periode bijna tot een afronding was gekomen en nationale parlementen erover hadden gestemd. Duidelijk is ook te zien dat het aantal artikelen af en toe stijgt en daalt. Dit heeft te maken met het feit dat nieuws over Griekenland in golven kwam. Zowel goed als slecht nieuws wisselden elkaar af. Eind maart was het duidelijk dat regeringsleiders Griekenland wilden redden als het mis zou gaan. Ze hadden het toen over bedragen van rond de 22 miljard euro steun. Snel werd al duidelijk dat dit niet genoeg was. De financiële markten waren niet onder de indruk. Dit is te zien het terugvallen van het 'enthousiasme', de positieve artikelen, in begin april. Geleidelijk werd er steeds meer gesproken over hogere bedragen. In april waren de leiders het erover eens dat het om 30 miljard moest gaan, inclusief 15 miljard van het IMF. De media berichtten hier positief over maar werden al gauw weer iets sceptischer. Totdat het grote bedrag op tafel kwam: 110 miljard euro aan bilaterale leningen. Het eerste Griekse steunpakket werd aanvankelijk in merendeel gesteund door de media, al was het enthousiasme na besluitvorming al snel getemperd.

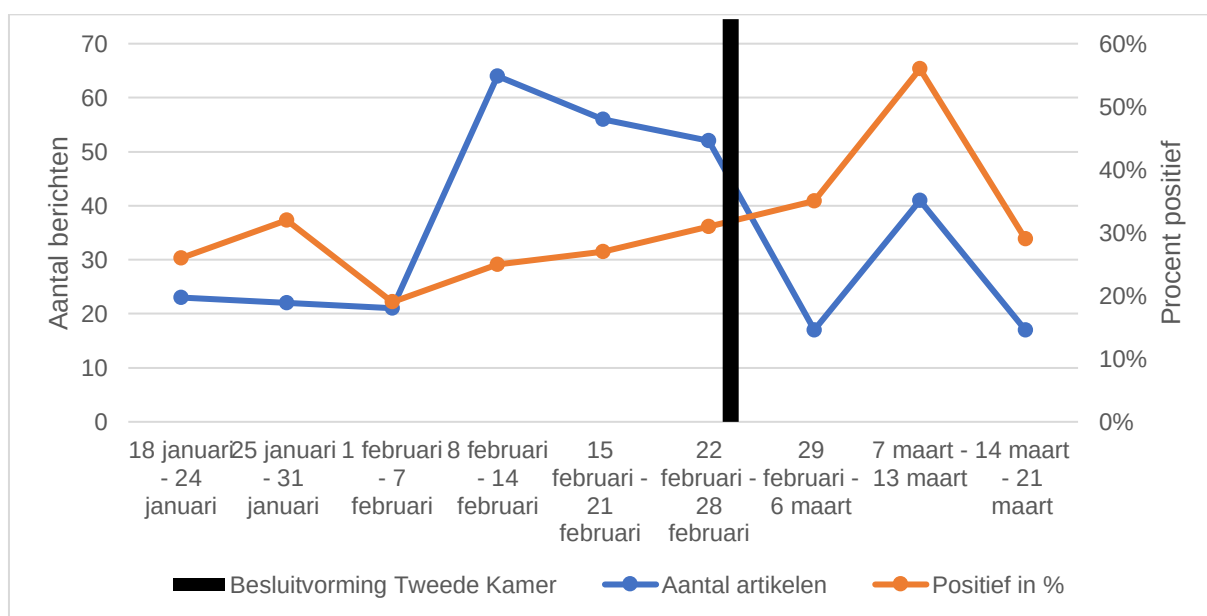
Griekenland had in de periode voor 26 maart een kwakkelende periode achter de rug en het land leek het niet lang meer vol te houden. Een faillissement lag op de loer, en financiële steun werd door prominente Nederlandse en Europese politici met argusogen bekeken (Dijsselbloem, 2018, p. 64). In de media werd soms fel betoogd, enerzijds door columnisten, anderzijds door redacteurs, dat een faillissement moest worden voorkomen (zie bijvoorbeeld Roubini, 2010). Vooral in de periode naar besluitvorming toe. Uiteraard waren er ook schrijvers die vonden dat Europa wel zonder de Grieken kon. In de analyse zijn deze artikelen geclassificeerd als negatief. Desalniettemin wordt duidelijk uit de grafiek en de tabel dat de stijging van het aantal artikelen in de weken voor de besluitvorming samen ging met een meer positieve grondtoon over de steunpakketten. Dit heeft parallellen met de 'golf van aandacht' en de bijpassende verandering van toon die beschreven wordt in *Agendas and Instability in American Politics* (Baumgartner & Jones, 2009, p. 20). Dit zijn condities waarin voor- of tegenstanders (afhankelijk van een positieve- of een negatieve toonverandering in het debat) van beleid goed gedijen en zo hun beleidsvoorkeuren effectief in het debat kunnen inbrengen. De aandacht is er immers al en de toon is gezet (2009, p. 26). Om te kijken of deze trend volhoudt in andere jaren worden hieronder de resultaten van 2012 en 2015 weergegeven.

4.3.4. 2012: het tweede pakket

Ook in 2012 is een opwaartse positieve lijn te zien, zie Figuur 8. Echter, de percentages positieve artikelen liggen wat lager dan in 2010. Gemiddeld 31,3% van de artikelen is positief over steun voor Griekenland, 49,2% is neutraal (of geeft de plussen en minnen gelijkmatig weer) en 19,5% is negatief. Zie voor de neutrale percentages per week Tabel B7 in Bijlage 3 en voor de negatieve percentages Tabel B4 en Figuur B2 in Bijlage 3.

De journalisten en commentatoren waren na de matige werking van het eerste steunpakket op z'n minst niet overtuigd dat een tweede pakket zou lukken of zou helpen. Dit is ook goed te zien in de week van 1 tot 7 februari waar een daling van het aandeel positieve artikelen te zien is. In deze periode

was het onzeker of Griekenland aan de eisen voor steun kon voldoen. De regering moest verplicht een deal sluiten met private houders van Griekse obligaties, om zo een deel van de Griekse schuld af te waarderen. Een verlies moest worden genomen door banken, verzekeraars, pensioenfondsen en *hedgefonds*. De onderhandelingen verliepen moeizaam en in de media begon men het geloof te verliezen dat Griekenland er ooit nog bovenop zou komen. Bovendien moest er nog een omvangrijk pakket aan bezuinigen door het Griekse parlement worden gelooft. Een econoom in het NRC Handelsblad vat de scepsis in zijn eerste zinnen goed samen: “De euro staat voor een existentiële crisis. Elk moment kan Griekenland failliet gaan.” (Krauss, 2012).

Figuur 8. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2012 (positief)

Tabel 3

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2012 (positief)

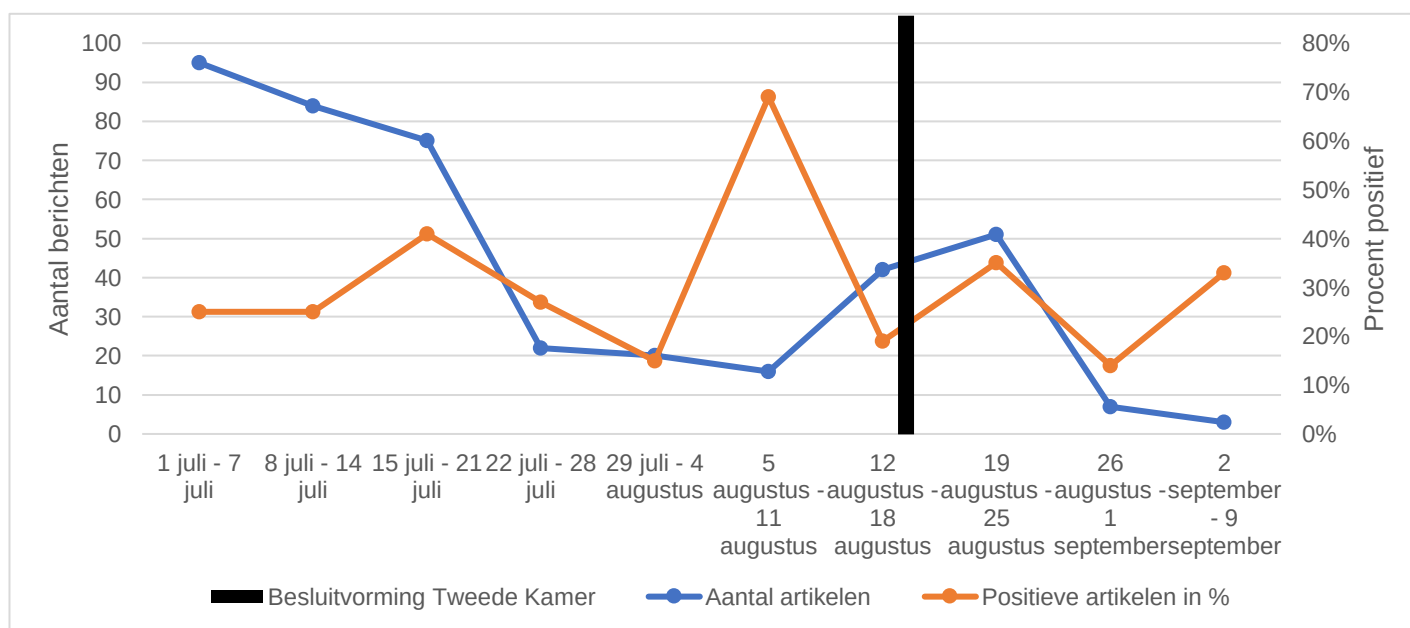
Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen positief	Positief in %
18 januari - 24 januari	23	6	26%
25 januari - 31 januari	22	7	32%
1 februari - 7 februari	21	4	19%
8 februari - 14 februari	64	16	25%
15 februari - 21 februari	56	15	27%
22 februari - 28 februari	52	16	31%
29 februari - 6 maart	17	6	35%
7 maart - 13 maart	41	23	56%
14 maart - 21 maart	17	5	29%
Totaal (2012)	313	98	31,3%

Echter, vanaf half februari zag het er beter uit. De Europese leiders leken af te stevenen op een deal. De paniek nam wat af en de media begonnen de hoop weer te uiten dat Griekenland uit het dal zou

klimmen. Deze positiviteit zette zich voort na besluitvorming in de Tweede Kamer eind februari. De Grieken hadden een succesvolle deal gesloten met private beleggers. De media kopten er lustig op los: “Opluchting over Griekse deal”, “Griekse deal zet beurzen hoger” en “Zon schijnt voor Grieken” (De Telegraaf, 2012; Het Financieele Dagblad, 2012; De Telegraaf, 2012). De lijn met positieve nieuwsberichten loopt niet zo synchroon met het aantal artikelen als in 2010 maar ook in deze grafiek lijkt er een verband te zijn tussen het aandeel positieve artikelen over het steunpakket en het aantal artikelen dat erover geschreven wordt. Bij de lijn met negatieve nieuwsberichten is daar, in het geval van 2012, geen sprake van.

4.3.5. 2015: het derde pakket

Het derde, en voorlopig laatste, pakket is door de Tweede Kamer behandeld op 19 augustus 2015. Het ging niet zonder slag of stoot. Griekenland had onder de nieuwe regering van Alexis Tsipras een groot deel van de doelen dat in Europa was afgesproken terzijde geschoven (zie paragraaf 1.2.2). Hij had een referendum uitgeschreven over een nog niet bestaand akkoord, tot chagrijn van de Europese regeringsleiders. De financiële markten hadden het vertrouwen verloren, de banken hadden geen geld meer en Grieken mochten per persoon maar 60 euro per dag opnemen (Amadeo, 2019). Dit was ook de periode waarin de meeste artikelen geschreven werden. In de week van 8 tot 14 juli werd het woord ‘Grexit’ 134 keer genoemd in de media, wat de kritische teneur aangeeft. In de periode rondom besluitvorming in 2015 was 29,9% van de artikelen positief tegenover een redding van het land, 47,2% neutraal (of gebalanceerd) en 22,9% was negatief. Waar de stijging van het aantal geschreven artikelen en het enthousiasme over een reddingspakket in 2010 en in iets mindere mate in 2012 nog met elkaar samen gingen is dat in 2015 niet duidelijk terug te zien (zie Figuur 9).

Figuur 9. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2015 (positief)

Tabel 3

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2015 (positief)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen positief	Positieve artikelen in %
1 juli - 7 juli	95	24	25%
8 juli - 14 juli	84	21	25%
15 juli - 21 juli	75	31	41%
22 juli - 28 juli	22	6	27%
29 juli - 4 augustus	20	3	15%
5 augustus - 11 augustus	16	11	69%
12 augustus - 18 augustus	42	8	19%
19 augustus - 25 augustus	51	18	35%
26 augustus - 1 september	7	1	14%
2 september - 9 september	3	1	33%
Totaal (2015)	415	124	29,9%

Sterker nog: hoewel er minder negatieve dan positieve artikelen werden geschreven in 2015 lijkt de lijn met het aandeel negatieve artikelen meer gelijkenis te vertonen met de frequentie van het aantal artikelen (zie Figuur B3 in Bijlage 3).

De media hadden minder reden om positief te zijn en waren dat ook een stuk minder. Positieve uitschieter is de week van 5 augustus tot 11 augustus. Hoewel er toen vooral afgewacht werd of Griekenland en de Europese leiders over de details van de overeenkomst overeenstemming zouden bereiken waren de berichten hoopgevend. Echter, het aantal artikelen dat over de steun geschreven werd was in deze week een stuk minder dan enkele weken daarvoor.

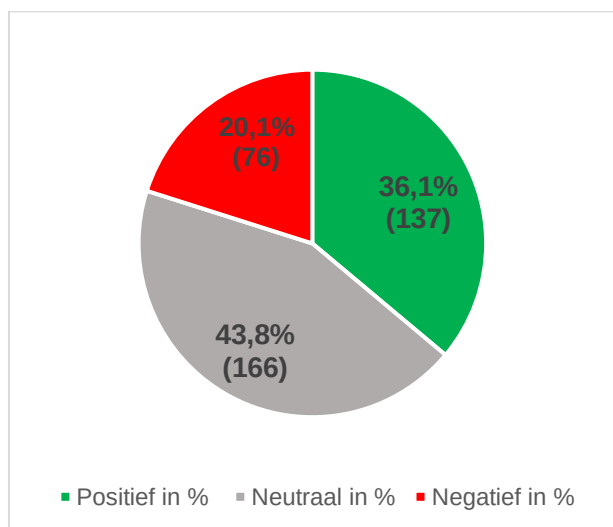
Al met al laat 2015 een grilliger beeld zien. Er is geen duidelijke opleving van enthousiasme zoals dat in 2010 wel het geval was. Zowel in de politiek als in de media was terug te zien dat Griekenland een geloofwaardigheidsprobleem had, waardoor de toon sceptisch bleef. De manier waarop goed kan worden gezien hoe de teneur in de media ook weerspiegeld werd in de Kamer is het aantal Kamerleden dat in de verschillende jaren voor het pakket stemde. In 2010 stemden 120 Kamerleden (van de 150) voor het eerste steunpakket. In 2012 waren dat er 114. Het derde steunpakket, in 2015, werd echter maar met een krappe Kamermeerderheid van 82 van de 150 zetels gesteund. Duidelijk is dus dat het derde steunpakket zowel in de media als in de politiek beduidend minder steun had dan de eerste twee pakketten.

4.3.6. *Verschil tussen de kranten*

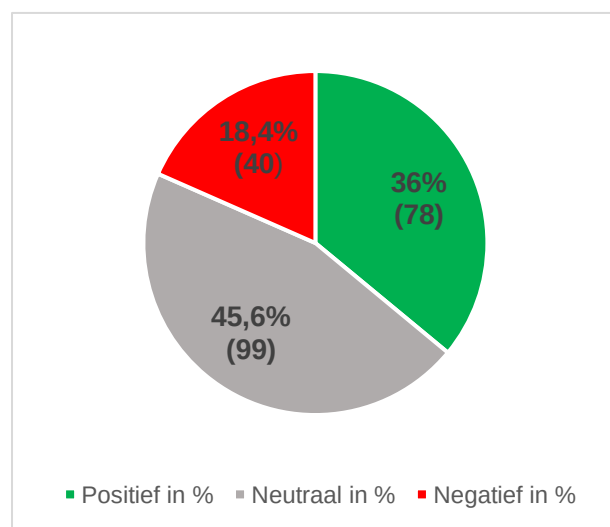
In de literatuur is veel geschreven over de mate van diversiteit en homogeniteit in het medialandschap. In hoeverre verschillen media van elkaar en/of berichten ze dezelfde inhoud? Hoewel er verschillende vormen van diversiteit zijn (zie Van Cuilenburg (2007) en Beckers et al. (2017)), wordt in de literatuur regelmatig de nadruk gelegd op de wenselijkheid van een pluriform medialandschap (Van Cuilenburg, 2007, p. 25-26). Volgens Beckers et al. (2017, p. 2) hebben onderzoekers de laatste jaren geconcludeerd dat deze diversiteit is afgenomen. Nieuws is meer van hetzelfde geworden. Onder

andere door het ontstaan van mediaconglomeraten en de toename van het aantal freelancers (die voor verschillende mediaorganisaties kunnen werken) is potentieel een situatie ontstaan waar media steeds moeilijker van elkaar te onderscheiden zijn (2017, p.3). Beckers. et al. (2017) onderzoeken of het medialandschap in Vlaanderen van 1983 tot 2013 homogener is geworden. Hoewel blijkt uit hun onderzoek dat het hier gaat om maar een kleine daling van de diversiteit (2017, p.13), concluderen ze wel dat bijvoorbeeld kranten met hetzelfde ‘nieuwsprofiel’ onderling meer overlappen dan kranten in de hele breedte van het spectrum. Met nieuwsprofiel bedoelen ze hier vooral het verschil tussen ‘*elite newspapers*’ en ‘*popular newspapers*’. Met andere woorden: vergelijk kwaliteitskranten (of kaderkranten) met elkaar en ze brengen meer hetzelfde soort nieuws dan als een kwaliteitskrant vergeleken wordt met een populaire krant. Tussen kwaliteitskranten is er dus sprake van grotere homogeniteit (2017, p. 10).

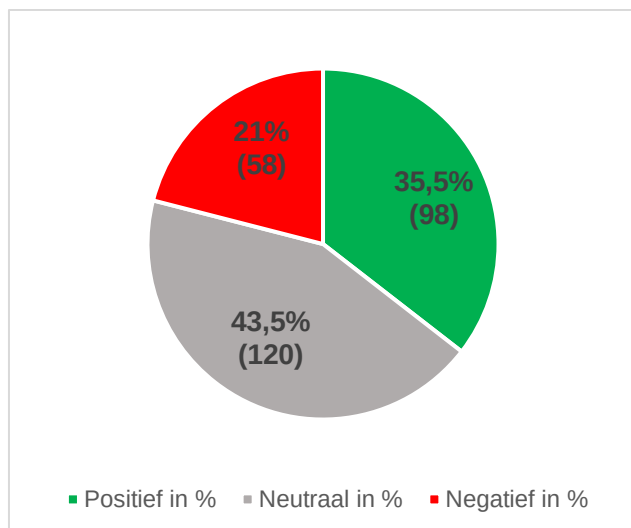
Hoewel deze materie niet de hoofdfocus is van dit onderzoek is het wel de moeite waard om te kijken in hoeverre de vier onderzochte kranten verschillen ten opzichte van elkaar in hun berichtgeving over de Griekse crisis. Daarom wordt in Figuur 10 tot en met Figuur 13 weergegeven hoeveel procent van de artikelen in de desbetreffende krant positief, neutraal of negatief was tegenover het Griekse steunpakket. Tot slot worden in Figuur 14 de totalen van alle kranten bij elkaar weergegeven, zodat de kranten kunnen worden vergeleken met het totale gemiddelde.

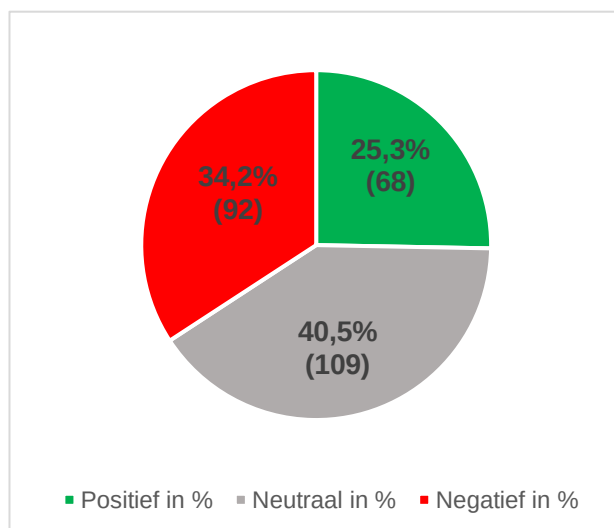
Figuur 10. Artikelen over het Griekse steunpakket in Het Financieel Dagblad (2010, 2012 & 2015)

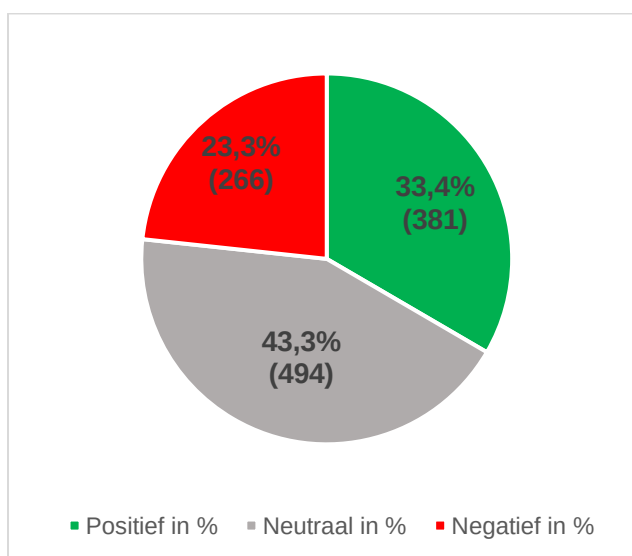
Figuur 11. Artikelen over het Griekse steunpakket in NRC (2010, 2012 & 2015)

Figuur 12. Artikelen over het Griekse steunpakket in De Volkskrant (2010, 2012 & 2015)

Figuur 13. Artikelen over het Griekse steunpakket in De Telegraaf (2010, 2012 & 2015)

Figuur 14. Artikelen over het Griekse steunpakket (totaal) (2010, 2012 & 2015)

Wat opvalt zijn de grote overeenkomsten tussen Het Financieele Dagblad, NRC Handelsblad en De Volkskrant. De percentages verschillen maar enkele procentpunten, soms zelfs decimalen. Dit in contrast met De Telegraaf, waar een heel ander beeld te zien is. Met 34,2% negatieve artikelen en 25,3% positieve artikelen is de balans in deze krant bijna tegenovergesteld aan die van de andere kranten. Dit duidt op een bevestiging van het punt van Beckers et al. (2017), dat ‘kwaliteitskranten’ onderling een stuk homogener zijn dan vergeleken met andere kranten. Bovendien bevestigt het dat De Telegraaf een stuk sceptischer stond tegenover Griekse steun dan de kwaliteitskranten.

In de paragraaf hierna, paragraaf 4.4, wordt onderzocht in hoeverre de kranten het frame van een acuut gevaar, besmetting van het Griekse virus naar andere landen, in hun berichtgeving

meenamen en in hoeverre er een verschil is tussen het gebruik van de besmettingsmetafoor in 2010, 2012 of 2015.

4.4. Deelvraag 3: Besmetting

Zoals ook beschreven in paragraaf 2.1.7. waren metaforen alom vertegenwoordigd in de media, ook als het gaat om de Griekse crisis. Een dominante metafoor was de metafoor van besmetting. Een dreiging van een Grieks virus dat zich door heel Europa zou verspreiden en gezonde landen, zoals Nederland zou aansteken. Door de crisis te presenteren als niet alleen een dreiging voor Griekenland maar als een acute dreiging voor de ‘gezondheid’ van de euro en Europa kon er een potentieel een klimaat gecreëerd worden waarin actief ingrijpen, het inzetten van een krachtig medicijn, geoorloofd was. Immers, als een dreigende situatie een groter collectief kan raken kan dit mobiliseren voor stevig ingrijpen (Kutter, 2014, pp. 451-456). In deze deelvraag wordt onderzocht in hoeverre de media in Nederland dit in hun verhalen terug lieten komen. De media werden namelijk veel gelezen door beleidsmakers, en de definitie van een onderwerp heeft invloed op wat je van iets vindt (Lakoff & Johnson, 2003, p. 156; Gagestein & Mes, 2019, p. 196). Herdefiniëring van een onderwerp kan bijdragen aan een andere kijk op dit onderwerp en als gevolg daarvan een invloed hebben op politiek handelen (Baumgartner & Jones, 2009).

4.4.1. *Uitkomst onderzoek*

Het gebruik van de besmettingsmetafoor wordt gevonden door te zoeken in het corpus van 1141 artikelen over het Griekse steunpakket. Daarnaast worden ook de Tweede Kamerstukken onderzocht waarin de Griekse steun een belangrijke plaats inneemt. Eerst is inductief bekeken welke woorden zijn gebruikt om deze besmetting te duiden, zowel door Kamerleden als door de media. Uit dit vooronderzoekje is gebleken dat het gaat om vijf ‘zoekwoorden’ die gebruikt worden om de besmetting te beschrijven. Het gaat om *besmet**, *infect**, *koorts**, *ziek** en *virus**. Daarna werd op deze woorden gezocht in de stukken. Uiteraard werden alle gevallen waarin wel deze woorden voorkwamen maar waar niet direct een link was met de Griekse steunpakketten uit de resultaten gefilterd. De gevallen waarin de besmetting werd ontkend of werd gebagatelliseerd werden ook meegenomen. Immers, de ontkenning van een frame wordt door het brein niet of minder goed geregistreerd (Gagestein & Mes, 2019, p. 215).

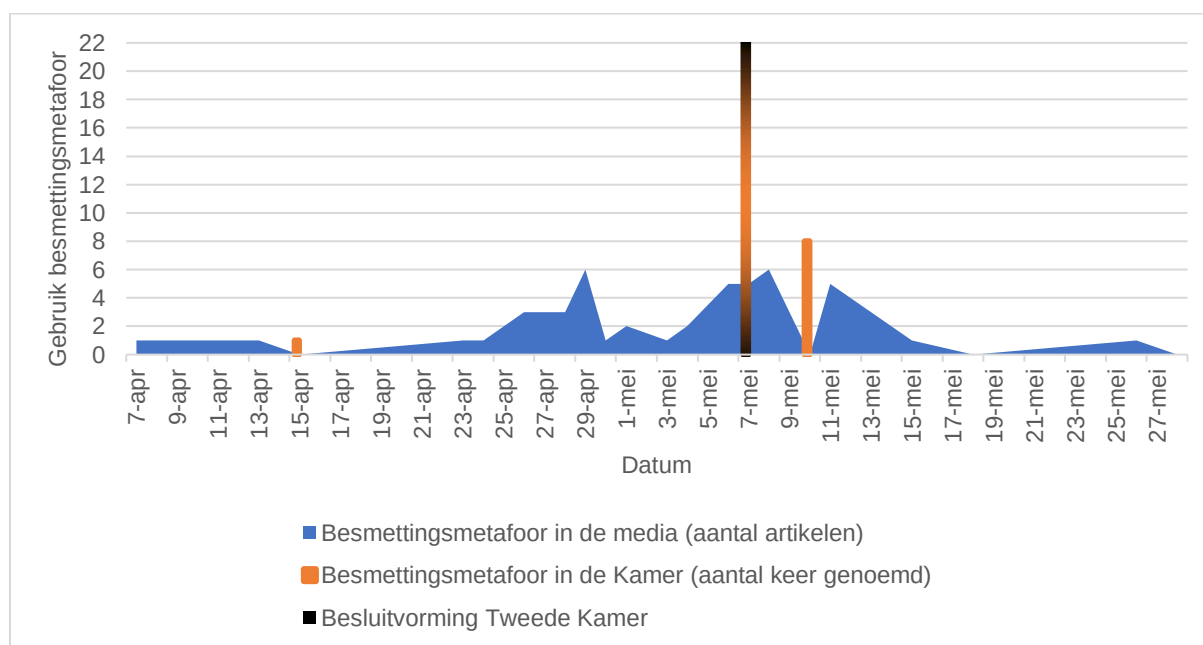
Omdat de zwarte verticale lijn die aangeeft wanneer het debat over het Griekse steunpakket plaatsvond in het geval van 2010 (7 mei) overlapt met de oranje datalijn op die dag, is deze lijn oranje/zwart gemaakt.

Zoals te zien in Figuur 15 kreeg de besmettingsmetafoor in de loop van april en begin mei een grotere rol in de media. Te zien is ook dat het aantal keer dat deze karakterisering van de crisis in Kamerdebatten genoemd werd tot dan toe beperkt bleef. In de media werd in deze periode regelmatig gespeculeerd dat de situatie in Griekenland een gevaar kon vormen voor landen als Portugal en

Spanje. Zo waarschuwde Nout Wellink, toenmalig president van De Nederlandsche Bank dat “zwakke eurolanden als Spanje en Portugal [...] nog ingrijpender [zouden] moeten bezuinigen als ze van plan waren te voorkomen dat de Griekse crisis naar deze landen overslaat. Er is een gevaar voor besmetting.” (De Waard, 2010). Ook andere economen kaartten dit probleem aan:

Het meest zwartgallige scenario dat economen als Nuriel - ‘Dr Doom’ - Roubini of Martin Wolf al een jaar geleden schetsten, is hiermee stapje voor stapje aan het uitkomen. Alleen een acute, massale interventie van buitenaf lijkt een internationale obligatiecrisis nog te kunnen voorkomen. Het is niet langer Griekenland dat in crisis verkeert. De eurozone raakt eveneens besmet. (De Gruyter, 2010)

Ook werden er oproepen gedaan aan de politiek: “De politiek moet nu doorpakken”, waarschuwt [econoom] Eijffinger. “Een gemakkelijke uitweg is er niet meer. Aan de ene kant moeten de Grieken niet beloond worden voor slecht gedrag, aan de andere kant moet de besmetting van andere landen voorkomen worden.” (De Telegraaf, 2010).

Figuur 15. Gebruik van de besmettingsmetafoor in de media en in de Kamer (2010)

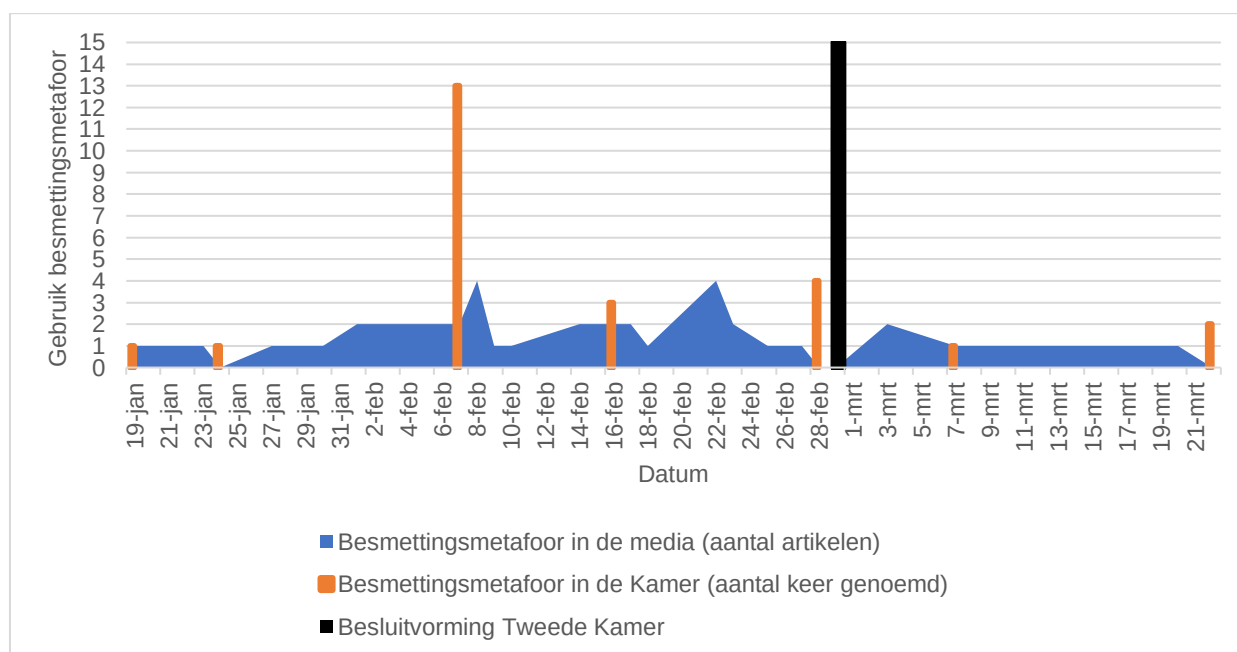
Echter, pas in het debat op 7 mei 2010 kwam de besmettingsmetafoor massaal terug in het discours van de Kamerleden. Dit was het debat waarin de beslissing werd gemaakt door de Kamer of het al dan niet akkoord kon gaan met een steunpakket. Zo concludeerde Kamerlid Tang van de Partij van de Arbeid het volgende in het debat: “De Griekse tragedie is nog niet ten einde. De kans op wanbetaling in enige vorm is niet groot maar niet te verwaarlozen, en het gevaar van besmetting is nog niet geweken.” (Handelingen II 2009/10, 81, p. 6890-6933). Ook de PVV-fractie, die niet van plan

was om voor het steunpakket te stemmen, erkende dat er sprake was van besmetting en verwees daarbij, bij monde van Kamerlid van Dijck, naar de media:

De heer Tang zei een paar keer dat het gevaar van besmetting nog niet is geweken. Denkt hij nu werkelijk dat er nog sprake is van een kans op besmetting? Hij heeft de afgelopen dagen toch ook de krant gelezen? De zaak is gewoon hartstikke besmet. De vraag is niet of het gevaar van besmetting kan worden ontweken maar hoe wij de gevolgen van de algehele besmetting die al heeft plaatsgevonden, voor Nederland zo klein mogelijk kunnen houden. Dat moet toch de vraag zijn? (Handelingen II 2009/10, 81, p. 6890-6933)

Na het debat van 7 mei blijft de besmettingsmetafoor nog een ruim een week in de media en de Kamer aanwezig en zwakt dan af. Media berichtten weliswaar in deze periode minder over mogelijke besmetting, de berichten die werden gepubliceerd waren nog steeds twijfelend of de gevaren voor het bancaire stelsel, landen als Portugal en Spanje of de euro als geheel nu waren geweken.

Dan de situatie in 2012. In Figuur 16 is te zien dat er nog steeds over mogelijke besmetting werd gerapporteerd in de media en dat dit ook in de Kamer werd besproken.

Figuur 16. Gebruik van de besmettingsmetafoor in de media en in de Kamer (2012)

Gezegd moet worden dat in de media verdeeld werd gereageerd op de vraag of er nog sprake was van besmetting. Aan de ene kant werd gewezen op een verminderde kans op gevaar, door het noodfonds ESFS dat was opgericht en het opkoopprogramma van de ECB. Aan de andere kant werd nog getwijfeld of dit voldoende bestendigheid bood om de besmetting af te weren. Op 1 februari 2012 werd in De Telegraaf geschreven:

Naarmate de afschrijving van EUR 100 miljard aan Griekse schulden door de banken dichterbij komt, neemt de onrust bij beleggers over Portugal toe. Ze vrezen dat het Griekenland-virus eveneens Portugal gaat bedreigen en de regering in Lissabon ook zal moeten erkennen de schulden niet meer te kunnen betalen. (De Telegraaf, 2012a)

Twee weken daarna werd in diezelfde krant echter door een redacteur een andere toon aangeslagen:

Met name Duitsland, Nederland en Finland zijn uiterst kritisch en willen geen geld meer in een bodemloze put storten. Aangezien het besmettingsrisico voor landen als Spanje en Italië is geweken, kan het voor de EU nu goedkoper uitpakken om de Grieken dan maar failliet te laten gaan. (De Telegraaf, 2012b)

De parlementaire piek is terug te zien op 7 februari. Op die dag werd in het mondelinge vragenuur in de Tweede Kamer een debat met de minister gehouden naar aanleiding van uitspraken van eurocommissaris Neelie Kroes. Zij had in De Volkskrant gesteld dat Europa best zonder Athene kon. Geconfronteerd met de uitspraken van Kroes geeft minister De Jager toe dat de situatie in de gehele eurozone inderdaad beter is dan twee jaar daarvoor:

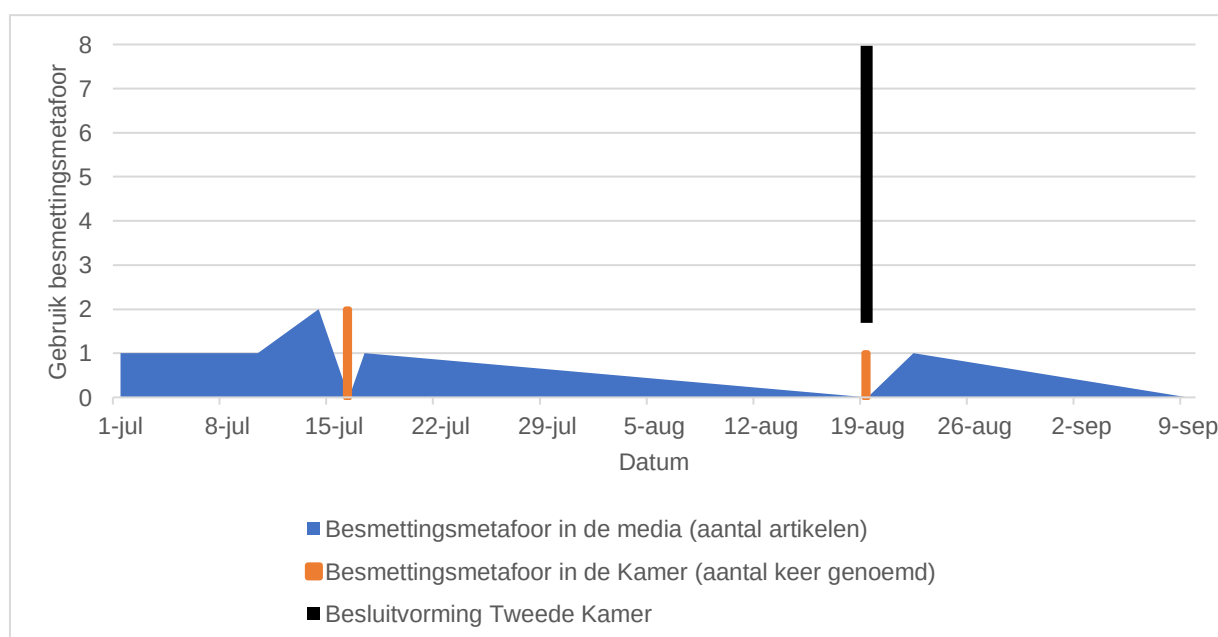
Het belangrijkste is ook nooit alleen Griekenland geweest, maar vooral het besmettingsgevaar voor de rest van de eurozone. Griekenland is namelijk relatief een zeer kleine economie. Het is heel belangrijk dat we goed oog hebben voor het besmettingsgevaar. Dat hebben we het afgelopen anderhalf jaar ook gehad, want alle maatregelen, van het begrotingspact, de noodfondsen, tot het herkapitaliseren van banken, zijn genomen om het besmettingsgevaar zo klein mogelijk te maken. (Handelingen II 2011/12, 50, item 2, p. 2-4).

Deze uitspraken duiden erop dat er in de politiek vertrouwen was dat het Griekse probleem een Grieks probleem zou blijven en niet zou overslaan op andere landen. Echter, enkele weken daarna, in het debat van 28 februari, werd de toon weer wat anders. De partijgenoot van minister De Jager, Elly Blanksma-Van den Heuvel, sprak juist haar ongerustheid uit over de besmettelijkheid van de Griekse problemen:

Als wij niet de eenheid kunnen behouden, kun je de vraag stellen wat er gebeurt met landen als Portugal, Spanje en Italië. Het besmettingsgevaar is niet geweken. Een sterk economisch front dreigt dan uiteen te vallen. Dat is onwenselijk, met enorme negatieve gevolgen voor Nederland en de rest van Europa. Het CDA steunt de regering dan ook om alles op alles te zetten om de eenheid in Europa te waarborgen, met financiële hulp maar ook zeker met afdwingbare disciplines. (Handelingen II 2011/12, 56, item 14, p. 26-44)

Ook GroenLinks-Kamerlid Sap had een vergelijkbare boodschap: “Wij kunnen niet door, nu de situatie nog steeds zo onzeker is en ook het risico dat de besmetting overslaat op andere landen nog steeds aanwezig is. Ik vraag het kabinet om hierop stevig actie te ondernemen.” (Handelingen II 2011/12, 56, item 14, p. 26-44). De twijfel die in de media is terug te zien kan dus ook worden herkend in het parlementaire debat.

Ten slotte wordt in Figuur 17 de situatie in 2015 gepresenteerd. Hier is iets opvallends te zien. Kijkend naar de aantallen op de Y-as is te zien dat het om zeer kleine aantallen gaat. Met andere woorden: de besmettingsmetafoor wordt zowel in de media als in de Tweede Kamer nauwelijks meer gebruikt. Een uitspraak van de Duitse CDU-politicus Wolfgang Bosbach in NRC Handelsblad op 14 juli 2015 illustreert de teneur: “Waarom zou een Grexit zo erg zijn, vraagt Bosbach zich af. „Het besmettingsgevaar voor de eurozone is ingedamd. De Griekse economie stelt weinig voor. Die is ongeveer net zo groot als die van de deelstaat Hessen. Maar dan met acht keer meer schuld.”” (Luttikhuis, 2015). De Griekse economie werd te klein geacht om de euro in haar val mee te trekken waardoor een steunpakket minder aantrekkelijk leek. Dit werd ook weerspiegeld in de negatievere toon van de nieuwsberichten in 2015 (zie paragraaf 4.3.5.) Echter, hoewel het besmettingsgevaar flink leek te zijn afgenomen of zelfs niet meer aanwezig was, werd nog wel gesproken van gevaren voor de eurozone van een eventuele Grexit. Zoals de uitspraak van de voorzitter van de Europese Raad, Donald Tusk, op 8 juli 2015 (opgetekend in De Volkskrant): “Ik heb niet alleen de leiders van de eurolanden voor zondag uitgenodigd maar van alle EU-lidstaten omdat de gevolgen van een Grexit de hele Unie treffen.” Kort daarna volgt de zin: “De leiders zeiden alles te zullen doen om de stabiliteit in de eurozone te garanderen.”

Figuur 17. Gebruik van de besmettingsmetafoor in de media en in de Kamer (2015)

Samengevat kan in 2015 dus niet worden gesproken van een duidelijke herdefiniëring van de Griekse crisis in de richting van een dreigende besmetting. Hoewel in 2010 de besmettingsmetafoor nog veelvuldig werd gebruikt in zowel de media als in het parlement en dit in 2012 al minder het geval was, is er in 2015 niet veel meer van terug te zien. Andere redenen om financiële steun te verlenen aan Griekenland, zoals geopolitieke gevolgen van een Grexit of de politieke stabiliteit van de eurozone leken meer de overhand te hebben (Dijsselbloem, 2018, pp. 205-206; De Telegraaf, 2015). Gezien de teneur in 2015 kan ook wel worden begrepen waarom het debat over het derde Griekse steunpakket een pittige is geweest. Immers, de noodzaak voor een pakket leek minder duidelijk dan de jaren ervoor, er leek namelijk geen sprake te zijn van besmettingsgevaar. Dit werd ook duidelijk uit de stemmingen over het derde steunpakket. Zoals ook al vermeld in paragraaf 4.3.5. stemden er in 2015 aanzienlijk minder Kamerleden voor dit Griekse steunpakket dan voor eerdere steunpakketten. De negatievere teneur rondom het derde steunpakket in combinatie met het vermeende gebrek aan noodzaak, onder andere door de afwezigheid van besmettingsgevaar in het debat, zou geleid kunnen hebben tot deze krappe meerderheid en het feit dat de instemming met het pakket in het Nederlandse parlement stroef verliep en bijna was mislukt (Dijsselbloem, 2018, pp. 227-228).

Hoe de Kamerleden dachten over het dreigende besmettingsgevaar, de rol van de media tijdens deze crisis en de rol die deze media hebben in hun besluitvorming wordt geschreven in het volgende hoofdstuk. Kwalitatieve interviews geven zodoende meer context aan de resultaten van deelvraag 1 tot en met 3, de rol van de media en de overtuigende kracht van retorische beeldspraak zoals de metaforen die besproken zijn in deelvraag 3.

5. Resultaten: Wat vinden Kamerleden?

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe de Kamerleden informatie tot zich namen tijdens de Griekse crisis, welke media ze gebruikten en hoe ze de rol en invloed van de media zagen in deze periode. Deze informatie geldt als contextualisering van de kwantitatieve resultaten. Dit wordt gedaan door middel van semigestructureerde interviews met (ex-)Kamerleden. In totaal zijn vier Kamerleden bevraagd, die ieder woordvoerder financiën waren tijdens de Griekse crisis, en hun fractie op dit thema vertegenwoordigden in de Kamerdebatten. De Kamerleden zijn elk van een andere partij, zowel oppositie- als coalitiepartijen. Van de vier partijen zijn twee partijen (centrum)links en twee partijen (centrum)rechts. De partijen die deze vier Kamerleden vertegenwoordigden hadden in alle onderzochte periodes van de Griekse crisis een ruime Kamermeerderheid samen. Bij elkaar opgeteld vertegenwoordigden deze Kamerleden dus een groot deel van het Nederlandse parlement.

Gefocust wordt op overeenkomsten tussen de antwoorden van de vier woordvoerders, maar opvallende verschillen worden ook weergegeven. De Kamerleden worden anoniem weergegeven. Aan de hand van negen vragen wordt de kijk van deze Kamerleden weergegeven:

1. Welke bronnen, naast media, hanteerden Kamerleden om de Griekse debatten te kunnen voeren?
2. Welke media namen de Kamerleden tot zich tijdens de Griekse crisis?
3. De Telegraaf berichtte een stuk kritischer over de steunpakketten dan andere kranten. Daarnaast werd De Telegraaf geen enkele keer in de debatten genoemd door Kamerleden in de onderzochte periodes. Hoe kijken Kamerleden daarnaar?
4. Wat is de functie van het noemen van media in debatten?
5. Gebruikten Kamerleden de media in hun voordeel tijdens de Griekse crisis (en hoe)?
6. Merkten Kamerleden iets van een ‘enthousiasme’ of kritiek in de media over de steunpakketten?
7. Speelde ‘besmetting’ een rol in de afweging van Kamerleden en hoe lazen ze daarover in de media?
8. Stelling: Het zijn de media die bepalen welke onderwerpen belangrijk zijn, de politiek heeft hier weinig invloed op.
9. Hoe beoordelen Kamerleden de rol van media tijdens de Griekse crisis en de invloed hiervan op zowel de parlementaire agenda als de parlementaire besluitvorming?

5.2. Media als bron of instrument

De eerste vijf vragen van bovenstaande lijst worden in deze paragraaf behandeld. Allereerst wordt onderzocht hoe Kamerleden zich voorbereidden op debatten rondom de Griekse crisis. Hierbij wordt eerst gekeken naar bronnen in het algemeen en daarna naar media.

1. Welke bronnen, naast media, hanteerden Kamerleden om de Griekse debatten te kunnen voeren?

Alle bevroegde Kamerleden noemen media als een zeer belangrijke informatiebron tijdens de crisis. Zo merkt een Kamerlid op over de Griekse periode: “Ik heb toen echt leesbrillen versleten. Echt niet normaal, zoveel je leest.” (Kamerlid 3, persoonlijke communicatie, 17 juni 2020). Een ander Kamerlid vermeldt verder: “Het was een rollercoaster, we hadden zeer frequent debatten. Dat betekende dat je heel snel heel veel informatie tot je moest nemen.” (Kamerlid 4, persoonlijke communicatie, 24 juni 2020). Echter, naast de media hadden de Kamerleden ook nog andere bronnen die ze gebruikten ter voorbereiding. Zo noemen alle vier de Kamerleden het belang van spreken met experts voordat ze de debatten ingaan. Hoogleraren en economen worden vaak genoemd als voorname bron. Zo heeft Kamerlid 1 veel vrienden die econoom zijn waar hij informatie vandaan kan halen (persoonlijke communicatie, 5 juni 2020). Kamerlid 3 (persoonlijke communicatie, 17 juni 2020) noemt een financiële denktank binnen haar partij als een belangrijke bron, daarin zaten “key players uit de financiële sector met een partijsausje”. Bepaalde economen worden zelfs meermaals genoemd als bron voor de Kamerleden, zoals professor Sylvester Eijffinger, verbonden aan de Universiteit van Tilburg. Twee Kamerleden gaven aan dat ze deze experts vooral spraken als ze die in de media hadden gezien. Zo stelt Kamerlid 2 (persoonlijke communicatie, 15 juni 2020): “Door media wist je al snel wie de verstandige mensen zijn op dit gebied, met wie je eens een keer moest gaan praten.” Kamerlid 4 vult dat aan: “Specialisten en financieel deskundigen die een interview gaven in een krant waren een belangrijke bron; als ze een stuk schreven waarvan ik dacht: ‘Oh!’”. Media lijkt bij deze selectie dus een belangrijke rol te hebben gespeeld.

Verder noemen de Kamerleden ook brieven van de minister, rechtstreeks contact met financiële of economische instellingen en eigen afwegingen en principes. De brieven van de minister zijn voor Kamerleden natuurlijk primaire bronnen, maar Kamerlid 4 voegde daar nog wel aan toe: “Alle ins en outs had je niet tot je beschikking. De brieven waren belangrijk, maar daaruit moet je maar net die ene regel zien te vinden.” Kamerlid 4 vindt dan ook dat Kamerleden te weinig ondersteuning hebben om informatie goed te kunnen verifiëren. “Daarom moest je in die periode ook heel erg goed opletten wat de journalisten boven tafel kregen, onderzoeksjournalisten zijn daarin ontzettend belangrijk.”

Coalitiepolitici geven toe dat het feit dat hun partij in de regering zit of zat een schat van bronnen oplevert. Kamerlid 3 haast zich echter wel om daaraan toe te voegen dat ze niet vond dat coalitiepolitici daarmee een informatievoorsprong hadden.

2. Welke media namen de Kamerleden tot zich tijdens de Griekse crisis?

Eerder, in paragraaf 4.3.1., werd al duidelijk dat Kamerleden vooral naar financiële media of kaderkranten verwezen in de debatten over Griekenland. Later in deze paragraaf wordt duidelijk waarom Kamerleden dit deden en waarom ze überhaupt naar media verwijzen. Nu ligt de vraag voor, welke media de besluitvormers tot zich namen in deze periode.

Alle Kamerleden hebben het belang van media tijdens een crisis benadrukt. “Als het gaat om de crisis kregen we de meeste informatie uit de media,” vertelt Kamerlid 4. Als gevraagd wordt welke media dan het meest gebruikt werden kwamen er verschillende antwoorden, die vaak wel op hetzelfde neerkwamen. Zo zegt Kamerlid 1 dat hij “de gebruikelijke kranten” las en noemt daarbij Volkskrant, FD en NRC. Twitter noemde hij ook als een belangrijke bron: “In heftige tijden merk ik dat ik vaak vertrouw op Twitter voor nieuws, maar ook voor het gevoel wat nieuws brengt.” Kamerlid 2 noemt vooral het FD, maar geeft ook aan dat RTL Z op zijn werkkamer de hele dag aanstond. Tevens volgde hij op Twitter het Griekse nieuws op de voet, zoals de Engelstalige nieuwsdienst Ekathimerini. Hij wilde namelijk ook weten hoe het nieuws in Griekenland zelf viel: “Hoe zit het nou echt met belastingontwijking in Griekenland? Welke groepen zijn echt getroffen? Hoe valt het nou echt in de samenleving?”

Kamerlid 3 noemt ook het Financieele Dagblad, wat ze “een van de belangrijkste kranten” noemt. “Daarin kon je wat achtergrondinformatie krijgen, en ingezonden stukken hadden allemaal een verschillende kijk op de situatie.” Zij voegt er een interessante opmerking aan toe:

Ik las het meest FD, maar voor het sentiment is De Telegraaf ook erg belangrijk. Je hebt landelijke kranten die je enerzijds voor het sentiment en anderzijds voor de inhoud leest. Het FD zit dan aan de kant van wat meer inhoudelijke stukken. (Kamerlid 3, persoonlijke communicatie, 17 juni 2020)

Meer informatie over De Telegraaf als bron komt later terug in deze paragraaf. Kamerlid 4 gaf aan de “bekendere kranten” te lezen, “van FD tot Volkskrant tot De Telegraaf”. Was er een meerwaarde om de media te volgen ten opzichte van de meer algemene bronnen die eerder zijn genoemd in deze paragraaf? Kamerlid 2 vindt van wel en geeft een voorbeeld: “Je haalt ook dingen uit de denkwijze van journalisten. Zo las ik in die tijd een heel goed artikel in het FD, over het scenario: ‘Wat als dit het einde van de euro is?’” Dat zette het Kamerlid wel aan het denken: “Ik kan dat na al die jaren nog moeiteloos reproduceren. Ik zei tegen die journalist: ‘Heb je bij het schrijven van dit artikel ook maar één moment gedacht aan je eigen spaarbankboekje en wat daarvan over is?’” Ook vermeldt Kamerlid 2 dat sommige ambtelijke zinnestelsels in beleidsnota’s niet zoveel zeggen en dat de media het grote verhaal moeten schetsen:

Bijvoorbeeld een zin als ‘er moeten kapitaalrestricties in Griekenland komen’. Als je niet weet wat het is lees je er zo overheen. De Grieken konden door die kapitaalrestricties niet meer bij hun eigen geld. Dat had zoveel impact op de dagelijkse praktijk. Daar had je echt journalisten voor nodig. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Dit sluit aan bij het eerder genoemde punt van Kamerlid 4 dat beleidsbrieven van de minister of ambtelijke stukken niet altijd het hele verhaal vertelden.

Hoewel media voor de informatievoorziening van groot belang zijn, is het natuurlijk nooit de enige bron. Kamerlid 1 zegt hierover: “Ik zou nooit alléén op kranten kunnen vertrouwen. Ze dragen wel bij aan de algemene meningsvorming, maar kranten gebruik je vooral om [in een debat] een punt aan de orde te stellen of om je punt te onderschrijven.”

3. De Telegraaf berichtte een stuk kritischer over de steunpakketten dan andere kranten.

Daarnaast werd De Telegraaf geen enkele keer in de debatten genoemd door Kamerleden in de onderzochte periodes. Hoe kijken Kamerleden daarnaar?

Uit de kwantitatieve onderzoeksresultaten werd duidelijk dat De Telegraaf geen populaire krant was om te noemen in debatten over de Griekse crisis. Verder schreef de krant een stuk negatiever over Griekse steun. Alleen afgaande op die resultaten zou de conclusie kunnen worden getrokken dat De Telegraaf er niet toe deed in die tijd. Dat lijkt echter een te voorbarige conclusie.

De Kamerleden geven allemaal aan dat De Telegraaf vooral diende om het sentiment in de samenleving weer te geven. Kamerlid 4 zegt daarover:

De Telegraaf wordt enerzijds door Kamerleden als niet-krant ervaren. Anderzijds is het ook wel weer spannend omdat daar een bepaald onderbuikgevoel in wordt vermeld. Dus iedereen die zegt: ‘Ik heb De Telegraaf niet gelezen’, daar heb ik zoiets van: *‘come on, get a life’*. Daar geloof ik niets van. Telegraaf bracht altijd een soort onderbuikgevoel naar boven en dat zag je ook in die debatten terugkomen. (Kamerlid 4, persoonlijke communicatie, 24 juni 2020)

Kamerlid 1 vindt ook dat het Telegraaf-geluid duidelijk terugkwam in de debatten:

De Telegraaf benoemt wat er speelt in de samenleving en dat is ook haar functie. Dat de krant wat negatiever was, neem ik De Telegraaf niet kwalijk, alleen vind ik wel dat de politiek daar dan een ander verhaal tegenover moet durven zetten. En dat is wat er, volgens mij, in de jaren later verzuimd is. (Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

Hij vult daarbij aan: “Naderhand kregen we nog dat Mark Rutte zegt van: er moet geen geld meer naar Griekenland. En waarom zegt ie dat? Omdat de Telegraaf-visie toch steeds harder is gaan doorklinken en hij zich genoodzaakt voelt om daarop in te spelen.” Ook Kamerlid 2 erkent de ‘sentiment’-rol van De Telegraaf en houdt dat sentiment ook in de gaten:

Wij hebben een bijzondere taak. Wij moeten als politici niet alleen zeggen wat economisch goed is, maar ook of je nog überhaupt draagvlak hebt bij de bevolking. En daar is dan De Telegraaf weer goed voor, om af en toe luidkeels te verkondigen of de kiezers het wel of niet leuk vinden. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Als De Telegraaf een belangrijke rol vervulde kan wel de vraag gesteld worden waarom deze krant dan niet in de debatten terugkwam. Kamerlid 2 zegt daar het volgende over:

Artikelen in het FD bijvoorbeeld, waren van economen van wereldschaal, waarvan je kunt zeggen: dit is niet zomaar een mening, dit zijn mensen die er boeken over hebben geschreven. En dan krijg je wel het type informatie dat je kunt gebruiken in een debat of waarvan je wilt dat de minister er ook z’n oordeel over geeft. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 4 is het daarmee eens: “Bij het FD heb je de wetenschap dat er meer kwalitatief naar gekeken is, het heeft ook meer statuut, het is een combinatie.” Ze vervolgt:

Het is anders als je zegt [in een debat]: ‘Uit De Telegraaf heb ik de gevoelens van de samenleving opgepakt’ dan dat je zegt: ‘In het FD heb ik gelezen dat het zus en zo in elkaar zit en u zegt nu dit, klopt dat?’ Ik denk dat je dat eerste nooit zou zeggen. (Kamerlid 4, persoonlijke communicatie, 24 juni 2020)

De Telegraaf lijkt dus wel degelijk een rol te spelen in het debat, maar meer impliciet. Kamerleden houden er rekening mee, maar doen dit niet door de krant zelf te noemen. Kamerlid 3 schetst dit in een voorbeeld:

Voor het sentiment is De Telegraaf erg belangrijk. Ik nam dat sentiment wel mee. Sentiment is niet altijd gebaseerd op feiten, maar ook op gevoelens, en dan is het voor iemand die politiek bedrijft belangrijk om recht te doen aan de beeldvorming die er is. Een voorbeeld: wij hebben altijd gezegd, we gaan [...] een paar [Griekse] eilanden kopen. Dat is meer iets voor de bühne. Ja, het is raar als ik een eiland ga kopen, maar het is wel iets dat iedereen begrijpt. Dat het geen gratis geld is dat wij daarnaartoe brengen. Ik nam het sentiment dus wel mee, maar het

ging dan vooral over de manier waarop je met de boodschap omging, hoe je zelf communiceert. (Kamerlid 3, persoonlijke communicatie, 17 juni 2020)

Kamerlid 1, die kritisch is over de invloed van De Telegraaf in het debat, erkent dit verhaal ook:

Dat is natuurlijk het werk in de politiek. Wat je leert is dat je altijd kijkt door ogen van anderen naar jezelf. Zo heb ik dat ervaren in mijn Kamerjaren. Bij alles wat je doet ben je voortdurend bezig met beeldvorming. Dat wordt een tweede natuur. Het wil niet per se zeggen dat je je opvattingen daardoor laat leiden, maar wel hoe je die opvattingen uitdraagt. (Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

4. Waarom noemen Kamerleden media in Kamerdebatten?

De Kamerleden zijn bevraagd over de functie van het noemen van media in debatten. De antwoorden sluiten aan bij het onderzoek van Melenhorst & Van Aelst (2017). Wat terugkomt is de bevestigingsfunctie, waardoor een bepaald feit dat genoemd wordt in de media, of een bepaalde mening, kan worden geverifieerd. Bovendien kan het noemen van een mediabron een punt van Kamerleden extra gewicht meegeven. Kamerlid 1: “Het kan beide zijn. Je kunt om opheldering vragen, maar je kunt het ook doen om je argumenten kracht bij te zetten.” Dit verklaart volgens Kamerlid 2 ook waarom vooral financiële media genoemd worden:

Het is wel de [Kamer]commissie financiën, dus we willen laten zien dat we ons werk goed gedaan hebben. Zelfs Tony van Dijck, een slimme vent van de PVV, die echt wel weet waar hij het over heeft, zag je citeren uit de *Financial Times*, want hij wilde ook laten zien: ‘ik heb m’n huiswerk goed gedaan.’ (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 3 legt de nadruk op de ‘bevestigingsfunctie’:

Economen gingen vaak het FD in, die gaven verschillende interpretaties van wat er aan de hand was. Er waren dan wel eens stukken waarin zo’n drie/vier economen de problematiek van verschillende kanten gingen belichten, en dan wilde je wel heel graag weten wat de minister daar nou van vond. Dan kon je echt, naar aanleiding van deze stukken, het debat wat beter sturen en inhoudelijk wat leren. (Kamerlid 3, persoonlijke communicatie, 17 juni 2020)

Kamerlid 1 schetst het belang van deze ‘externe’ informatie voor het debat: “Ik hoop nog altijd dat informatie een debat verandert. Zodat dit ook leidt – misschien niet onmiddellijk, maar wel uiteindelijk – tot verandering en uitwisseling van feiten en inzichten. Waar ook posities kunnen

veranderen. Dat blijft het ideaal van het debat.” Of media volgens de Kamerleden ook invloed op besluitvorming hebben komt terug in paragraaf 5.4.

5. Gebruikten Kamerleden de media in hun voordeel tijdens de Griekse crisis (en hoe)?

De media kunnen als bron worden aangewend maar zouden ook door Kamerleden als instrument kunnen worden gebruikt om iets voor elkaar te krijgen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan onderhandelingen bij ‘de Patatbalie’, een plek in de Tweede Kamer waar journalisten, voorlichters en Kamerleden op dinsdagmiddag voor het vragenuurtje klaar staan om aan elkaars vraag te voldoen. Journalisten willen nieuwtjes, Kamerleden (en voorlichters) willen hún puntje in de krant. Ze lijken elkaar nodig te hebben. Dit proces wordt onder andere beschreven in het boek ‘De Patatbalie’ van Hans Izaak Kriek (2014) en in het boek ‘Je hebt het niet van mij, maar...’ van Joris Luyendijk (2010), waarin hij met een antropologische kijk gadeslaat hoe deze verschillende ‘stammen’ (politici, journalisten en voorlichters) met elkaar omgaan. In het boek noemt Luyendijk die omgang ‘een Haags spel’ en spreekt hij van ‘verstrengeling’ (2010, p. 103-104). Hans Izaak Kriek spreekt van een ‘intrigerend kat-en-muisspel’, maar ook van een ‘kaasstolp’ (2013, p. 297).

In hoeverre hebben Kamerleden de media als instrument gebruikt om hun punten voor het voetlicht te brengen? De meningen zijn hierover verdeeld. Kamerlid 1 zegt heel duidelijk: “De media probeer je ook te gebruiken, die probeer je aan jouw kant te krijgen.” Op de vraag of dat ook betekent dat je met journalisten in gesprek moet om voor jezelf het juiste puntje in de media te kunnen vangen antwoordt hij bevestigend. Kamerlid 3 noemt expliciet het FD als een krant waar je in naar voren wilt komen als het gaat om je politieke punten: “Als je daarin geciteerd werd dan gaf je een serieuze richting aan het debat.” Kamerlid 2 legt uit dat je als Kamerlid een podium zoekt zodat de boodschap binnenkomt. Hij geeft een voorbeeld:

Op een gegeven moment wilde de Europese Centrale Bank (ECB) de geldkraan verder openzetten, geld bijmaken. Wij waren daar als Nederlandse politici tegen, alleen geldt binnen onze traditie: je gaat niet de centrale bank voorschrijven wat ze wel of niet kunnen doen. Toen is er een motie ingediend. Het doel was dat die bij Duitse journalisten terecht zou komen. Via persvoorlichters en politieke contacten in Duitsland werd gezorgd dat die motie bij die journalisten bekend werd. De dag erna opende de *Frankfurter Allgemeine* met het verzet in het Nederlandse parlement tegen dit bijdrukken van geld. De ECB zit in Frankfurt dus dat weet je in ieder geval zeker dat het in de torens van de ECB gelezen wordt. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 4 neemt duidelijk stelling tegen een te innige omgang van journalisten en politici:

We hebben daar persvoorlichters en medewerkers voor. Sommige Kamerleden doen het wel individueel, maar ik heb dat nooit gedaan. Ik vind dat je ver van de journalistiek moet blijven. Ik stapte nooit op een journalist af, tenzij ze over een debat iets vroegen of ik over een debat iets wilde zeggen. Maar niet om strategie of ‘hier heb ik nieuws voor je, als jij daarover schrijft dan..’, dat niet. (Kamerlid 4, persoonlijke communicatie, 24 juni 2020)

Er wordt dus verschillend gedacht over de omgang met journalisten en in hoeverre je de media direct kunt aanwenden om een politiek punt te scoren. Wie de boeken van Kriek (2014) en Luyendijk (2010) leest, weet dat het veelvuldig voorkomt en bij het Haagse spel hoort, maar niet ieder Kamerlid zegt ervan gediend te zijn. Feit is dat media niet alleen als bron werden gebruikt, maar ook als instrument om politieke doelen te bereiken. Naast de invloed die media kunnen hebben op de politieke agenda hebben politici hiermee ook invloed op de media-agenda (zie onder andere Bennett (2011)).

5.3. Sentiment en de besmettingsmetafoor in de media

In paragraaf 4.3. werd duidelijk dat de media in 2010 positiever zijn gaan schrijven over de steunpakketten naarmate besluitvorming dichterbij kwam. In 2012 was dit, in iets mindere mate, ook het geval. In 2015 was het beeld veel grilliger. Media waren verdeelder en negatiever over de Griekse steun. In hoeverre hebben Kamerleden dit sentiment meegekregen en daar rekening mee gehouden? Dat is de eerste vraag die centraal staat in deze paragraaf. De tweede vraag gaat over de besmettingsmetafoor. Uit het boek van Jeroen Dijsselbloem (2018) blijkt dat besmetting een belangrijke rol in de afweging heeft gespeeld om steun te verlenen aan Griekenland. Met andere woorden: het gevaar dat andere landen dezelfde problemen overgeheveld zouden krijgen, met uiteindelijke gevolgen voor de eurozone als geheel en daarmee ook Nederland. Als die besmetting een grote rol heeft gespeeld, in hoeverre lazen Kamerleden daarover in de media? Uit paragraaf 4.4. blijkt al dat deze ‘besmettingsmetafoor’ vooral in 2010 en, in iets minder mate, in 2012 een rol speelde. In 2015 werd er nauwelijks over gesproken. Verderop in deze paragraaf worden Kamerleden hierover bevraagd.

6. Merkten Kamerleden iets van een ‘enthousiasme’ of kritiek in de media over de steunpakketten?

Als de veranderende toon in de media over de steunpakketten een rol heeft gespeeld in het werk van Kamerleden dan moet deze toon de Kamerleden zijn opgevallen. De Kamerleden zijn bevraagd in hoeverre ze hier iets van merkten. Kamerlid 2 was zowel ten tijde van de besluitvorming over het tweede steunpakket als de besluitvorming over het derde steunpakket actief als Kamerlid. Hij herkent het beeld van het wat positievere sentiment in de media in 2010 en 2012 en het wat negatievere in 2015. Hij zegt echter dat dit goed te verklaren is:

Er zat nog één ding tussen. Een aantal partijen hebben de bevolking [vanaf 2012] drie jaar lang verteld dat het een rampzalig besluit was. Denk ook aan de ‘rode knop’ van Mark Rutte in 2012 [in het RTL-verkiezingsdebat] en neem het dan óf de bevolking óf de media kwalijk dat er negatief over gesproken werd.. Ze hebben iemand gekozen die het helemaal niets vond. Dat is ook in 2015 bepalend geweest voor die discussie. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Over het wat positievere sentiment in 2010 en 2012 zegt hij het volgende:

Ik denk achteraf dat we toen niet streng genoeg geweest zijn voor Griekenland. In de fase dat het nog te redden was. Als je toen de, voor Griekse begrippen, nare hervormingen goed had ingezet dan had het nooit in de jaren daarna zo ver hoeven komen. En dat is natuurlijk ook het chagrijn wat erin sloop, dat het een jaar later [na 2012] nog steeds niet genoeg was, maar dat je ondertussen zag dat er geen belastingen werden geïnd. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 1, die woordvoerder financiën was ten tijde van het eerste steunpakket, stelt dat de redding van Griekenland in 2010 past in de tijdsgeest van toen:

Ik weet niet of het echt enthousiasme was waarmee we het pakket aanvaardden, maar het werd wel gezien als noodzakelijk. Het paste misschien ook nog wel in een reeks van maatregelen. We waren zo gewend om geld te geven, neem de redding van de ABN Amro die werd losgerukt van Fortis, de ingewikkelde constructie voor ING, daar paste Griekenland ook wel in. Pas naderhand is het debat wat meer gaan veranderen, dus misschien werd het wel gezien als noodzakelijk en als onderdeel van de reddingsoperaties die al waren gedaan. Waar het eerst banken waren, waren het nu landen. (Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

Hij voegt er echter wel aan toe dat de bevolking hier heel anders over dacht:

Werd dit door het algemene publiek aanvaard? Nee. Maar de redding van banken ook niet. Ik heb zoveel sessies gehad, het kon een bijeenkomst zijn over ‘homorechten in Roemenië’ en we eindigden met discussie over het redden van banken. Mensen waren het er niet mee eens. Ik werd steeds eenvoudiger in m’n uitleg. Als we niet hadden ingegrepen kwam er geen geld meer uit de pinautomaat. Dat begrijpen mensen, dus men begrijpt dat het moet, maar leuk, nee. (Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

Kamerlid 3 heeft ook een verklaring voor de negatievere toon in 2015: “Naarmate je meer steunt en Griekenland minder haar afspraken nakomt wordt de coulance steeds minder.” De partij van Kamerlid 3 stemde in 2015 tegen het derde steunpakket. Op de vraag of het negatievere sentiment een rol gespeeld heeft in de afweging: “Nee, want ik denk dat er argumenten waren waarom we steeds negatiever werden. Omdat de Grieken er blijvend niet uitkwamen. Ik vond wel dat er [in de Kamer] heel hard geschreeuwd werd voor de Bühne.”

De Kamerleden geven dus ieder hun eigen redenen voor het positieve of negatieve sentiment in de crisisjaren. Ze stellen in hun antwoorden minder duidelijk of en hoe ze dit sentiment in hun Kamerwerk hebben toegepast. Daar komt echter meer duidelijkheid over in paragraaf 5.4, als de Kamerleden reflecteren op de invloed van media op politieke afwegingen.

7. Speelde ‘besmetting’ een rol in de afweging van Kamerleden en hoe lazen ze daarover in de media?

Voor alle ondervraagde Kamerleden heeft het besmettingsgevaar een belangrijke rol gespeeld in hun afweging. Ook zeggen al deze Kamerleden hierover in de media gelezen te hebben. Kamerlid 3 zegt bijvoorbeeld dat de media, samen met bronnen zoals vertrouwelijke overleggen met de minister, een rol gespeeld heeft in de meningsvorming. Kamerlid 4 antwoordt bevestigend op de vraag of hetgeen ze in de media hierover heeft gelezen indruk heeft gemaakt.

Kamerlid 2 bevestigt het beeld dat er, in tegenstelling tot 2010 en 2012, in de media in 2015 nauwelijks geschreven werd over deze Griekse besmetting. Desalniettemin is het steunpakket er toen toch gekomen. Hij stelt dat er misschien toch, ook in 2015, onterecht te weinig aandacht is geweest – ook in de media – voor besmettingsgevaaren die er waren:

Ik dacht niet dat het besmettingsgevaar [in 2015] zo groot was. Ik vond eigenlijk dat je voor de eurozone beter een afschrikwekkend voorbeeld kon stellen [...], in de hoop dat [andere landen] dan een keer op tijd zouden hervormen en noodzakelijke maatregelen zouden nemen. Wat me in de maanden erna, in de reconstructies, duidelijk werd is dat bij ons die discussie er niet meer was maar in andere landen wel, en dat dit mede bepalend is geweest voor het besluit dit steunpakket toch te verstrekken. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Hij noemt hiervan enkele voorbeelden:

Er waren landen, niet alleen in Zuid-Europa, maar ook in Oost-Europa en landen als België en Luxemburg die zeiden: je kunt wel zeggen dat de Griekse economie maar ‘twee komma zoveel procent’ van de euro is en dat er geen enkele besmetting is, maar niemand heeft die ultieme zekerheid. Als beleggers gaan twifelen aan Italië of Frankrijk? Dan krijg je een

domino-effect wat je niet wilt. Als het niet verstrekken van noodsteun dan tot economische rampspoed leidt kijkt iedereen naar Nederland. Achteraf denk ik dat dit de grootste les is geweest voor Nederland. Omdat het geen issue meer was, en ook in de pers geen issue meer was, hebben we te weinig in de gaten gehad dat die discussie over besmettingsgevaar elders in Europa nog niet voorbij was. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 2 stelt hier dus dat de gebrekkige aandacht voor dit besmettingsgevaar in 2015, mede ingegeven door de pers, onterecht was. Het feit dat onder andere de pers hier nauwelijks aandacht voor had, zou ook de discussie in Nederland kunnen hebben bemoeilijkt. Immers, een combinatie van negatievere pers (zoals uitgezocht in hoofdstuk 4) en geen duidelijke reden om een steunpakket te verlenen – er leek immers geen besmettingsgevaar meer te zijn – kan de discussie in Nederland verhard hebben, en ook de boosheid hierover onder de bevolking. Of dat daadwerkelijk het geval is geweest zou moeten worden uitgezocht in vervolgonderzoek.

Kamerlid 3 stelt dat er wellicht redenen waren waarom dat besmettingsgevaar bij de twee laatste steunpakketten wat minder door de pers werd opgepakt:

Besmettingsgevaar was een enorm belangrijk punt in mijn afweging. Wat je niet in de stukken terugvindt is dat er in die tijd veel vertrouwelijke overleggen waren, waarin we bijgepraat werden over wat het doemscenario zou zijn als er besmetting zou zijn. Je zou daar ongekende economische risico's mee gelopen hebben. In de media is niet altijd alles zo tot aan de puntkomma uitgemeten omdat: het erover hebben is het bijna uitlokken. Vooral al die risicoanalyses die niet tot aan de puntkomma in de politieke debatten uitgemeten zijn, zijn vaak wel in een vertrouwelijk overleg nog eens bespiegeld. En als je die spiegeling zag dan wist je wel beter: besmetting ligt gewoon op de loer. (Kamerlid 3, persoonlijke communicatie, 17 juni 2020)

Schrijven over besmettingsgevaar kan, volgens dit Kamerlid, dus ook negatieve gevolgen hebben. Immers, het vertrouwen van beleggers in eurolanden bepaalt voor een belangrijk deel of een land overeind blijft. Ze stelt hiermee ook dat vertrouwelijke overleggen ook belangrijke bronnen waren voor Kamerleden. Informatie die niet altijd in de media terugkwam.

Kamerlid 1 zegt dat het af en toe lastig was om voldoende informatie te vergaren over dit onderwerp, want in hoeverre was die besmetting in Nederland een probleem? “We waren in die tijd op zoek naar informatie en die kwam mondjesmaat. Wat is de blootstelling van banken aan de Griekse schuld? Je zag dat sommige Nederlandse banken dat hadden, net als pensioenfondsen, maar ik denk niet dat ik dat heel scherp had.”

Kamerleden geven dus aan dat de media een belangrijke informatiebron waren als het gaat om het probleem van besmetting. Maar, zoals Kamerlid 2 aangeeft, als de media het niet meer relevant

achten om hierover te schrijven, zoals in 2015 het geval was, dan kan het onderwerp onder de radar belanden. Volgens het Kamerlid was dit onterecht en hij noemt het daarom “een grote les”. Media lijken dus een bepaalde rol te hebben gespeeld in de overwegingen over dit onderwerp. Hoe groot die rol precies was, is echter moeilijk te kwantificeren.

5.4. Rol van de media in het Kamerwerk

In deze laatste paragraaf wordt meer direct gekeken naar de rol van de media in zowel het bepalen van onderwerpen op de politieke agenda als de invloed van media op besluitvorming. Uiteraard is dit toegespitst op de Griekse crisisperiode. Allereerst is er aan de Kamerleden een stelling voorgelegd – zie punt 8 hieronder – over de media-invloed op de politieke agenda. Ten slotte volgt punt 9, dat meer gaat over media-invloed op afwegingen voor stemmingen op moties, amendementen en (wets)voorstellen.

8. Stelling: Het zijn de media die bepalen welke onderwerpen belangrijk zijn, de politiek heeft hier weinig invloed op.

Onderzoeken wijzen verschillende kanten op als het gaat om de invloed van media op de politieke agenda (zie ook paragraaf 3.2). Hoe ervaren de Kamerleden deze invloed zelf? De resultaten lijken het punt te bevestigen van Walgrave (2008, pp. 446-447): in diepte-interviews geven parlementariërs over het algemeen aan dat de media niet zo’n sterke invloed hebben op de politieke agenda. Walgrave geeft aan dat er twijfel bestaat of parlementariërs wel durven toe te geven dat media een belangrijke rol spelen in een onderwerp waar ze zelf flink bij betrokken zijn geweest (2008, p. 446). Desalniettemin is toch gekozen voor het instrument van diepte-interviews omdat het doel van de gesprekken was om contextualisering aan te brengen van de kwantitatieve resultaten. Zo komen we meer te weten over de overwegingen van Kamerleden.

Kamerlid 1 antwoordt op de stelling dat het “een interactie” is tussen media en politiek:

Je kunt geen deel uit een geheel nemen. Media en politiek zijn namelijk heel nauw met elkaar verbonden. Het is een interactie. Media is belangrijk voor politiek net zoals de politiek belangrijk is voor de media, dus dat is een bijzondere eenheid in het werk in de Tweede Kamer. De media probeer je ook te gebruiken, die probeer je aan jouw kant te krijgen.
(Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

Hij verbaast zich er wel over hoe makkelijk journalisten op de Haagse vierkante kilometer aan nieuws komen en ziet daarmee zijn punt bevestigd dat de media de politiek ook sterk nodig hebben:

Mij verbaasde het als Kamerlid hoe goedkoop media aan hun nieuws komen in Den Haag. Ze hoeven er alleen maar een beetje rond te lopen, wat weer laat zien hoe afhankelijk de media is van de Haagse politiek. Wat dat betreft is het een soort soap voor veel Nederlanders.

(Kamerlid 1, persoonlijke communicatie, 5 juni 2020)

Kamerlid 2 noemt het “een wisselwerking”:

Media kan wel thema's naar voren brengen en agenderen, maar als de politiek daar geen gehoor aan geeft dan vangen ze uiteindelijk bot. En in deze casus is de politiek zeker net zo agenderend geweest. Kijk, het begint natuurlijk bij het begin. Er is een slecht functionerende muntunie, er is één land die er een zootje van maakt, daar heb je geen media voor nodig. Zonder de media zouden de politici er wel wat van gevonden hebben, maar het versterkt elkaar wel. (Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Kamerlid 3 spreekt van “een samenspel”. Ze is het oneens met de stelling, want zo zegt ze: “Wij vullen de media.” Ze vervolgt: “Als wij een debat hebben doet onze mening ertoe. En dat wordt ook wel vertaald in die media.” Ze stelt echter wel dat het een gezamenlijke dans is en dat die dans soms wel door de media wordt geleid. Ze erkende ten tijde van de Griekse crisis wel stukken gelezen te hebben die de discussie hebben gevoed: “Als ze een reportage over Griekenland maakten en ze vertelden weer eens hoeveel zwart geld daar *down the drain* ging, dat er moraliteit was om geen belastingaangifte te doen, en wij gingen daar wel steun brengen, dat voedde wel onze discussie.”

Kamerlid 4 erkent dat het wel gebeurt dat media bepalen welke onderwerpen belangrijk zijn, maar: “Het is onzin om te zeggen dat het altijd de media is.” Ze vervolgt: “Soms zag je in de maatschappij iets ontwikkelen waar je je zorgen om maakte en dat agendeerde je ook, maar het had dan minder aandacht in de media omdat het probleem nog niet groot, urgent of smeuïg genoeg was.” Ze vindt dat Kamerleden veel zelf agenderen: “We doen net alsof de media dat allemaal bepalen. Ze bepalen wel waarover geschreven wordt, maar als Kamer agenderen wij wel degelijk een heleboel onderwerpen.”

De vier Kamerleden zien dus in een bepaalde mate wel een invloed van de media op de politieke agenda, maar zien dit vooral als een samenspel met de politiek. Die dans wordt af en toe geleid door de media, en af en toe door de politiek.

9. Hoe beoordelen Kamerleden de rol van media tijdens de Griekse crisis en de invloed hiervan op zowel de parlementaire agenda als de parlementaire besluitvorming?

Zoals ook blijkt uit de antwoorden op vraag 8, vinden Kamerleden dat zij autonoom te werk gaan en zich daarbij niet teveel laten leiden door de media. Echter, Kamerleden erkennen wel dat de media een

rol spelen in de manier waarop zij hun boodschap verpakken, hoe ze hun plannen verkopen. Ook lijken ze wel af te wegen hoe bepaalde ideeën vallen.

Kamerlid 1 stelt als antwoord op deze vraag wederom vast dat politiek en media één geheel zijn. Hij zegt verder, zoals ook al benoemd bij vraag 5, dat Kamerleden voortdurend bezig zijn met beeldvorming: “Dat wordt een tweede natuur. Maar het wil niet per se zeggen dat je je opvattingen daardoor laat leiden, maar wel hoe je die opvattingen uitdraagt.”

Kamerlid 3 antwoordt op de vraag dat financiële woordvoerders wat minder gevoelig zijn voor de media: “Omdat wij toch vaak gaan over de inhoud. Het is nog maar de vraag of wij onszelf door de media lieten beïnvloeden. Het is natuurlijk een heel zakelijk onderwerp.” Aan de andere kant zegt ze ook: “De sentimenten nam ik wel mee. Maar het ging dan vooral over hoe je communiceert in zulke buitengewoon grote kwesties, waar iedereen een mening over denkt te hebben maar waarvan niemand echt snapt hoe het precies in elkaar zit.” Ze denkt wel dat de mate van media-invloed op afwegingen voor stemgedrag verschilt per onderwerp. Ze noemt daarbij een heel belangrijk thema dat haar partij aangaat: “Daar zou ik wat gevoeliger voor zijn.”

Kamerlid 2 zegt dat de invloed er is: “En dat is ook zeker niet verkeerd want het behoort tot alles wat je in ogenschouw moet nemen, hoe valt iets?” Hij benadrukt echter ook de autonome functie van het Kamerlidmaatschap:

Ik ben nog steeds wel aanhanger dat voor het overgrote deel politici zelf wel meester zijn over wat ze willen en wat hun boodschap is. Het is net zo vaak dat politici ook wat moeten doen dat toch moeite kost om uit te leggen in de pers maar daardoor laten ze het niet achterwege.
(Kamerlid 2, persoonlijke communicatie, 15 juni 2020)

Het gebeurde volgens het Kamerlid echter vaak genoeg dat hij iets in media las waar hij wat mee moest doen: “Dan had ik stukken gelezen die ik weer aan de coalitie voorlegde. ‘Hoe kijken we hier tegenaan, of hoe zit dit dan’? Dat was omdat iedereen aan het zoeken was.”

Kamerlid 4 laat heel stellig weten dat Kamerleden een eigen afweging hebben: “Onze partij heeft gewoon een aantal principes benoemd en die zijn voor ons belangrijk en daar toetsen we ook aan. Anders ga je enorm zwabberen en is er geen consistentie in waar je in gelooft.” Ze stelt wel dat ze bepaalde sentimenten afweegt: “Het is natuurlijk heel suf als je niet goed de sentimenten die je in de krant leest afweegt of daarover praat. Dat zou raar zijn. Maar het is niet zo dat je dan je gedrag afstemt op de afrekening in de media.”

Kamerleden zeggen dus dat media geen grote invloed lijken te hebben op het stemgedrag. Wel erkennen ze allemaal dat de media een rol spelen in de manier waarop Kamerleden hun boodschap verpakken. Kamerlid 3 voegt nog toe dat de invloed van media op stemgedrag verschilt per onderwerp. Bij een gevoelig onderwerp voor een bepaalde partij kunnen de media wel degelijk een rol spelen bij het stemgedrag.

De twijfel van Walgrave (2008) blijft natuurlijk bestaan. In hoeverre zijn Kamerleden bereid om toe te geven welke invloed media op hun stemgedrag hebben? Desalniettemin werpen de antwoorden van de vier Kamerleden een licht op de afwegingen die zij maken, de bronnen die zij aanwenden en de manier waarop zij omgaan met de media. Vooral in crisistijd. Concreet gaat het dan vooral om de verhoogde consumptie van media in tijden van crisis, de bevestiging dat een krant als De Telegraaf een grotere (impliciete) rol lijkt te spelen dan op basis van de kwantitatieve resultaten kan worden geconcludeerd, en de rol die de media wel degelijk kunnen spelen in het vullen van de politieke agenda, in samenspel met de politiek. Invloed van media op besluitvorming kan verschillen per onderwerp, maar media bepalen volgens de Kamerleden vooral de manier waarop de boodschap door deze parlementariërs wordt verpakt. Belangrijk is ook dat het sentiment in de kranten wel degelijk door de Kamerleden werd meegenomen en dat ze de kwantitatieve resultaten van hoofdstuk 4 herkenden en bevestigden.

6. Conclusie en discussie

6.1. Inleiding

In dit laatste hoofdstuk worden de conclusies van de deelvragen en de hypothesen besproken. Na de concluderende opmerkingen volgt een beknopte discussie, waarin onder andere de beperkingen van het onderzoek worden besproken en suggesties worden gedaan voor vervolgonderzoek.

6.2. Conclusie

De conclusies in deze paragraaf worden per deelvraag en hypothese behandeld. De belangrijkste vragen worden behandeld, al zullen er ook wat bijkomstige conclusies worden gepresenteerd die zijn gebleken uit het onderzoek.

Deelvraag 1 luidt: ‘Hoe vaak verwezen Tweede Kamerleden rondom de drie geselecteerde crisisperiodes naar berichten over de Griekse crisis in de media?’. De hypothese (H1) die daarbij hoort is: ‘Naarmate politieke besluitvorming over de Griekse steunpakketten dichterbij komt, wordt er meer naar media verwezen in Kamerdebatten over de Griekse crisis’.

De eerste hypothese, H1, wordt bevestigd. Uit de debatten blijkt dat Kamerleden steeds meer naar media verwijzen naarmate het moment van stemming dichterbij komt. In 2010 en 2015 is dit beeld duidelijk te zien, in 2012 gaat de lijn iets meer heen en weer (zie Figuur 5). Desalniettemin is daar ook een weg omhoog te zien. Vergrote aandacht voor media kan duiden op meer aandacht voor die media in periodes van crisis. De conclusies van deelvraag 4 schijnen hier meer licht op.

Verder blijkt uit de resultaten van deelvraag 1 dat vooral ‘kwaliteitskranten’ werden aangehaald in debatten. De Telegraaf werd in al de onderzochte periodes niet genoemd. Uit de conclusies van deelvraag 4 blijkt dat deze krant door Kamerleden in de Griekse crisisperiode wel gelezen werd maar vooral impliciet in de debatten werd gebruikt. Het belangrijk geachte sentiment dat in deze krant werd benoemd werd dan meegenomen in de manier waarop zij hun boodschap verpakken.

Deelvraag 2 luidt: ‘Hoe ontwikkelde het aandeel Nederlandse mediaberichten in de periodes rondom de drie besluitvormingen dat positief, negatief of neutraal stond tegenover een reddingspakket aan Griekenland?’ De hypothese (H2) die daarbij hoort is: ‘Media gaan meer en positiever schrijven over de steunpakketten naarmate politieke besluitvorming over de Griekse steunpakketten dichterbij komt.’ De media die in dit onderzoek zijn onderzocht zijn vier Nederlandse kranten: Het Financieel Dagblad, De Volkskrant, De Telegraaf en NRC Handelsblad.

H2 wordt gedeeltelijk bevestigd. Zoals blijkt uit hoofdstuk 2 en de literatuur over *policy* (of *political*) agendasetting kan een combinatie van (onder andere) verhoogde media-aandacht, herdefiniëring van een onderwerp, conflict tussen beleidsmakers en een heftige gebeurtenis zoals een crisis (een *window of opportunity*) beleidsverandering veroorzaken (Baumgartner & Jones, 2009, p. 129-130; Birkland & Schwab, 2019, p. 5; Wolfe, 2013, p. 180; Kingdon, 1995; Molotch & Lester,

1974). Dit vindt vooral plaats in periodes van groot enthousiasme of kritiek, door het mechanisme van positieve feedback, waarbij verschillende elementen elkaar versterken, waaronder media-aandacht (Baumgartner & Jones, 2009, p. 84; Robinson, 2001, p. 536). (Media-)aandacht voor een onderwerp kan een bepaald onderdeel van een probleem groter maken dan een ander onderdeel, en door de beperkte rationaliteit van beleidsmakers kunnen zij niet alle facetten evenveel aandacht geven (Baumgartner & Jones, 2009; Simon, 1985). De media spelen in het pakken van de aandacht voor een bepaalde *attribute* een belangrijke, selecterende, rol (McCombs, Lopez-Escobar & Llamas (2000); Wolfe et al. 2013, p. 178-181).

De resultaten wijzen uit dat in 2010 en 2012 het ‘positieve’ beeld in de media goed terug te zien is. Naarmate de besluitvorming dichterbij komt wordt er positiever (en meer) geschreven over de steunpakketten. In 2015 is dat een stuk minder positief. In dat jaar schrijven de media sceptischer over de steunpakketten dan de jaren daarvoor en is er geen duidelijke stijgende lijn te zien in het aandeel positieve artikelen. Na jarenlange problemen in Griekenland leken de media minder vertrouwen in het pakket te hebben. Uiteindelijk was de discussie in 2015 ook veel feller en heftiger dan eerdere jaren. Zowel in de samenleving als in de Kamer. In de Kamer stemde in 2015 ook slechts een krappe meerderheid voor het pakket (82 zetels van de 150), in 2010 waren dat er 120, in 2012 114.

In 2010 en 2012 loopt het aantal geschreven artikelen over de steunpakketten en het aandeel positieve artikelen redelijk synchroon. Dit betekent dat de positieve toon over Griekse steun gepaard ging met meer artikelen over dit onderwerp. Dit lijkt te wijzen op een ‘opleving van enthousiasme’, zoals ook wordt beschreven in Baumgartner & Jones (2009). Verder blijkt uit de resultaten van deelvraag 2 dat de kwaliteitskranten De Volkskrant, NRC Handelsblad en Het Financieele Dagblad vrijwel op dezelfde toon schreven over de Griekse steunpakketten. Het aandeel positief, negatief en neutraal is hier vrijwel hetzelfde. Alleen De Telegraaf verschilt flink, de balans is bijna tegenovergesteld aan de andere kranten. Dit ondersteunt het punt van Beckers et al. (2017), dat ‘kwaliteitskranten’ onderling een stuk homogener zijn dan vergeleken met andere kranten. Bovendien bevestigt het dat De Telegraaf een stuk sceptischer stond tegenover Griekse steun dan de kwaliteitskranten.

Deelvraag 3 luidt: ‘Hoe ontwikkelde de frequentie van het gebruik van de ‘besmettingsmetafoor’ zich in de Tweede Kamer en in de media, ten opzichte van elkaar, in de periode rondom de besluitvormingen over de reddingspakketten?’ De hypothese (H3) die daarbij hoort is: ‘Het gebruik van de besmettingsmetafoor door media en Kamerleden stijgt in de periode naar besluitvorming toe. De mediapijk zit hierbij nog vóór de parlementaire piek.’

H3 wordt gedeeltelijk bevestigd. Zoals blijkt uit de literatuur kunnen metaforen een invloed hebben op wat mensen denken en doen (Semino, Demjén & Demmen, 2016, p. 628). Het zijn in die zin “rasechte beïnvloeders.” (Gagestein & Mes, 2019, p.196). In de Griekse crisis werden verscheidene metaforen gebruikt om de problemen aan te duiden, maar de meest gebruikte was die van

het besmettingsgevaar. Een metafoor die kan aanzetten tot krachtig ingrijpen (Kutter, 2014, pp. 451-456).

In 2010 en 2012 zijn er een aantal ervaringen in het gebruik van de besmettingsmetafoor in de media te zien vóórdat de ‘politieke piek’ zich laat zien. Duidelijk wordt dat de besmetting van het Griekse probleem vooral in 2010 en in een iets mindere mate in 2012 een rol speelde. In 2015 zijn de aantallen zo laag dat er niet gesproken kan worden van een relevante aanwezigheid van de metafoor in dat jaar. De Griekse besmetting deed er dat jaar, zowel in de media als in de politiek, niet meer toe. Uit de antwoorden van deelvraag 4 blijkt dat dit wellicht onterecht was. Een Kamerlid stelt dat besmetting nog steeds een rol gespeeld heeft in de internationale discussie over het derde steunpakket, in tegenstelling tot de discussie in Nederland. Waar de urgentie in Nederland niet meer zo erg gevoeld werd, was dit in het buitenland anders. De negatieve sentimenten dat jaar (in de samenleving en de media) en het gebrek aan urgentie door het verdwijnen van ‘besmetting’ als onderwerp van discussie, zou geleid kunnen hebben tot de felle tegenstand in de samenleving en de politiek tegen het steunpakket en de krappe Kamermeerderheid voor het pakket dat jaar. Immers, de angst voor besmettingsgevaar was een van de meest belangrijke redenen om in te stemmen met het steunpakket. Bij het verdwijnen van besmettingsgevaar uit het discours, verdwijnt daarmee ook de urgentie.

Deelvraag 4 luidt: ‘Hoe beoordelen de Kamerleden, die het onderwerp Griekse crisis in hun portefeuille hadden (of nog hebben), de invloed van de media op hun besluitvorming in de drie stemmingen over de Griekse steunpakketten?’ De hypothese (H4) die daarbij hoort is: ‘Media spelen een belangrijke rol in het werk van Kamerleden tijdens de Griekse crisis en hebben voor een deel invloed op hun besluitvorming.’

H4 wordt gedeeltelijk bevestigd. De Kamerleden geven heel duidelijk aan dat media een zeer belangrijke rol speelden in hun werk tijdens de Griekse crisis. Ze lazen de meeste kranten en namen bijvoorbeeld bronnen op Twitter tot zich. Ze geven aan dat vooral tijdens crises deze informatievoorziening van een groot belang is. De Telegraaf namen ze vooral tot zich vanwege de ‘sentimentfunctie’ van de krant, om zo te peilen wat er leeft onder de bevolking over bepaalde onderwerpen, waaronder de Griekse crisis. Dit sentiment komt volgens de Kamerleden ook terug in de debatten.

In deze debatten wordt er vooral verwezen naar media om een punt van een Kamerlid te bevestigen of om een bepaald punt extra gewicht mee te geven. Financiële media worden hierbij vaker genoemd, maar dat is gedeeltelijk ook zo omdat Kamerleden zo kunnen laten zien dat ze hun ‘huiswerk gedaan hebben’.

De ondervraagde Kamerleden zijn verdeeld over de mate waarop ze media gebruikten om daar hun voordeel mee te doen. De consensus lijkt wel te zijn dat dit veelvuldig gebeurt, maar dat niet ieder Kamerlid zich daar senang bij voelt.

Kamerleden herkenden zich in de resultaten van het kwantitatieve onderzoek, over de positieve en negatieve toonverandering en de besmetting. De consensus is dat men met een

negatievere toon in de media rekening houdt, maar vooral in de manier waarop men de boodschap verpakt.

De vier Kamerleden zien wel een invloed van media op de politieke agenda, maar zien dit vooral als een samenspel tussen media en politiek: *'it takes two to tango'*.

Over de vraag of er tijdens de Griekse crisis een invloed uitging van media op stemgedrag komen verschillende antwoorden. Door sommige Kamerleden wordt die invloed gezien, door sommigen niet. Echter, de meeste Kamerleden geven aan dat de media sowieso van invloed zijn op de manier waarop standpunten te berde worden gebracht. Het Telegraaf-sentiment lijkt daarin ook een rol te spelen. Wel geeft een Kamerlid aan dat de mate van media-invloed op stemgedrag afhangt van het onderwerp. Een zeer gevoelig onderwerp voor een bepaalde partij kan dit effect versterken.

Omdat uit de antwoorden niet duidelijk wordt dat er een grote media-invloed op stemgedrag/besluitvorming is, maar wel kan worden gesteld dat media een grote rol spelen in het werk van Kamerleden, zeker tijdens een crisis zoals die van 2010-2015, wordt de hypothese H4 gedeeltelijk bevestigd.

6.3. Discussie

Elk onderzoek kent zijn beperkingen. Hoewel er in dit onderzoek veel aandacht is besteed aan het vergaren van zoveel mogelijk (valide) informatie, zijn er altijd gezonde kanttekeningen te plaatsen. Zo blijft het de vraag in hoeverre media-invloed wordt voorafgegaan door politieke invloed. Immers, waar de politieke agenda en/of politieke besluitvorming kan worden beïnvloed door mediaberichten, kunnen diezelfde mediaberichten weer beïnvloed worden door politieke actoren. Zo ontstaat er de vraag: wat was er eerder, de kip of het ei? Dit onderzoek toont (onder meer) aan in hoeverre bepaalde media-aandacht, positief of negatief, vooraf gaat aan politieke besluiten. Het gaat echter buiten de reikwijdte van dit onderzoek om op zoek te gaan naar alle voorgaande invloeden. De casus van de Griekse crisis blijft natuurlijk een zeer boeiende, dus wellicht kunnen geïnteresseerde onderzoekers hier verder onderzoek naar doen.

Zoals eerder al besproken blijft het ook de vraag in hoeverre Kamerleden willen toegeven dat de media invloed hebben op de onderwerpen die zij behandelen of op besluiten die zij nemen (Walgrave, 2008). Desalniettemin biedt hoofdstuk 5 een grote hoeveelheid informatie over de rol van de media in het werk van Kamerleden, ook over de invloed van media op hun afwegingen en besluiten.

Ten slotte zijn er nog een aantal suggesties te doen voor verder onderzoek. Zo biedt dit onderzoek een kijkje in de rol van media in crisistijd. Hier is gekozen om de Griekse crisis nader te onderzoeken, maar er zijn ook andere crises die zich lenen voor een analyse van media-invloed op politiek. Denk ook aan de huidige coronacrisis, de bankencrisis van 2008-2009, en in de Verenigde Staten: de *war on terror*. Door meerdere crises te behandelen kan zodoende meer informatie worden vergaard over de rol van media in het werk van besluitvormers tijdens crisistijd.

Verder is het zeer relevant om dieper te kijken naar de invloed van mediaframes op de politiek. Hoe werkt het mechanisme waardoor mediaframes worden overgenomen door besluitvormers in het debat? Dit onderzoek heeft daar een bescheiden bijdrage aan geleverd, maar effectonderzoek naar de werking van deze frames kan uitwijzen wat de kracht van framing precies kan zijn en welke frames wel blijven hangen en welke niet.

Dit onderzoek heeft een steentje kunnen bijdragen aan het begrip over een moeilijke periode in de moderne Europese geschiedenis. Een periode waarin de samenleving, vertegenwoordigd door politici, voor een groot kruispunt stond. Laten we de Europese Unie uiteen vallen of nemen we moeilijke, pijnlijke en kostbare beslissingen om de Europese eenheid te bewaren? Er is gekozen voor het laatste. Het lijkt vooralsnog de juiste beslissing te zijn geweest. Zoals aan het begin van deze scriptie ook al aangestipt is: Griekenland staat weer op eigen benen en lijkt het de afgelopen jaren goed te doen. Laten we hopen dat dat zo blijft. Want Europa zal hoogstwaarschijnlijk nog verscheidene uitdagingen tegemoet treden.

Literatuurlijst

- Amadeo, K. (2019, 14 december). Greek debt crisis explained. Geraadpleegd van <https://www.thebalance.com/what-is-the-greece-debt-crisis-3305525>
- Ansell, C., Boin, A., & Kuipers, S. (2016). Institutional crisis and the policy agenda. In N. Zahariadis (Ed.), *Handbook of public policy agenda setting* (pp. 415-432). Cheltenham, United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited.
- Arrese, A., & Vara-Miguel, A. (2016). A comparative study of metaphors in press reporting of the Euro crisis. *Discourse & Society*, 27(2), 133–155.
- Bartels, K.P.R. (2018). Policy as practice. In H.K. Colebatch (Red.), *Handbook on policy, process and governing* (pp. 68-88). Cheltenham, United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited.
- Baumgartner, F. R., & Jones, B. D. (1993). *Agendas and instability in American politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Baumgartner, F. R., & Jones, B. D. (2009). *Agendas and instability in American politics* (2^e ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Beckers, K., Masini, A., Sevenans, J., Van der Burg, M., De Smedt, J., Van den Bulck, H. & Walgrave, S. (2017). Are newspapers' news stories becoming more alike? Media content diversity in Belgium, 1983–2013. *Journalism*, 20(12), 1665-1683.
- Bennett, W.L. (2011). *News: The politics of illusion* (9^e ed). New York: Longman.
- Bennett, W.L., & Lawrence, R.G. (1995), News icons and the mainstreaming of social change. *Journal of Communication*, 45(3), 20-39
- Bickes, H., Otten, T., & Weymann, L.C. (2014). The financial crisis in the German and English press: Metaphorical structures in the media coverage on Greece, Spain and Italy. *Discourse & Society*, 25(4), 424–445.
- Birkland, T., & Schwaebler, K. (2019, 25 juni). Agenda setting and the policy process: Focusing events. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Geraadpleegd van <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-165>.
- Blumenau, J., & Lauderdale, B.E. (2018). Never let a good crisis go to waste: agenda setting and legislative voting in response to the EU-crisis. *The Journal of Politics*, 80(2), 462-478.
- Cohen, B. C. (1963). *The press and foreign policy*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Cohen, J. (1960). A Coefficient of Agreement for Nominal Scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20, 37-46.

Colvin, R.A. (2004). Political party support and policy outcomes: Adopted state gay rights laws. In W. Swan (Red.), *Handbook of Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender Administration and Policy* (pp. 69-90). Florida: Taylor and Francis.

Davis, A. (2019). *Political communication: A new introduction for crisis times*. UK: Cambridge.

De Gruyter, C. (2010, 28 april). Frontale aanval op de euro is ingezet; Griekse schulden crisis dreigt zich uit te breiden tot buiten de eurozone. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:7YBH-2861-2R54-T0YP-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2010, 28 april). Grieks drama dreigt verder te ontsporen; S & P verlaagt rating naar junk. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:7YBF-D8H1-2R54-T1V1-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2012, 1 februari). Druk op Portugal. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:54VS-25N1-JC8W-Y03G-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2012, 16 februari). Europa laat Grieken nog poosje zweten; Geen geld meer in bodemloze put. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:54YY-JSP1-DYRY-N27J-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2012, 10 maart). Opluchting over Griekse deal. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:554V-VR11-JC8W-Y1PX-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2012, 12 maart). Zon schijnt voor Grieken. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5558-S9R1-JC8W-Y01W-00000-00&context=>

De Telegraaf. (2015, 9 juli). Dreigementen tegen Grieken; 'Zondag moet er een akkoord komen'. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5GD5-9S31-DYRY-N00F-00000-00&context=>

De Volkskrant. (2015, 8 juli). Zondag akkoord met Athene of een Grexit. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5GCY-9MT1-DYRY-N03S-00000-00&context=>

- De Waard, P. (2010, 26 april). Grieks noodplan race tegen de klok; IMF Voorjaarsvergadering in teken van Griekse crisis. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:7YB1-3WV1-2R54-T51S-00000-00&context=>
- Dijsselbloem, J. (2018). *De Eurocrisis: Het verhaal van binnenuit*. Amsterdam: Prometheus.
- Djankov, S. (2014). *Inside the Euro crisis*. New York: Columbia University Press.
- Doudaki, V., Boubouka, A., Spyridou, L.P., & Tzalavras, C. (2016). Dependency, (non)liability and austerity news frames of bailout Greece. *European Journal of Communication*, 31(4), 426–445.
- Dyussenov, M. (2017). Who sets the agenda in Thailand? Identifying key actors in Thai corruption policy, 2012-2016. *Journal of Asian Public Policy*, 10(3), 334-364.
- Eigner, P., & Umlauf, T. S. (2015). *The great depression(s) of 1929-1933 and 2007-2009? Parallels, differences and policy lessons* (Hungarian Academy of Science MTA-ELTE Crisis History Working Paper No. 2.). Geraadpleegd van SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2612243> of <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2612243>
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Europese Commissie. (2020, 15 februari). Time series business and consumer survey database [Dataset]. Geraadpleegd van https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economic-databases/business-and-consumer-surveys/download-business-and-consumer-survey-data/time-series_en
- Eurostat. (2019, 31 oktober). Economy and finance/Government statistics [Dataset]. Geraadpleegd van https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXRmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. Psychology Press.
- Gagestein, S., & Mes, J. (2019). *Word meesterframer*. Zaltbommel: Haystack.
- Gans, H.J. (2010). News and democracy in the United States: Current problems, future possibilities. In S. Allen (Red.), *The Routledge Companion to News and Journalism* (pp. 95-104). New York: Routledge.

- Gerapetritis, G. (2019). *New Economic Constitutionalism in Europe*. United Kingdom: Bloomsbury Publishing.
- Green-Pedersen, C., Mortensen, P.B., & Thesen, G. (2017). News tone and the government in the news: When and why do government actors appear in the news? In P. Van Aelst & S. Walgrave (Eds.), *How political actors use the media: A functional analysis of the media's role in politics* (pp. 207-223). Cham: Palgrave Macmillan.
- Hampton, M. (2010). The fourth estate ideal in journalism history. In S. Allen (Red.), *The Routledge Companion to News and Journalism* (pp. 3-12). New York: Routledge.
- Handelingen II 2009/10, 81, p. 6890-6933. (2010, 7 mei). Geraadpleegd van <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=f94f3ea6-178f-415f-a09c-77ce8eac78ee&title=Het%20steunprogramma%20voor%20Griekenland.pdf>
- Handelingen II 2011/12, 21501-07, item 879, p. 1-31. (2012, 19 januari). Geraadpleegd van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2011Z25022&did=2012D02754>
- Handelingen II 2011/12, 50, item 2, p. 2-4. (2012, 7 februari). Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20112012-50-2.html>
- Handelingen II 2011/12, 56, item 14, p. 26-44. (2012, 28 februari). Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20112012-56-14.odt>
- Handelingen II 2014/15, 21501-07, item 1291, p. 1-65. (2015, 16 juli). Geraadpleegd van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2015Z13865&did=2015D28566>
- Het Financieele Dagblad. (2012, 9 maart). Griekse deal zet beurzen hoger. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:554M-9061-DYRY-N43W-00000-00&context=>
- International Monetary Fund (IMF) (2010, 2 mei). *IMF Survey: Europe and IMF Agree €110 Billion Financing Plan With Greece*. Geraadpleegd van <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar050210a>
- Iyengar, S., & Kinder, D. R. (1987). *American politics and political economy. News that matters: Television and American opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- John, P. (2018). Theories of policy change and variation reconsidered: a prospectus for the political economy of public policy. *Policy Sciences*, 51(1), 1-16.

- Joris, W., Puustinen, L., Sobieraj, K., & d'Haenens, L. (2015). The battle for the Euro: Metaphors and frames in Euro crisis news. In R. Picard (Red.), *The Euro crisis in the media* (pp. 125-145). Londen, Verenigd Koninkrijk: Bloomsbury.
- Kaplan, R. (2010). The origins of objectivity in American journalism. In S. Allen (Red.), *The Routledge Companion to News and Journalism* (pp. 25-37). New York: Routledge.
- Kingdon, J. W. (1995). *Agendas, alternatives, and public policies*. New York: Longman.
- Krauss, M. (2012, 1 februari). Die Grieken chanteren Europa. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:54VT-H6P1-JC8W-Y2X8-00000-00&context=>
- Kriek, H.I. (2014). *De Patatbalie*. Uithoorn: Karakter Uitgevers.
- Kunelius, R., & Reunanen, E. (2012). Media in political power: A parsonian view on the differentiated mediatization of Finnish decision makers. *The International Journal of Press/Politics*, 17(1), 56–75.
- Kutter, A. (2014). A catalytic moment: the Greek crisis in the German financial press. *Discourse and Society*, 25(4), 445-465.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Landis, R.J. and Koch, G.G. (1977). The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data. *Biometrics*, 33, 159-174.
- Lasswell, H.D. (1936). *Who gets what, when, how*. New York: Whittlesey House.
- Lasswell, H.D. (1956). *The decision process: seven categories of functional analysis*. Maryland: College of Business and Public Administration, University of Maryland.
- Lawrence, R.G. (2000). *The politics of force: media and the construction of police brutality*. California: University of California Press.
- Lindblom, C.E. (1959). The science of “muddling through”. *Public Administration Review*, 19(2), 79-88.
- Luttikhuis, P. (2015, 14 juli). Ongemak bij ‘Duits Europa’. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5GF8-JGN1-JC8W-Y3NK-00000-00&context=>

- Luyendijk, J. (2010). *Je hebt het niet van mij, maar: Een maand aan het Binnenhof*. Amsterdam: Uitgeverij Podium
- McBeth, M.K., Tokle, R.J., & Schaefer, S. (2018). Media narratives versus evidence in economic policy making: The 2008–2009 financial crisis. *Social Science Quarterly*, 99(2), 791-806.
- McCombs, M.E., & Shaw, D.L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176 – 187.
- McCombs, M., Lopéz-Escobar, E., & Llamas, J.P. (2000). Setting the agenda of attributes in the 1996 Spanish general election. *Journal of Communication*, 50(2), 77–92.
- Meinema, A. (2018, 6 augustus). Laatste miljarden naar Athene, Grieken staan weer op eigen benen. NOS. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2244826-laatste-miljarden-naar-athene-grieken-staan-weer-op-eigen-benen.html>
- Melenhorst, L. (2017). Media and lawmaking: Exploring the media's role in legislative processes (Proefschrift). Geraadpleegd van <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/46974>
- Melenhorst, L., & Van Aelst, P. (2017). Why do politicians use the media when making laws? A study on the functional use of mass media during legislative processes. In P. Van Aelst & S. Walgrave (Eds.), *How political actors use the media: A functional analysis of the media's role in politics* (pp. 227-243). Cham: Palgrave Macmillan.
- Mink, M., & De Haan, J. (2012). Contagion during the Greek sovereign debt crisis (DNB working paper no. 335). Geraadpleegd van DNB: https://www.dnb.nl/en/binaries/Working%20Paper%20335_tcm47-267897.pdf
- Molotch, H., & Lester, M. (1974). News as purposive behavior : On the strategic use of routine events, accidents and scandals. *American Sociological Review*, 39(1), 101-113.
- Papathanassopoulos, S. (2015). European Media Views of the Greek Crisis. In S. Schifferes & R. Roberts (Eds.), *The media and financial crises: comparative and historical perspectives* (pp. 103-118). London: Routledge.
- Percival, G. L. (2016). *Smart on Crime: The struggle to build a better American penal system*. Florida: Taylor and Francis.
- Queirós, A., Faria, D., Almeida, F. (2017). Strengths and limitations of qualitative and quantitative research methods. *European Journal of Education Studies*, 3(9), 369-387.

- Reuters. (2012, 21 februari). Timeline: Greece's debt crisis. Geraadpleegd van <https://www.reuters.com/article/us-greece-events/timeline-greeces-debt-crisis-idUSTRE81K0LH20120221>
- Robinson, P. (2001). Theorizing the influence of media on world politics: models of media influence on foreign policy. *European Journal of Communication*, 16 (4), 523-544.
- Rothman, S., & Lichter, R.S. (1982). Media and business elites: two classes in conflict? *The Public Interest*, 69(1), 117-125.
- Roubini, N. (2010, 24 april). Griekenland dreigt in een vrije val van schulden verzeild te raken. *Het Financieele Dagblad*. Geraadpleegd van <https://advance.lexis.com/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:7Y9G-Y4N1-2R54-T3WJ-00000-00&context=>
- Salgado, S., & Nienstedt, H. (2016). Euro crisis and plurality: Does the political orientation of newspapers determine the selection and spin of information? *European Journal of Communication*, 31(4), 462–478.
- Semino, E., Demjén, Z., & Demmen, J. (2016). An integrated approach to metaphor and framing in cognition, discourse, and practice, with an application to metaphors for cancer. *Applied Linguistics*, 39(5), 625-645.
- Sevenans, J. (2017). The media's informational function in political agenda-setting processes. *The International Journal of Press/Politics*, 22(2), 223–243.
- Shin, Y. (2017). *Time series analysis in the social sciences: The fundamentals*. California: University of California Press.
- Simon, H. A. (1956). Rational choice and the structure of the environment. *Psychological Review*, 63(2), 129-138.
- Simon, H.A. (1985). Human nature in politics: The dialogue of psychology with political science. *The American Political Science Review*, 79(2), 293-304.
- Smith, H. (2018, 15 juli). Has Greece finally escaped the grip of catastrophe? *The Guardian*. Geraadpleegd van <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/15/greece-exit-final-international-bailout-debt-catastrophe>
- Snow, D., & Benford, R. (1988). Ideology, frame resonance and participant mobilization. *International Social Movement Research*, (1), 197-217.

- Soroka, S. (2002). Issue attributes and agenda-setting by media, the public, and policymakers in Canada. *International Journal of Public Opinion Research*, 14(3), 264–285.
- Sterling, C. H. (2009). *Encyclopedia of journalism*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Stoker, L. (2011). Triangulation. In B. Badie, D. Berg-Schlosser, & L. Morlino (Eds.), *International Encyclopedia of Political Science* (Vol. 1, pp. 2669-2671). Sage.
- Tzogopoulos, G. (2013). *The Greek crisis in the media*. London: Routledge.
- Van Aelst, P., & Walgrave, S. (2011). Minimal or massive? The political agenda-setting power of the mass media according to different methods. *International Journal of Press/Politics*, 16(3), 295–313.
- Van Cuilenburg, J. (2007). Media diversity, competition and concentration: Concepts and theories. In E. De Bens, C. Hamelink, K. Jacobowicz, K. Nordenstreng, J. Van Cuilenburg & R. Van Der Wurff (Eds.), *Media between culture and commerce*. Bristol: Intellect Books.
- Van IJzendoorn, M.H., & Miedema, S. (1986). De kwaliteit van kwalitatief onderzoek. *Pedagogische Studiën*, 63, 498-505
- Van Noije, L., Kleinnijenhuis, J., & Oegema, D. (2008). Loss of parliamentary control due to mediatization and Europeanization: a longitudinal and cross-sectional analysis of agenda building in the United Kingdom and the Netherlands. *British Journal of Political Science*, 38(3), 455-478.
- Viera, A. J., & Garrett, J. M. (2005). Understanding interobserver agreement: the kappa statistic. *Family medicine*, 37(5), 360–363.
- Vliegenthart, R., & Damstra, A. (2018). Parliamentary questions, newspaper coverage and consumer confidence in times of crisis: a cross-national comparison. *Political Communication*, 1-19. DOI: 10.1080/10584609.2018.1478472
- Walgrave, S. (2008). Again the almighty mass media. A subjective assessment of the media's political agenda-setting power by politicians and journalists in Belgium. *Political Communication*, 25(4), 445-459.
- Walgrave, S., Soroka, S., & Nuytemans, M. (2008). A longitudinal analysis of media, parliament, and government in Belgium (1993 to 2000). *Comparative Political Studies*, 41(6), 814-836.
- Walgrave, S., & Van Aelst, P. (2016, augustus). Political agenda setting and the mass media. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Geraadpleegd van

<https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-46?mediaType=Article>

- Wanta, W. (1997). *The public and the national agenda: How people learn about important issues*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Weart, S. (1988). *Nuclear fear: A history of images*. Cambridge: Harvard University Press.
- Winkler, C. (2017). Media responsiveness in times of crisis. In Kate Kenski & Kathleen Hall Jamieson (Eds.), *The Oxford Handbook of Political Communication*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolfe, M. (2012). Putting on the brakes or pressing on the gas? Media attention and the speed of policymaking. *Policy Studies Journal*, 40(1), 109–126.
- Wolfe, M., Jones, B.D., & Baumgartner, F.R. (2013). A failure to communicate: agenda setting in media and policy studies. *Political Communication*, 30(2), 175-192.

Bijlagen

Bijlage 1. Formulier voor codeurs en toelichting

Codeerformulier:

Beantwoord alle vragen hieronder voor elk nieuwsbericht dat je leest. Maak voor het beantwoorden van vraag 5 gebruik van de hulpmiddelen in Tabel B1.

Lees elk nieuwsbericht zorgvuldig.

1. Vul hier het Artikel ID in:

NB: Het Artikel ID bestaat uit 'jaar, maand, dag, afkorting van de krant en als er meerdere artikelen in die krant op die dag verschenen zijn, eventueel a of b'. Bijvoorbeeld: 100326FDb.

2. Codeur ID:

NB: Codeur ID is 01 voor Frank, en 02 voor Eric

3. Uit welke krant komt het artikel:

4. Wordt er een Tweede Kamerlid of bewindspersoon bij naam genoemd? Zo ja, welke:

5. Als jij een politicus zou zijn die het verstandig vindt dat Griekenland door EU-landen met financiële middelen wordt gered, zou jij dit artikel dan als positief, negatief of neutraal zien?

Vul in: positief, negatief of neutraal:

Tabel B1.

Voorbeelden van positieve, negatieve en neutrale passages in artikelen

Positief	Neutraal	Negatief
Pakket is laatste redmiddel	Er is opluchting door aankondiging pakket, althans, tijdelijk (Artikel toont oplossing maar betwijfelt de stabiliteit van de situatie)	Nederland betaalt miljarden
Dit vangnet moet het vertrouwen terugbrengen	IMF krijgt belangrijke rol bij pakket Griekenland	Belastingbetaler is de dupe
Beurzen pieken door aankondiging pakket	Minimaal herstel euro, maar beurzen reageren positief	Beurzen dalen, ondanks aankondiging reddingspakket
Een gemeenschappelijke munt vergt gemeenschappelijke actie	Europa laat Griekenland niet failliet gaan, maar de Grieken kunnen nu niet opeens goedkoper lenen	De vooruitzichten blijven negatief
Niet de stabiliteit van de Grieken, maar de stabiliteit van de euro is gewaarborgd met een pakket	Merkel krijgt het toch voor elkaar dat er IMF-betrokkenheid komt bij het pakket	Een land dat niets doet om de zaken op orde te krijgen kan alsnog aankloppen bij de buren
Tweede Kamer tevreden over akkoord met Griekenland	Tweede Kamer reageert verdeeld op akkoord	Vooraf onduidelijkheid vanuit EU over Griekenland

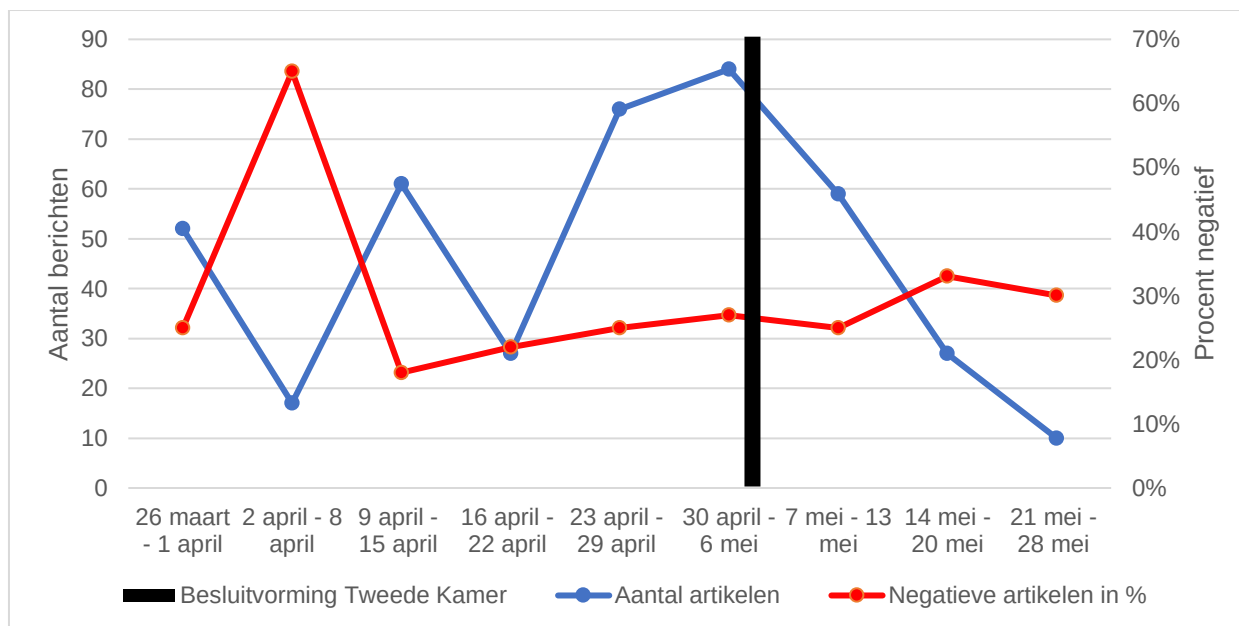
Bijlage 2. Onderlinge overeenkomsten codeurs 1 en 2

Tabel B2.

Onderlinge scores codeur 1 en codeur 2.

			Resultaten_Frank			Totaal
			Artikel positief tegenover Grieks steunpakket	Artikel neutraal tegenover Grieks steunpakket	Artikel negatief tegenover Grieks steunpakket	
Resultaten_Eric	Artikel positief tegenover Grieks steunpakket	Telling	73	7	1	81
		% binnen Resultaten_Eric	90,1%	8,6%	1,2%	100,0%
		% binnen Resultaten_Frank	71,6%	9,5%	1,9%	35,2%
	Artikel neutraal tegenover Grieks steunpakket	Telling	26	55	9	90
		% binnen Resultaten_Eric	28,9%	61,1%	10,0%	100,0%
		% binnen Resultaten_Frank	25,5%	74,3%	16,7%	39,1%
	Artikel negatief tegenover Grieks steunpakket	Telling	3	12	44	59
		% binnen Resultaten_Eric	5,1%	20,3%	74,6%	100,0%
		% binnen Resultaten_Frank	2,9%	16,2%	81,5%	25,7%
Total	Telling		102	74	54	230
	% binnen Resultaten_Eric		44,3%	32,2%	23,5%	100,0%
	% binnen Resultaten_Frank		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bijlage 3. Tabellen en grafieken negatief en neutraal tegenover steunpakket (deelvraag 2)

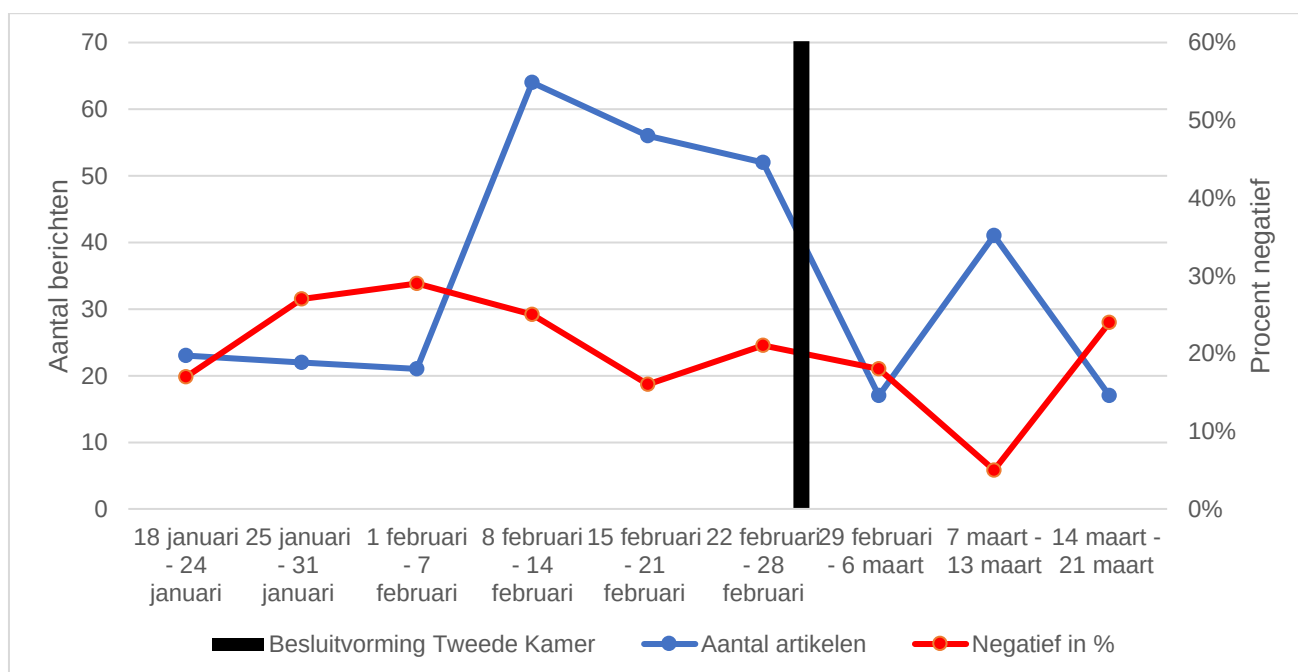

Figuur B1. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2010 (negatief)

Tabel B3

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2010 (negatief)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen negatief	Negatieve artikelen in %
26 maart - 1 april	52	13	25%
2 april - 8 april	17	11	65%
9 april - 15 april	61	11	18%
16 april - 22 april	27	6	22%
23 april - 29 april	76	19	25%
30 april - 6 mei	84	23	27%
7 mei - 13 mei	59	15	25%
14 mei - 20 mei	27	9	33%
21 mei - 28 mei	10	3	30%
Totaal (2010):	413	110	26,70%

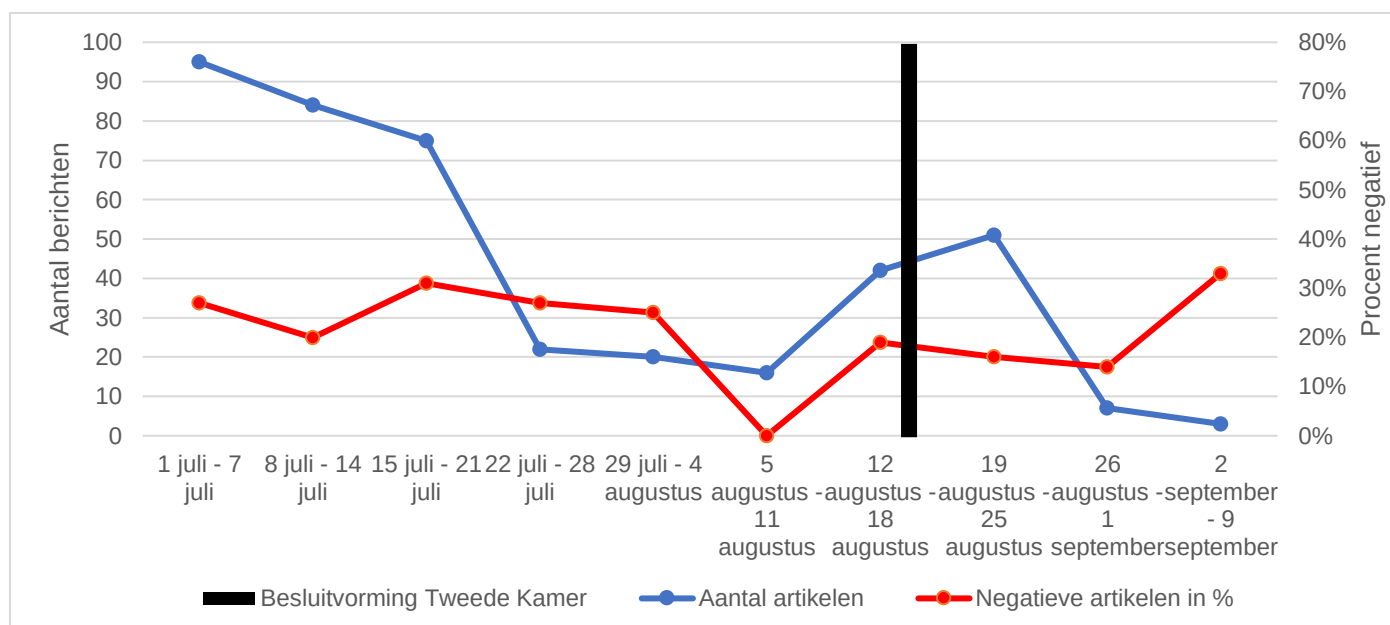

Figuur B2. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2012 (negatief)

Tabel B4

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2012 (negatief)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen negatief	Negatief in %
18 januari - 24 januari	23	4	17%
25 januari - 31 januari	22	6	27%
1 februari - 7 februari	21	6	29%
8 februari - 14 februari	64	16	25%
15 februari - 21 februari	56	9	16%
22 februari - 28 februari	52	11	21%
29 februari - 6 maart	17	3	18%
7 maart - 13 maart	41	2	5%
14 maart - 21 maart	17	4	24%
Totaal (2012)	313	61	19,5%

Figuur B3. Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2015 (negatief)

Tabel B5

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2015 (negatief)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen negatief	Negatieve artikelen in %
1 juli - 7 juli	95	26	27%
8 juli - 14 juli	84	17	20%
15 juli - 21 juli	75	23	31%
22 juli - 28 juli	22	6	27%
29 juli - 4 augustus	20	5	25%
5 augustus - 11 augustus	16	0	0%
12 augustus - 18 augustus	42	8	19%
19 augustus - 25 augustus	51	8	16%
26 augustus - 1 september	7	1	14%
2 september - 9 september	3	1	33%
Totaal (2015)	415	95	22,9%

Tabel B6

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2010 (neutraal)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen neutraal	Neutrale artikelen in %
26 maart - 1 april	52	20	38%
2 april - 8 april	17	6	35%
9 april - 15 april	61	20	33%
16 april - 22 april	27	11	41%
23 april - 29 april	76	25	33%
30 april - 6 mei	84	24	29%
7 mei - 13 mei	59	23	39%
14 mei - 20 mei	27	12	44%
21 mei - 28 mei	10	3	30%
Totaal (2010):	413	144	34,9%

Tabel B7

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2012 (neutraal)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen neutraal	Neutraal in %
18 januari - 24 januari	23	13	57%
25 januari - 31 januari	22	9	41%
1 februari - 7 februari	21	11	52%
8 februari - 14 februari	64	32	50%
15 februari - 21 februari	56	32	57%
22 februari - 28 februari	52	25	48%
29 februari - 6 maart	17	8	47%
7 maart - 13 maart	41	16	39%
14 maart - 21 maart	17	8	47%
Totaal (2012)	313	154	49,2%

Tabel B8

Nieuwsberichten over het Griekse steunpakket in 2015 (neutraal)

Week	Aantal artikelen	Aantal artikelen neutraal	Neutrale artikelen in %
1 juli - 7 juli	95	45	47%
8 juli - 14 juli	84	46	55%
15 juli - 21 juli	75	21	28%
22 juli - 28 juli	22	10	45%
29 juli - 4 augustus	20	12	60%
5 augustus - 11 augustus	16	5	31%
12 augustus - 18 augustus	42	26	62%
19 augustus - 25 augustus	51	25	49%
26 augustus - 1 september	7	5	71%
2 september - 9 september	3	1	33%
Totaal (2015)	415	196	47,2%